

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUS-DEVLET VE
VATANDAŞLIK İLİŞKİSİ: VATANDAŞLIĞIN DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Gülistan ALPASLAN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Burcu BOSTANOĞLU**

Ankara-2008

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE ULUS-DEVLET VE
VATANDAŞLIK İLİŞKİSİ: VATANDAŞLIĞIN DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Gülistan ALPASLAN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Burcu BOSTANOĞLU**

Ankara-2008

ONAY

Gülistan Alpaslan tarafından hazırlanan “Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Vatandaşlık İlişkisi: Vatandaşlığın Dönüşümü” başlıklı bu çalışma, 15.05.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

(İmza)

.....

(Unvanı, Adı ve Soyadı) (Başkan)

.....

(İmza)

.....

(Unvanı, Adı ve Soyadı)

.....

(İmza)

.....

(Unvanı, Adı ve Soyadı)

.....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
SİMGELER VE KISALTMALAR	iv
TABLO VE ŞEKİLLER	vi
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

VATANDAŞLIĞIN TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE ORTAYA ÇIKIŞI

1. ANTİK YUNAN VE <i>POLİS</i> “YURTTAŞLIĞI”	11
2. ROMA “YURTTAŞLIĞI” STATÜSÜ	16
3. ORTA ÇAĞ AVRUPASI’NDA ANLAMI BULANIKLAŞAN “YURTTAŞLIK”	22
4. DEVRİMLER ÇAĞI VE VATANDAŞLIĞIN YÜKSELİŞİ	27
5. WESTPHALIA SİSTEMİ VE VATANDAŞLIĞIN NİTELİKLERİ	29
5.1. Statü Olarak Vatandaşlık.....	30
5.2. Haklar Bakımından Vatandaşlık	31
5.3. Görevler Dizisi Olarak Vatandaşlık	32
5.4. Evrensel Eşitlik Olarak Vatandaşlık	33
5.5. Katılım Olarak Vatandaşlık.....	35

BÖLÜM II

ULUS DEVLET - VATANDAŞLIK İLİŞKİSİ KAPSAMINDA VE KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK SORUNU

1.	KİMLİK SORUNU.....	39
1.1.	Evrenselcilik ve Farkçılık	43
1.1.1.	Evrenselcilik-Farkçılık Geriliminde Ulus.....	44
1.1.1.1.	Siyasal Topluluk Olarak Ulus.....	46
1.1.1.2.	Kültürel Topluluk Olarak Ulus	47
1.1.2.	Evrenselcilik-Farkçılık Tartışması Ve Kozmopolitizm	51
2.	KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK SORUNUNU GÜNDEME GETİREN GELİŞMELER	53
2.1.	Göç Hareketleri	53
2.2.	Değerlerin Küreselleşmesi.....	58
2.3.	Ulusallığın Zayıflaması.....	67
2.4.	İletişim Ve Ulaşım Teknolojisindeki Gelişmeler.....	72
2.5.	Küresel Sosyal Hareketler	73
3.	KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK SORUNU VE ULUS-DEVLET	76
3.1.	Ulus-Devlet Ve Egemenlik.....	77
3.2.	Devlet Dışı Aktörler	83
3.3.	Küresel Sivil Toplum	86
3.3.1.	Sivil Toplumun Gelişimi	87
3.3.2.	Sivil Toplumun Aktörleri.....	92
3.4.	Küresel Yönetişim	99

BÖLÜM III**VATANDAŞLIĞIN DÖNÜŞÜMÜ**

1. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE VATANDAŞLIK ALGILAMALARI: ÜYELİK, HAKLAR, KATILIM.....	107
2. KÜRESEL VATANDAŞLIĞA DOĞRU MU?	125
2.1. Tek Bir Dünya Hükümeti	128
2.2. Değerlerin Önceliklendirilebilirliği	135
2.3. Evrenselci Fikirlerin Geçerliliği	139
SONUÇ.....	144
KAYNAKÇA	151
ÖZET	168
ABSTRACT	169

SİMGELER VE KISALTMALAR

*	:açıklama
a.g.e.	:adı geçen eser
a.g.m.	:adı geçen makale
a.g.r.	:adı geçen rapor
a.g.t.	:adı geçen tez
a.g.y.	:adı geçen yayın
bs.	:baskı
c.	:cilt
çev.	:çeviren
Der.	:Derleyen
Ed./Eds.	:Editör/Editörler
haz.	:hazırlayan
s.	:sayfa
ss.	:sayfa sayısı
ty.	:tarih yok
vb.	:ve benzerleri
vd.	:ve diğerleri
Vol.	:cilt (İngilizce kaynaklarda)
yay. haz.	:yayına hazırlayan
AB	:Avrupa Birliği
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGİK	:Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AI	: <i>Amnesty International</i> / Uluslararası Af Örgütü
CAMDUN	: <i>Campaign for a More Democratic United Nations</i> / Daha Demokratik Bir Birleşmiş Milletler İçin Kampanya
CMEA	: <i>Council for Mutual Economic Assistance</i> / Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi

ECOSOC	: <i>Economic and Social Council</i> / Ekonomik ve Sosyal Konsey
FOE	: <i>Friends Of The Earth</i>
GATT	: <i>General Agreement on Tariffs and Trade</i> / Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
IBRD	: <i>International Bank for Reconstruction and Development</i> / Dünya Bankası
ICC / UCM	: <i>International Criminal Court</i> / Uluslararası Ceza Mahkemesi
IMF	: <i>International Monetary Fund</i> / Uluslararası Para Fonu
INFUSA	: <i>International Network for a UN Second Assembly</i> / Birleşmiş Milletler İkinci Asamblesi İçin Uluslararası Ağ
INGO / USTK	: <i>International Non-governmental Organization</i> / Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşu
NGO-CICC	: <i>NGO Coalition For International Criminal Court</i> / Uluslararası Ceza Mahkemesi İçin Hükümetdışı Kuruluşlar Koalisyonu
NGO / STK	: <i>Nongovernmental Organization</i> / Hükümetdışı Kuruluşlar
NTIA	: <i>National Telecommunication and Information Administration</i>
OAS	: <i>The Organization of American States</i> / Amerikan Devletleri Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UN / BM	: <i>United Nations</i> / Birleşmiş Milletler
UCM	:Uluslararası Ceza Mahkemesi
UNDP	: <i>United Nations Development Programme</i> / Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
WTO / DTÖ	: <i>World Trade Organization</i> / Dünya Ticaret Örgütü

TABLolar VE ŞEKİLLER

TABLO 1	:Uluslararası Politikada Aktör Türleri.....	85
TABLO 2	:Sivil Toplum Aktörleri.....	93
ŞEKİL 1	:Küresel Sistem Ve Demokrasi.....	82

GİRİŞ

Geleneksel vatandaşlık anlayışı, ulus-devletlerin temel aktörü olduğu Westphalia düzeninin hakimiyetinde kavramlaştırılmıştır ve genel anlamda vatandaşlık bir ulus-devletin üyesi olmaktır. 1648 Westphalia Antlaşması ile başlayan Westphalia düzenini egemen ulus-devletler oluşturmaktadır. Vatandaşlık da bir siyasal topluluk olarak ulus-devletin eşit hak ve görevlere, özgürlüklere ve sınırlamalara, güç ve sorumluluklara sahip bireylerini tanımlar.¹ II. Dünya Savaşı sonrasında ise Westphalia düzeni ulus-devlet ve uluslararası toplum arasında ayrımlara işaret eden yapısal değişimlere uğramıştır.²

1990'lı yıllardan itibaren anlamı, yönü ve biçimi tartışılmaya devam etmekle birlikte varlığı tartışmasız kabul edilen küreselleşme olgusu dünyamızı anlamlandırmada her alanda anahtar kavramlardan biri haline gelmiştir. Farklı düzeylerde tartışılan küreselleşme; iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, sınır-ötesi sermaye hareketleri gibi etkenlerden beslenerek siyasi alanda da önemli değişimlere yol açmıştır. Küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği yeni küresel koşullar, sorunlar ve örgütlenme modelleri eskisinden farklıdır. Küreselleşme süreci ekoloji, kültür, ekonomi, politika ve sivil toplum alanlarındaki gelişmeleri yan yana, ancak birbirlerine indirgenemeyen bir şekilde içerir ve ulus-devletlerden çok, uluslararası aktörlerin ön planda olduğu bir süreçtir.³ Sonuç olarak, tarihin her döneminde dinamik ve gündemdeki yerini korumuş olan vatandaşlık kavramı,

¹ David Held, **Democracy And The Global Order: From The Modern State To Cosmopolitan Governance**, Cambridge, Polity Press, 1995, s.6.

² David Held, "Democracy: From City-states to a Cosmopolitan Order?", **Prospects for Democracy: North, South, East, West**, Ed., David Held, Cambridge, Polity Press, 1993, s.35.

³ Gülgün Erdoğan Tosun, "Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık", **Sivil Toplum**, Yıl:1, Sayı:4, 2003, s.60-63.

küreselleşme sürecinde Hegel'in “*zeitgeist*” olarak kavramlaştırdığı “çağın ruhu” ile uyumlu bir içeriklendirmeye ihtiyaç duymaktadır.

Günümüzde, ulus-devletle ilişkili olarak tanımlanan geleneksel vatandaşlık kavramının sorgulanmasına yol açacak bir dizi gelişme yaşanmaktadır. Avrupa Birliği gibi bölgesel ittifakların ortaya çıkışı, adına küresel sivil toplum denilen yeni siyasa merkezlerinin belirişi, uluslararası hukukun geçirdiği değişimler, Uluslararası Para Fonu (*International Monetary Fund-IMF*), Dünya Ticaret Örgütü (*World Trade Organization-WTO*) ve Dünya Bankası (*International Bank for Reconstruction and Development - IBRD*- Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) gibi uluslararası ekonomik ve mali kuruluşların devletlerin kendi ekonomileri üzerindeki tasarruf yetkisini kısmen devralmaları, evrensel insan hakları hukukunun ulus-devlet vatandaşlığı üzerinde normatif bir çerçeve oluşturması gibi gelişmeler bunlardan bazılarıdır.

Küreselleşmenin yol açtığı gelişmelerle birlikte literatürde son yıllarda ulus-devletin sonu, egemenliğin dönüşümü⁴, küresel yurttaşlık⁵ gibi kavramların yoğun olarak tartışıldığına şahit olunmaktadır. Bu tartışmalar ulus-devlet vatandaşlığının geleceğini sorunsallaştırırken küreselleşmenin ulusal kimlikler esasında biçimlenmiş vatandaşlığın ötesinde bir kimlik ve vatandaşlık haklarına ihtiyaç gerektirip gerektirmediği tartışmaların merkezini oluşturmaktadır. Bireylerin gittikçe artan oranda ulusal sınırlar ötesi kimliklerle kendilerini tanımlama eğilimi küresel bir vatandaşlığın olabilirliği ve anlamı hakkında çözümlenmeyi bekleyen sorular ortaya çıkarmaktadır.

Bruce Russett ve Harvey Star'a göre; devlet-merkezci bakış, yerini malların, fikirlerin ve enformasyonun devlet aktörlerinin belirgin olarak doğrudan katılımı ya da kontrolü olmadan hareket etmesi olarak

⁴ Örneğin; Joseph A. Camilleri, Jim Falk, **The End of Sovereignty: The Politics of Shrinking and Fragmenting World**, Hants, Edward Elgar Publications, 1992.

⁵ Örneğin; Richard Falk, **Dünya Düzeni Nereye? Amerikan Emperyal Jeopolitikası**, çev. Neşenur Domaniç, Nusret Arhan, İstanbul, Metis Yayınevi, 2005.

tanımladıkları ulus-ötesiciliğe (*transnationalism*) bırakmıştır. Ulus-ötesicilik görüşü egemenlik fikrinin, ulusal sınırların ve dünya sisteminde hükümetlerin etkileşiminin önemini sınırlamaktadır. Çünkü her devlet dışarıdan gelen etkilere açık hale gelmekte; iç ve dış politika arasındaki ayrım ortadan kaybolmaktadır.⁶

Ulus-ötesileşme, “uluslararası” kavramını aşındırırken toplumsal süreçleri uluslararasılaştıran bir sürece işaret etmektedir. Çeşitli uluslar-üstü faktörler yine kendi içinde çeşitli çıkar gruplarınca iç politikayı ve hükümetlerin aldıkları kararları etkileyebilmektedirler. Bu siyasal dönüşüm kapsamında, geleneksel araç ve kavramlar küresel olguları anlamada ve açıklamada giderek yetersizleşmektedir. Sosyal güçlerin ve iktidar merkezlerinin küreselleşmenin tekbiçimleştirici etkisi altında “bütünsel bir küresel toplum”u içeren bir sürece doğru ilerlemesi, dünyayı daha iyi anlayabilmek için sosyal bilimler teorilerine ve yeni bir kavram dünyasına başvurma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.⁷

Örneğin, Margaret Keck ve Kathryn Sikkink’in kavramsallaştırdığı “bumerang etkisi”(*boomerang pattern influence*) teorisine göre, yerel bir aktörün kendi devletini *bypass* ederek doğrudan uluslararası müttefikler üzerinden kendi devleti üzerinde baskı oluşturmaya mümkün olabilmektedir.⁸ Bu tartışmalar aynı zamanda devletlerin vatandaşları üzerindeki egemenlik yetkileri ve vatandaşlık kavramı üzerinde de yansımalar yol açmaktadır.

Diğer taraftan ulus-devletlerin bu yoğun ilişkiler içerisinde ayakta kalma çabasının bedeli egemenliklerinin azalması olsa da dünya politikasında uluslararası aktörlerin artan rolü ulus-devletin çöküşüyle bir

⁶ Bruce Russett, Harvey Starr, **World Politics: The Menu for Choice**, New York, W.H. Freeman and Company, 1989, s.492.

⁷ Burcu Bostanoğlu, “A Politico-Sociology of International Relations”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt:5, sayı:3, konu:15, 2003, s. 222.

⁸ Margaret E. Keck, Kathryn Sikkink, “Transnational Activists Networks”, **International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues**, Eds., Robert J. Art, Robert Jervis, New York, Longman, 2003, s.557-558.

tutulamaz. Ekonomi, çevre, güvenlik gibi başlıca sorunlar çerçevesinde oluşturulan karmaşık ağ içerisinde ulus-devletler temel bileşenler olarak adeta emniyete alınmaktadır. Fakat bu sürecin sonucu, ulus-devletlerin güçlenmesi değil, kalıcılıklarına karşılık iktidarlarının dünyanın her yerinde erozyona uğramasıdır. Meşruiyet ve iktidarlarının sınırlarını zorlamalarına rağmen güç kaybına engel olamamakta ve dönüşüme uğramaktadırlar. Güçlerini kaybediyor gibi görünseler de nüfuzlarını muhafaza etmeye devam etmektedirler. 21. yüzyılda ise ulus-devletlerin yeni örgütlenme biçimleri, yeni iktidar oluşturma süreçleri ve yeni meşruiyet ilkeleri altında geri döndüklerine tanık olunmaktadır.⁹

Tezin temel varsayımı, küreselleşmenin yol açtığı etkilerin, geleneksel vatandaşlık anlayışının yeniden tanımlanmasını gerektirdiğidir. Ancak bu yeniden tanımlama küresel bir vatandaşlığı zorunlu kılmaz. Bu çerçevede tezin amacı ulus-ötesileşme sürecinde küreselleşme olgusu ve vatandaşlığın dönüşümü arasındaki ilişkinin teşhis edilmesidir. Bu etkileşimin ise küresel vatandaşlık gibi ulusaşırı bir vatandaşlık kimliğine işaret edip etmediği temel merak konusunu oluşturmaktadır.

Uluslararası sistemde ulus-devlete ortak aktörlerin giderek artan oranda etkin roller üstlenmeye başlaması, devlet dışı aktörlerin varlığı ve ulus-ötesicilik fikri ile devlet-merkezlilikten uzaklaşılması gibi nedenlerle tezde ulus-devletleri merkeze alan realist bir bakış açısı yerine çoğulcu bir bakış açısı tercih edilmiştir. Çalışmanın temel niteliği küreselleşme sürecinde konu ile ilgili gelişmeleri ortaya koyan betimleyici bir çalışma olmasıdır.

Araştırma sürecinde, gelişmekte olan bir yeni kavram dünyasına tanıklık edilmiştir. Kavramların yeniliği, araştırmacıya tanımlar konusunda çeşitlilik gösteren geniş bir yelpaze sunmaktadır. Bu nedenle araştırma sürecinde tanımların işaret ettikleri anlamlar ayrıştırılmaya çalışılmıştır.

⁹ Manuel Castells, “Kimliğin Gücü”, **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür**, çev. Ebru Kılıç, II.Cilt, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.385-420.

Vatandaşlık konusunun hemen her alana nüfuz eden niteliği literatürde oldukça geniş bir kaynak imkanı sunmaktadır. Bu genişlik araştırmacının farklı görüşleri inceleyerek eleştirel bir bakış getirebilmesine katkı sağlamaktadır.

“Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet ve Vatandaşlık İlişkisi: Vatandaşlığın Dönüşümü” başlıklı tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Tezin birinci bölümünde, vatandaşlığın tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve bu gelişimin arka planı incelenecektir. Vatandaşlık kavramının kaynağı Antik Yunan kent devletine (*polis*) kadar götürülebilmektedir. Ulus-devlet yapılarının tarih sahnesine çıkmaya başladığı 16. yüzyılın öncesinde karşımıza çıkan Antik Yunan ve Roma kent-devletlerinde herkesin vatandaş sayılmadığı (“yurttaş”-köle-yabancı ayrımı gibi) bir vatandaşlık kavramına işaret eden “yurttaş” sözcüğü yerine, tezde kavram bütünlüğünü sağlamak amacıyla “vatandaş” sözcüğü kullanılacaktır. Bu bağlamda birinci bölümün ilk kısmında Antik Yunan’da vatandaşlığın nasıl algılandığı ele alınacaktır. Bu bölümde siyasal bir örgütlenme olarak *polis* ve bu siyasal örgütlenmeye üyelik arasındaki ilişki bağlamında vatandaşlığın genel hatları verilecektir. İkinci kısımda; genişleyen bir coğrafya, bu coğrafyaya göre biçimlenen vatandaşlık anlayışı ve bunun sürdürülebilme çabası çerçevesinde Roma vatandaşlığı statüsü incelenecektir. Üçüncü kısımda vatandaşlığın anlamının bulanıklaştığı ve vatandaşlığın ancak silik bir şekilde sürdürüldüğü Orta Çağ Avrupası ve kent-vatandaşlığından ulus-devlet vatandaşlığına geçiş ele alınacaktır. Dördüncü kısımda Amerikan ve Fransız Devrimleri ile vatandaşlığın yeni anlamlar kazanarak yükselişine değinilecektir. Birinci bölümün son kısmı ise ulus-devlet yapılarının sistemin temel aktörleri olarak tarih sahnesindeki yerlerini almaya başladıkları Westphalia sisteminde vatandaşlığın niteliklerine ayrılmıştır. Ulus-devlet vatandaşlığının nitelikleri vatandaşlık statüsü, vatandaşlık hak ve görevleri, vatandaşlığın temelde sahip olması gereken eşitlik vurgusu ve katılım temelinde açıklanmaya çalışılacaktır.

İkinci bölüm, ulus-devlet ve vatandaşlık ilişkisi kapsamında ve küreselleşme sürecinde kimlik sorununu değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bunun için geçmişten bugüne süregelen gerilim alanları yanında içinde bulunduğumuz döneme özgü nitelikler belirlenmeye çalışılacaktır. Küreselleşme baskısının ulus-devlete etkileri ve bu yöndeki görüşlere değinilecektir. Evrenselci ve farkçı görüşlerin yarattığı düşüncelerin toplumu nasıl şekillendirdiği ve toplumsal zemindeki yankıları çerçevesinde kimlik sorununun, vatandaşlık bilincine etkileri değerlendirilecektir. Evrenselcilik ve farklılık geriliminde ulusun tanımlanmasının ardından bu tartışmanın kozmopolitizm fikrine yaklaştığı ve uzaklaştığı noktalar ele alınacaktır. Ayrıca küreselleşme sürecinde kimlik sorununu gündeme getiren döneme özgü özelliklerin saptanarak yeni olmasa da nitelikleri değişen bazı olguların kimlik sorununu hangi boyutlarda etkilediğini tespit etmek amaçlanmıştır. Göç ve göç hareketleri, küreselleşme sürecinde değerler, ulus-devletin meşruiyetinin zemini olan ulusallığın bu süreçte hangi konumda olduğu ve çağımızın bir iletişim çağı, bilgi çağı, internet çağı gibi yorumlanmasına sebep olan iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmelerin kimlik ile ilişkisi ve son olarak da etkileri ciddiye alınmaya değer ölçüde artan sosyal hareketlerin 21. yüzyıla özgü nitelikleri değerlendirilecektir. Bununla birlikte devlet dışı aktörler, küresel sivil toplum ve küresel yönetim başlıklarında küresel siyasetin yeni kavram dünyası çözümlenmeye çalışılacaktır.

Üçüncü ve son bölüm olan “vatandaşlığın dönüşümü” başlığında ulus-devlet üyeliği, vatandaşlık haklarının nerede durduğu ve katılımın küreselleşme sürecinde kazandığı anlam çerçevesinde vatandaşlığın temel niteliklerindeki değişimler incelenecektir. Tek boyutlu bir inceleme düzeyi yerine bu niteliklerin birbiri ile ilişkisi ve birbirlerine etkileri çerçevesinde çok boyutlu bir inceleme düzeyi tercih edilecektir. Bu inceleme ile amaçlanan vatandaşlığın bir dönüşüm içinde olduğunu ortaya koymaktır. Bunun için de küreselleşmenin etkilerinin dünyanın her alanına nüfuz ettiği ve vatandaşlıkla ilişkili kavramlaştırmaları değiştirdiği yönündeki görüşlere değinilecektir. İkinci kısımda ise bir dış çerçeve belirleyebilmek amacıyla devlet yerine bir dünya

devletinin, her toplum için ortaklaştırılabilecek bir değerler setinin ve eşitlik ve kapsayıcılık anlamında bir evrenselciliğin küresel vatandaşlık ideali için uygun ortamı sağlayıp sağlamadığı tartışılacaktır.

BÖLÜM I

VATANDAŞLIĞIN TARİHSEL SÜREÇ İÇİNDE ORTAYA ÇIKIŞI

Latince *civis* ve Yunanca *polites* kelimelerinden oluşan vatandaşlık (*citizenship*) sözcüğü, bir siyasal topluluğun yasal üyesi anlamına gelmektedir.¹ Siyasal anlamda berrak bir vatandaşlık imgesi ilk olarak Antik Yunanlılarda görülmektedir.² İnsanların kendilerini belli bir *polis*in (kent devleti) vatandaşı olarak tanımladıkları Antik Yunan'da siyasal haklar vatandaşlar tarafından kullanılabildiği gibi ancak bu vatandaşlık kimliği altında erdemli birer insan olunabilirdi. Varlıklarını *polis*in varlığı ile özdeşleştiren vatandaşlar arasındaki dayanışma duygusu, *polis*in esenliğinin ve düzeninin sağlanmasında mutluluğu bulan yaygın inançla sağlanmıştır.³ Roma İmparatorluğu uyrukları, Roma vatandaşı olduğu kadar, aynı zamanda birer *cosmopolites* (dünya vatandaşı) idi. Roma vatandaşı olma fikrinde insanları bir arada tutan bağ dar anlamda siyasal iken dünya vatandaşı olma fikrinde ahlaki nitelikte olmuştur.⁴ Modern vatandaşlık kavramlaştırmasına ise, egemenliğe vurgu yapan Westphalia siteminin ulus-devletçi anlayışı hakimdir. Feodal Avrupa düzeninden, sınırları belli toprak parçaları üzerinde egemen ulus-devletlere geçişi sembolize eden Westphalia Antlaşması (1648) ulus-devletin mekansal boyutuna vurgu yapmaktadır. Bu çerçevede, ortak bir tarihe de vurgu yaparak, belli bir mekanla (ülke) ilişkili olarak anlaşılan modern vatandaşlık kavrayışı ulus-devletin hak ve yükümlülük sahibi vatandaşı olmaktır.

Derek Heater, günümüze kadar geçen sürede vatandaşlığı beş ayrı bağlamda tanımlar: Antik Yunan kent devleti, Roma İmparatorluğu, Orta Çağ

¹ Ali Yaşar Sarıbay, **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000, s.85.

² Mustafa Gündüz, Ferhan Gündüz, **Yurttaşlık Bilinci**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2005, s.10.

³ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Kent Devletinden İmparatorluğa**, Ankara, İmge Kitabevi, 1994, s.16.

⁴ Mehmet Ali Ağaoğulları, Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara, İmge Kitabevi, 1989, s.89.

ve Rönesans kenti, ulus-devlet ve kozmopolis.⁵ Vatandaşlığın en eski kaynağı ve biçimi *polis* adı verilen Antik Yunan kent devletinde haklar ve yükümlülüklerden oluşan bir statü olarak ortaya çıkmıştır.

Polis toplumunu; vatandaşlar, yabancılar ve köleler oluşturmaktadır.⁶ Vatandaşların en önemli ayrıcalığı köle ve yabancıların sahip olmadığı siyasal hayata katılım hakkıdır. Roma vatandaşlığı ise *pax Romana* ile değerli bir statü olarak algılanmıştır. Füsun Üstel'e göre; "Roma'nın yurttaşı olmak, geçerli bir hukuksal statüye sahip olmak anlamını taşıyordu. Yunan yurttaşlık ideali ise, özünde bir yaşam biçimiydi".⁷ Vatandaşlığın anlamı Orta Çağ Avrupası'nda bulanıklaşırken, ulus-devlet yapılarının ortaya çıkmasıyla birlikte vatandaşlık "altın çağı"nı yaşamıştır.⁸

Christopher Pierson ulus-devlet vatandaşlığının özelliklerini üyelik, statü, haklar, görevler, eşitlik ve aktif katılım olarak sınıflandırmaktadır.⁹ Bu anlamda modern vatandaşlık, modernitenin siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devletin demokratik gelişimi sonucunda ortaya çıkmıştır. Haklara dayalı vatandaşlık anlayışında bir dönüm noktası olarak kabul edilen Fransız Devrimi egemenliğin kraldan vatandaşa geçişini temin etmiştir. Üstel'e göre, "vatandaşlığın elde edilmesi, uyrukların siyasal otoriteye karşı yüzyıllar boyu süren mücadelesi sonucu kazanılmış bir tarihi başarıydı ve bu yönüyle de kutsanmayı hak ediyordu".¹⁰

Vatandaşlık ilk başta hemen hemen yalnızca siyasi bir içeriğe sahipti; birey ile siyasal bir örgütlenme arasındaki siyasi ilişkiyi tanımlamaktaydı. Ancak vatandaşlık kavramı 20. yüzyılda sosyal bir içerik kazanmıştır. Thomas Humphrey Marshall, 1950 yılında yayımlanan "*Citizenship and*

⁵ Derek Heater, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, çev. Meral Delikara Üst, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.

⁶ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s.18.

⁷ Füsun Üstel, **Yurttaşlık ve Demokrasi**, Ankara, Dost Kitabevi, 1999, s.53-54.

⁸ Lawrence M. Friedman, **Yatay Toplum**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2002, s.142.

⁹ Cristopher Pierson, **Modern Devlet**, çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Çiviyazıları, 2000, s.203-240.

¹⁰ Üstel, **a.g.e.**, s.61.

Social Class” başlıklı makalesinde, tarihsel gelişim sürecinde 18. yüzyıl boyunca bireysel özgürlüğün temelini oluşturan medeni haklar ve 19. yüzyılda siyasal iktidarın kullanımına katılma hakkı etrafında biçimlenen siyasal haklardan sonra 20. yüzyıldaki sosyal hakların ve sosyal vatandaşlık anlayışının en son aşamayı oluşturduğunu savunmaktadır.¹¹ Bu süreçte, ulus-devlet temelinde ve siyasal otoritenin halk egemenliğiyle meşrulaştırılması fikri tarafından şekillendirilen vatandaşlığın giderek devlet-merkezlileştiği görülmektedir.

Vatandaşlık kavramının Antik Yunan’dan günümüze kadar geçirdiği gelişim sürecinde iki yaklaşım görülmektedir. Birinci yaklaşımda vatandaşlık hayatımızın çekirdeğini oluşturur ve vatandaşlığın görev ve sorumluluk tarafı öne çıkar. İkinci yaklaşımda vatandaşlık hayatımızın dışsal çerçevesi olarak belirmekte ve vatandaşlıkla edinilen statü ve haklar öne çıkmaktadır. Hayatın çekirdeği olarak vatandaşlıkta aktörlerin bir diğerine sıkı sıkıya bağlılığı söz konusudur. Dışsal çerçeve olarak vatandaşlıkta ise bu sıkı bağa rastlanmaz. Aktörlerin ayrı bağlılıkları vardır. Vatandaşlığın bir görev olarak tanımlanması, onu aynı zamanda siyasi hayatın da baş aktörü konumuna yükseltir, örneğin vatandaş kanun yapıcıdır; oysa statü olarak ele alınan vatandaşlık anlayışında, yönetimin baş aktörü vatandaş değildir.¹²

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren evrensel insan hakları hukukunun gelişmesi, uluslararası normatif çerçevenin ulusal hukuklar karşısında öncelik taşımaya başlaması, uluslarüstü bir siyasi yapılanma olarak ortaya çıkan Avrupa Birliği, küresel sivil toplum aktörleri üzerinden ulus-ötesi bağlar kurulmaya başlanması gibi gelişmeler vatandaşlık kavramının mekansal zincirinin kopmaya başladığı yönünde sorgulanmasına yol açmıştır. Ulus-devletin ve demokrasinin krizinden söz edildiği bu süreçte çeşitlilik gösteren

¹¹ Gündüz, Gündüz, **a.g.e.**, s.16-17.

¹² Sarıbay, **a.g.e.**, s.86-87.

bir kavramlar seti ortaya çıkmıştır.¹³ Bu yeni kavramlaştırma çabalarının ortak yanı ise geleneksel vatandaşlık kavramının yeniden düşünülmesi gerektiğidir.

1. ANTİK YUNAN VE *POLIS* “YURTTAŞLIĞI”

Heater, vatandaşlık fikrinin M.Ö. 700 yılına, Sparta *polisine* kadar götürülebileceğini söylemektedir. Gerekçelerinden birincisi, Sparta’nın, vatandaşlık ilkesi ve pratiğinin başlangıcı sayılabilecek katılımcı siyasal toplum modelidir. İkincisi, Antik Yunan’dan bugüne siyasal düşünür ve yazarların Sparta sisteminden beslenmiş olmasıdır. Üçüncüsü de tarihi, bir değişim ve uyarlanma süreci olarak görmesindendir. Bu nedenle Heater ‘a göre vatandaşlık statüsü ilk kez Sparta’da bir grup Spartalı için güvence altına alınmıştır.¹⁴

Sparta’da, ayrıcalık ve yükümlülüklerle ilişkili olarak zamanla ortaya çıkan sınıflaşmayı düzene sokmaya çalışan *Lykurgos* bir anayasal, sosyal ve ekonomik reformlar sistemi ile toplumsal ve siyasal kurumlar belirlemiştir.¹⁵ Bu reformlar eşitlik, kamu arazisinden bir bölüme sahip olmak, ekonomik açıdan köle (*helot*) emeğine bağımlılık, katı bir yetiştirme ve eğitim sistemi, yemeklerin karavanadan yenmesi, askeri hizmet, vatandaş erdemine sahip olmak ve devlet yönetimine katılım gibi birbirine bağlı birçok yönü bulunan bir vatandaşlık biçimi üretmiştir.¹⁶

¹³ Farklı vatandaşlık kavramlaştırmaları için bkz.: Richard Falk, “The Making Of Global Citizenship”, **The Condition Of Citizenship**, Ed., Bart Van Steenberg, London, Sage Publications, 1994, ss.127-140; John Boli, “Rights And Rules: Constituting World Citizens”, **Public Rights, Public Rules: Constituting Citizens In The World Polity And National Policy**, Ed., Mcneely L. Connie, New York, Garland, 1998, ss. 271-293; Michael Murphy, Harty Siobhan, “Post-Sovereign Citizenship”, **Citizenship Studies**, Vol:7, No:2, 2003, ss. 181-197; Rainer Bauböck, **Transnational Citizenship: Membership Rights In International Migration**, Aldershot, Edward Elgar, 1994; Vincent Mosco, “Citizenship And Technopoles”, **The Public Javnost: Journal of European Institute for Communication and Culture**, 4 (4), December, 1997, ss. 35-45; Paul Berry Clarke, **Deep Citizenship**, London, Pluto Press, 1996.

¹⁴ Heater, **a.g.e.**, s.15-16.

¹⁵ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s.23.

¹⁶ Heater, **a.g.e.**, s.17-18.

Sparta vatandaşlığının birinci yönü olan eşitlik, ne anlama geldiği net olmayan esnek bir kavram olmuştur. Sparta vatandaşlığının ikinci yönü kamu arazilerinin (*kleroi*) bir bölümüne sahip olmak, kamu arazilerinin vatandaşlara eşit olarak dağıtılmasının yasalaştırılmasını getirmiştir.¹⁷ Sparta vatandaşları arasındaki dayanışma yalnızca siyasal eşitlikle değil ekonomik eşitlikle de sağlanmaya çalışılmıştır. Vatandaşlar arasında eşit paylaşım sağlamak için toprakların satılması veya elden çıkarılması yasaklanmıştır.¹⁸ Bununla birlikte vatandaşlık ile el emeği ve/veya zanaat uğraşı birbiriyle bağdaşmadığından kendi topraklarını kendileri işlemeyen vatandaşlar, ekonomik olarak, topraktan topladıkları ürünleri teslim etme zorunluluğundaki köle (*helot*) emeğine bağımlı olmuşlardır.¹⁹ Vatandaşlık ilk zamanlar toprak sahipliği ile özdeşleştirilmiş daha sonra ise silah kullanma hakkı olan her erkek vatandaşlığa kabul edilmiştir.²⁰ Devleti korumak ve yönetmekle görevli vatandaşlar aşırı sıkı ve katı bir eğitim programına (*agoge*) tabi tutularak askeri görevleri olan ancak medeni hak ve sorumluluklardan muaf “yarı-yurttaş” statüsü kazanmışlardır.²¹

Askerlik hizmeti açısından Sparta’da bir *hoplite* (silahlı piyade) bir vatandaş, bir vatandaş da bir *hoplite* idi. İyi bir asker olmak “yurttaşlık erdemi”ne sahip olmayı yani; görevine kendisini tamamiyle adanmayı ve sadakatle bağlı olmayı gerektiriyordu. Aynı zamanda iyi bir vatandaştan, yasalara tam itaat ve meclise katılımı gerektiren vatandaşlık görevlerini yerine getirmesi beklenirdi. Aksi durumda cezası vatandaşlıktan çıkarılmaktı. Vatandaş olmak ve vatandaş kalmak için yetişen genç erkeklerin vatandaşlar arasına katılabilmelerini sağlayan bir karavana için seçilmesi ve arazisinden (*kleroi*) karşılayabileceği “yemek harçlarını” ödemesi gerekiyordu. Karavana harçlarının ödenememesi vatandaşlık statüsünün kaybedilmesi demektir.²²

¹⁷ Heater, **a.g.e.**, s.18.

¹⁸ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s.24.

¹⁹ Heater, **a.g.e.**, s.18-19.

²⁰ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s.18.

²¹ Heater, **a.g.e.**, s.19.

²² Heater, **a.g.e.**, s.20-22.

Yönetim sürecine katılım, vatandaşlık statüsünün modern anlamı açısından önem taşıyan siyasal yönüdür. Tüm vatandaşlar yönetime katılırken kralların gücü de Lykurgos Anayasası tarafından, bir Meclis ve bir küçük Senato veya en yüksek siyasal ve adli organ olan İhtiyarlar Konseyi tarafından sınırlanmıştır. İhtiyarlar Konseyi siyaset ve yasa yapma konusundaki önerilerini karar yetkisi olan Meclis'in olağan toplantılarında sunma yetkisine sahipti. Oy verme konusunda herhangi bir sınırlama getirilmezken sorumluluk ve yetki alanları yasalarla sınırlanmıştır.²³

Mehmet Ali Ağaoğulları, Sparta *polis*inin toplumsal yapısı göz önünde bulundurulduğunda buradaki siyasal rejimin “askeri bir aristokrasi” olarak adlandırılabilirliğini söylemektedir. Zira yönetimi kendi aralarında geniş bir zemine yaysalar da gittikçe daha küçük bir azınlık kendilerinden sayıca üstün olan bir kitleye hükmetmiştir. Krallık kurumunun var olması, kralların sıradan birer devlet görevlisi olmaları nedeniyle, kıdemli en iyilerin yönetimi olan aristokrasiye “diarşik” bir özellik kazandırmamaktadır. Buna karşılık, Sparta yönetim biçiminin, vatandaşlık bakımından değerlendirildiğinde farklı bir yoruma da açık bulunduğunu belirtmektedir.²⁴ Örneğin Heater’a göre, Lykurgos Reformları, bir diarşiye sebep olmuştur. Yönetimin el değiştirmesiyle vatandaşların çoğunluğu, karar verme ve yasaları düzeltme yetkisiyle donanmış bir mecliste yer almıştır. Deneyimli “seçkin yurttaş”lar, yasaları hazırlamış ve “alt meclis”ten bir karşı öneri çıkmasını engellemişlerdir.²⁵ Bu durum Plutarch’ın İhtiyarlar Meclisi’ni bir denge unsuru olarak nitelendirmesine sebep olmuştur. Plutarch’a göre Lykurgos’un kurduğu İhtiyarlar Meclisi kaydadeğer bir girişimdir. İstikrarsız durumlarda krallığa ve bir başka düzeyde de halka ve demokrasiye bir tür safra (*as kind of ballast*) gibi hizmet etmiştir.²⁶

²³ Paul Cartledge, **Sparta And Lakonia: A Regional History 1300-362 BC**, Londra, Routledge ve Kegan Paul, 1979, s.135.

* Aynı düzeyde iki kural koyucunun bulunduğu iki başlılık durumu.

²⁴ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s.24.

²⁵ Heater, **a.g.e.**, s.23-24.

²⁶ Plutarch, **Plutarch on Sparta**, çev. Richard J.A. Talbert, London, Penguin, 1988, s.13.

Diğer taraftan bütün vatandaşların, “tam-yurttaş” statüsüne sahip Spartalı erkeklerden meydana gelen halk meclisinin doğal üyeleri olarak siyasal yaşama etkin bir biçimde katılmaları Sparta’nın demokratik bir niteliğe sahip olduğunun göstergesi olsa da bu, küçük bir azınlığın demokrasisi olarak nitelendirilmektedir.²⁷

Zamanla Sparta vatandaşlığı ile ilgili sorunlar belirmeye başlamıştır. Sparta’daki düzenin hedefi istikrarın sağlanmasıydı çünkü istikrarın sağlandığı bir düzen hem siyasal hem de sosyal açıdan kamu ve devlet için en iyi düzendi. Ancak değişen devlet ve toplum yapısı, zengin ve yoksul arasındaki uçurumu giderek derinleştirmiştir. Eşitler, giderek eşit olmaktan uzaklaşmış ve karavana harçlarını ödeyemeyen yoksullar vatandaşlık statülerini yitirmeye başlamışlardır. Vatandaş statüsüne sahip olanların sayısı M.Ö. 480’de 8000 iken M.Ö. 418’de 3500’e, M.Ö. 371’de ise 1500’e gerilemiştir. Askeri gücün ayakta tutulması zorunluluğu vatandaşlık yasalarının esnetilmesini gerektirmiş ve “yurttaş-hoplite” özdeşliğinin sürdürülememesi sonucunu doğurmuştur.²⁸

Heater’a göre, Sparta tarzı vatandaşlık temelde yapay ve zorlama olsa da; temel eşitlik, görev bilinci, siyasal katılım ve ülke savunması gibi vatandaşlığın değişmez ilkelerine dönüşen kurallar ortaya koymuştur.²⁹

Antik Yunan, vatandaşlık anlayışına katkısı yanında demokrasinin gelişim sürecinin de başlangıcını temsil eder. Büyük ölçüde köle emeğine dayalı üretimin yanında bazı kamusal görevlerin de köleler tarafından yerine getirilmesi ve kölelerin *polis*in maddi gereksinimlerini sağlaması, vatandaşlara kalan boş zamanın gerek kültürel faaliyetlerle gerekse siyasetle

²⁷ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s.25.

²⁸ Heater, **a.g.e.**, s.24.

²⁹ Heater, **a.g.e.**, s.26.

değerlendirilmesine olanak tanıyarak doğrudan demokrasinin gelişimine uygun bir ortam hazırlamıştır.³⁰

Vatandaşlığın gelişim süreci ile demokrasinin gelişim süreci genellikle birbirine paralel görülmektedir. Demokrasi biçiminin ilk büyük örneği ise Atina'dır. Aristoteles'e göre, Sparta'nın büyük yasa koyucusu Lykurgos gibi Solon da Atinalılara birkaç varsılın yönetimini (oligarşi), kıdemli en iyilerin yönetimini (aristokrasi) ve halk yönetimini (demokrasi) içeren bir karma anayasa sunmuştur. Solon, vatandaşların hukuktan yararlanmalarını kolaylaştırmış ve onları servet ölçülerine göre sınıflandırarak her sınıfın üyelerinin varlık düzeylerine göre görevlendirilmesi hakkını tanımıştır. Zamanla Atina vatandaşlığı, devlet yönetimini daha fazla insanın paylaşabileceği şekilde yeniden örgütlenmiştir. Bu örgütlenme biçimi vatandaşlara işbaşında eğitim sunan "*deme*" adı verilen yerel birimlerden ve çeşitli bölge ve alt bölgelerden oluşturulmuştur.³¹

Bu yerel birimler aracılığıyla güçlendirilmeye çalışılan Atina demokrasisi üç temel ilkeye dayandırılmıştır: Eşitlik ideali, özgürlüğe sahip olmak ve katılıma inanmak. Eşitlik ilkesi Sparta'daki gibi Meclis'e katılma ve oylamayla değil kurayla seçilme mekanizması aracılığıyla uygulanmıştır. Düşünce, konuşma ve eylem özgürlüğü olarak algılanan özgürlük ise eşitlikle yakından bağlantılı olmuştur. Bu bağlantı da katılım üzerinden sağlanmıştır. Fiili bir demokratik vatandaşlık için özgürlük bir gerekliliktir ancak yeterli koşul değildir. Vatandaşların özgürlüklerini pozitif biçimde kullanmaya dönük irade gücüne sahip olması beklenmiştir.³²

Ancak uygulamada, sadece siyasal hayata katılma hakkı olanların vatandaş olarak kabul edildiği ve demokrasinin köleliğin kabul edildiği bir ortamda gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulduğunda, eşitlik; vatandaşlar

³⁰ Ağaoğulları, **a.g.e.**, s.20.

³¹ Heater, **a.g.e.**, s.36-40.

³² Heater, **a.g.e.**, s.41-42.

arası ve köleler arası bir eşitlik; özgürlük sadece vatandaş sayılanların özgürlüğü olmuş; katılım hakkı sadece vatandaş sayılanlara tanınmıştır. Bu çerçevede Ayferi Göze, Antik Yunan demokrasilerinin insanlar arasında eşitlik ilkesine yabancı bir demokrasi olduğu yorumunu yapmaktadır.³³

Tarihsel süreç içinde Antik Yunan kent devletinde, bir *polis*in vatandaşı olmak anlamında ortaya çıkan vatandaşlık haklar ve yükümlülüklerden oluşan bir statü sahibi olmak anlamına gelmiştir. Köle ve yabancılardan farklı olarak vatandaşların sahip olduğu en önemli ayrıcalık siyasal katılım hakkı olmuştur. Çok küçük bir topluluğun iç içeliğinden ileri gelen ve sınırlı bir grubun ayrıcalığı olarak gelişim gösteren Antik Yunan vatandaşlık modeline karşılık bir kent devleti modeli ile başlayan fakat daha sonra pax Romana'ya dönüşen Roma vatandaşlığı iki düzeyli bir vatandaşlık anlayışı ortaya çıkarmıştır: Hem katılım hem de statüyü içeren vatandaşlık ile yalnızca statüyü içeren vatandaşlık.³⁴ Üstel'in de belirttiği gibi "Yunan yurttaşlık ideali özünde bir yaşam biçimi iken Roma yurttaşı olmak geçerli bir hukuksal statüye sahip olmak" anlamına gelmiştir.³⁵

2. ROMA "YURTTAŞLIĞI" STATÜSÜ

Roma düşünürlerinin, soyut ve kurgusal olarak nitelendirilen Antik Yunan düşüncesinin aksine pratik yaşama ve eyleme önem verdikleri ileri sürülmektedir. Bununla birlikte Yunan düşünürlerini izleyip sentezler kurarak bunları Roma'ya uygulama yolunu izlediklerinden siyasal alana yönelik özgün bir düşünce geliştirememekle eleştirilirler. Ancak Roma, hukusal bir yapı içerisine oturtulan siyasal örgütlenmesi ile daha sonraki çağlara hem hukuk

³³ Ayferi Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Ankara, Beta, 1993, s.5.

³⁴ Üstel, *a.g.e.*, s.53.

³⁵ Üstel, *a.g.e.*, s.54.

anlayışını miras bırakan hem de Antik Yunan'ı Hristiyan Avrupa'ya bağlayan bir köprü olarak değerlendirilmektedir.³⁶

Roma vatandaşlığı, katılım ve statüyü birlikte içeren vatandaşlık ve sadece statüyü içeren vatandaşlık olmak üzere ortaya çıkan iki düzeyli vatandaşlık anlayışını kapsamaktadır. Bu iki düzeyli vatandaşlık anlayışı her ikisi de vatandaş sayılan *patrici* (ayrıcalıklı sınıf) ve *pleblerin* (sıradan halk) sınıf ayrımı ile somutlaşmıştır. Bu çerçevede Roma vatandaşlığı ikili ya da çoklu vatandaşlık anlayışına sahip olmayan Antik Yunan vatandaşlığından farklılık göstermektedir.³⁷ Roma'da kişinin doğduğu kente ve imparatorluğa yönelik ikili sadakati doğal karşılanmıştır.³⁸

Roma vatandaşlık statüsü; çeşitli vatandaşlık sınıfları oluşturulması, kölelere vatandaşlık olanaklarının sunulması, vatandaşlık unvanının zamanla önce kentin daha sonra da bu büyük dünya imparatorluğunun en uç sınırlarına "dağıtılması" ile evrimleşmesiyle Antik Yunan'a göre daha esnektir.³⁹

Roma'da sıradan halkın (*pleb*) büyük toprak sahipleri olan ayrıcalıklı sınıfa (*patrici*) karşı hakları için verdiği mücadelede *patricilerin* direnememesi sonucunda bir tür vatandaşlık statüsü kazanılmıştır. Böylece halk haksızlığa karşı korunmaya yönelik bir ayrıcalık kazanmıştır. Hakların kullanılması ve korunmasını sağlayacak kurumların yaratılması ve *pleblerin* mecliste etkili söz hakkı elde edebilme mücadelesi yeni bir vatandaşlık anlayışına işaret etmektedir. Yeni oluşmakta olan vatandaşlık statüsüne uygun bir yaklaşım için ise bir Romalı vatandaşın daha düşük statüdeki birinden, özgür olmayandan, okuryazar olmayandan, yabancından ayırt edilebilmesini sağlayacak bazı araçlar saptanmıştır. Önceleri "basit" bir tören yeterli olurken

³⁶ Ağaoğulları, Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, s.1.

³⁷ Üstel, **a.g.e.**, s.54.

³⁸ Paul Berry Clarke, **Citizenship**, Londra, Pluto Press, 1994, s. 6-8; Aktaran: Üstel, **a.g.e.**, s.54.

³⁹ Heater, **a.g.e.**, s.49.

zamanla sırasıyla vergi ve askerlik için ayrıntılı listeler tutulmuş daha sonra da doğum kaydı zorunlu hale getirilmiştir.⁴⁰

Roma vatandaşlığı hem bireyin Roma hukuku rehberliği ve himayesinde yaşadığını gösteren bir statü hem de görevlerin haklarla dengelendiği bir görevler ve haklar modeli olmuştur. *Civic Romanus sum* (ben bir Roma yurttaşım) o dönemde Roma vatandaşı olmaktan duyulan gururun ifadesi olmuştur. Ancak önce kentin dışına taşan daha sonra da fetihlerin başlamasıyla yayılarak genişleyen Roma vatandaşlığı imparatorluk çaığında pek çok sorunla karşılaşmıştır.⁴¹

Roma fetihleriyle birlikte Roma vatandaşlığının yayılmasını kolaylaştırmak için ilk olarak Roma topraklarıyla çevrili ancak bağımsız Latin kenti Tusculum vatandaşlarına iç yönetimde özerk kalmalarına izin verilerek tam vatandaşlık hakkı sunulmuştur. Ardından ikinci bir yöntem geliştirilerek oy hakkı olmayan yarı-vatandaşlık statüsü gündeme gelmiştir. Hem katılım hem de statüyü içeren ve yalnızca statüyü içeren bu iki farklı vatandaşlık statüsü Roma vatandaşlığını Antik Yunan vatandaşlığından daha esnek kılmıştır; yeni anlayışa göre vatandaşlığın kamusal ve özel olmak üzere iki yüzü vardır.⁴²

Yüzyıllar boyunca Romalıların fetihlerini meşrulaştıran soyut düşünceler sürekli olarak Roma'nın yüceliğini ve bunun somut göstergesi olan Roma vatandaşlığının önemini vurgular. Roma'ya tanrısal bir işlev atfeden cumhuriyet dönemi vatandaşlarında kendilerini bir tanrısal amaca adanmışlık duygusu yaratır: Roma'nın fethedilen yerlere yalnızca barış ve uygarlık değil aynı zamanda dostluk ve sevgi de götürdüğü inancı yanında

⁴⁰ Heater, **a.g.e.**, s.50-51.

⁴¹ Heater, **a.g.e.**, s.51-54.

⁴² Heater, **a.g.e.**, s.54-55.

yönetimin aşağı sınıflara açık olması “ulusal” birliğin sağlanmasında önemli bir etken olarak görülmektedir.⁴³

Roma vatandaşlığına sahip kişi sayısını artırmak için pek çok yöntem uygulanmıştır. Latin Savaşlarının getirdiği değişiklikler vatandaşlık politikasını değiştirmeyi gerektirmiştir. Oldukça fazla sayıda kişiye vatandaşlık hakkı tanınmış ve hatta savaştan sonra köleler de bu haktan faydalanmışlardır. Heater’a göre, bundan sonra Roma vatandaşlığı, coğrafi olarak Roma kentinin kendisiyle sınırlı kalmayacak bir “ulusal” statü gibidir.⁴⁴

Vatandaşlık sayısını artırma sürecinde, vatandaşlık statüleri dağıtılırken izlenen dağınık politikaları toparlamayı amaçlayan İmparator Caracalla (M.S. 211-217) tüm özgür insanlara vatandaşlık statüsü tanımıştır. Bu yasa ile ortadan kaldırılan coğrafi istisnalar ve farklılıklar vatandaşlık statüsünün kazanılmasını kolaylaştırmıştır.⁴⁵ İmparatorluğun giderek evrensel nitelik kazanmaya başladığı sırada Caracalla’nın buyruğu Roma topraklarında yaşayan bütün özgür insanları Roma vatandaşı saymıştır. Böylece Roma vatandaşlığına sahip olmak bir değer veya ayrıcalık olmaktan çıkmıştır.⁴⁶

Heater, Caracalla yasalarının sembolik bir öneme sahip olsa da özgecil bir niyeti olmadığı ve sonucu bakımından devrimci bir yasa olmadığına yönelik dört nokta tespit etmektedir: İlk olarak Caracalla’nın amacının vatandaş sayısını artırmakla vergi yükümlüsü olan vatandaşlardan askeri harcamalara aktarılacak fonun artırılması olduğunu söylemektedir. İkincisi, sürekli dağıtılan vatandaşlık statüsü “Roma vatandaşı” unvanının değerini düşürmüştür. Üçüncüsü, vatandaş ile vatandaş olmayan arasındaki ayrım giderek erozyona uğramış, vatandaşlar oy kullanma hakkı gibi bazı ayrıcalıklarından olurken vatandaş olmayanların hakları artmıştır. Dördüncü

⁴³ Ağaoğulları, Köker, **a.g.e.**, s.14-16.

⁴⁴ Heater, **a.g.e.**, s.55-56.

⁴⁵ Heater, **a.g.e.**, s.58.

⁴⁶ Ağaoğulları, Köker, **a.g.e.**, s.56.

olarak ise bu yaşananlar bir eşitleme sürecinden çok alt ve üst sınıf arasındaki sınıfsal bölünmeleri keskinleştiren bir süreç olmuştur.⁴⁷

Roma'da zamanla değişen vatandaşlık politikaları, vatandaşlık sayısını artırma süreçleri bazı sorular gündeme getirmişti: Bir insan iki vatandaşlık birden taşıyabilir mi? Aynı anda hem kendi kentinin hem de Roma'nın vatandaşı olunabilir mi? "*Civis Romanus sum*" diyen Cicero'ya göre; bağlılık koşulu, bir başka kentin vatandaşının Roma vatandaşlığına uygun olmayacağı anlamına gelir ve kişi seçim yapmak zorundadır.⁴⁸ Cicero, doğal hukuk anlayışından hareket ederek Stoacıların *cosmopolis* (dünya kenti) düşüncesine ulaşır. Buna göre de; insanlar aynı akli paylaştıklarına ve doğal yasa bütün insanları kapsadığına göre tek bir devlet olmalıdır. Çünkü "tanrılar insanlara yurt olarak dünyayı vermişlerdir" ve "her insan bir dünya yurttaşdır".⁴⁹

Benzer sorulara getirilen yorumların çerçevesini belirleyen ve Roma - ve Orta Çağ- düşünürlerini etkileyen Stoa Okulu, yalnızca Yunanlıların özgür ve eşit kişiler sayıldıkları bir düşünce sisteminden tüm insanların saygıdeğer, eşit ve özgür olabilecekleri düşüncesine geçişi sağlamıştır.⁵⁰ Heater, vatandaşlık kavramı ile ilgili olarak Stoa felsefesinin biri kendini devlete adamayı ve diğeri kamu hizmeti sorumluluğunu kapsayan iki temasını öne çıkarmaktadır: "Yurttaşlık erdemi ve evrensel ahlaki iyi davranış yasası uyarınca yaşayarak insanın bir dünya yurttaşı olacağı inancı". Buna göre de birey, erdemli bir siyasal varlık olarak hem devletine hem de evrensel doğa yasasına derinden bağlı olmalıdır çünkü, hem *polis*in hem de *cosmopolis*in üyesidir.⁵¹

⁴⁷ Heater, **a.g.e.**, s.59-60.

⁴⁸ Heater, **a.g.e.**, s.56.

⁴⁹ Ağaoğulları, Köker, **a.g.e.**, s.41.

⁵⁰ Göze, **a.g.e.**, s.57-58.

⁵¹ Heater, **a.g.e.**, s.61.

Stoacılar arasında vatandaşlığın, devlete karşı sorumluluk; evrensel ahlak yasasına bağlılık ve bu ikisini bağdaştırmak olmak üzere üç yönü ortaya çıkmaktadır. Birinci yönü kişinin görev, sorumluluk ve yükümlülüklerini yerine getirmesi anlamında vatandaşlık görevi, ikincisi vatandaşlığın ahlaki yönünden gelen ve tüm insanları kardeş olarak gören “*kosmopolites*” (dünya yurttaşlığı) inancı, üçüncü olarak da bir vatandaş olarak ve bir insan olarak duyulan bağlılık arasında yapılan ayırım.⁵² Bu iki kimliklilik sonucu ortaya çıkan iki vatandaşlık türü arasındaki ayırım, yine bir Stoacı düşünür Seneca tarafından şu şekilde ortaya konmaktadır: “İki toplum düzeni vardır: Biri, insanları da tanrıları da içine alan büyük ve gerçek anlamda ortak devlet (...) diğeri, içine doğduğumuz toplum düzeni. Kimileri aynı anda her iki düzene de hizmet eder, kimileri sadece küçük olana, kimileri de sadece büyük olana”.⁵³

Göze, Stoisizmi siyasal bir doktrin olmaktan çok, manevi değerlere dayanan ahlaki bir düşünce sistemi olarak değerlendirmektedir. Özgürlük ve hak kavramları siyasal açıdan değerlendirilmemekle birlikte yine de bu yöndeki gelişmelerin temellerini oluşturmuştur. Hristiyanlığın Tanrı önünde eşit ve özgür insan anlayışı da Stoisizmden etkilenmiştir.⁵⁴

Roma’nın çözülmesi, evrensel imparatorluk düşüncesini, uzun yıllar Avrupa’da varlığını sürdürecektir bir düşünceden dönüştürürken, belli bir süre Roma ideolojisini etkileyen Hristiyanlık Batı düşüncesinde etkisini göstermeye başlamıştır.⁵⁵ Antik Yunan ve Roma’nın kent devletine dayalı, cemaatçi yapının çözülmüş olması bir tür yalnızlaşma duygusu yaşayan insanların hayatlarını anlamlandırmak için yeni inanç öğeleri arayışlarına neden olmuştu. Bu arayışlar içinde Stoacı ve Epikuroscu öğretiler dinsel bir işlev yerine getirirlerken, mistik tarikatların inançları da hızla yayılmıştır. Bu

⁵² Heater, **a.g.e.**, s.61-66.

⁵³ Heater, **a.g.e.**, s.66.

⁵⁴ Göze, **a.g.e.**, s.61.

⁵⁵ Ağaoğulları, Köker, **a.g.e.**, s.75.

ortamda da pek çok etmen Hristiyanlığın yayılmasını kolaylaştırıcı etkide bulunmuştur.⁵⁶

Antik Yunan ve Roma vatandaşlığı yaklaşık beş yüzyıl hem yönetim biçiminin baş unsurlarından biri hem de bir yaşam biçimi olmuştur. Orta Çağ Avrupası'nda ise vatandaşlık ve Hristiyanlık arasında kurulan ilişki; vatandaşlığın süregelen anlamı; vatandaşlığın pratikte devlette değil, kent veya kasabada ayrıcalıklı bir statü niteliğinde olması gibi yönlerin tartışılıyor olması Orta Çağ Avrupası'nda vatandaşlığın anlamının giderek bulanıklaşmasına sebep olmuştur.⁵⁷

3. ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NDA ANLAMI BULANIKLAŞAN “YURTTAŞLIK”

Tarihsel süreç Antik Yunan'da iç içe yaşayan topluluğun küçük yapısının ve bununla bağlantılı vatandaşlık anlayışının değişmesini gerektirmiştir. Roma İmparatorluğu'nun batıda çökmesi Roma İmparatorluğu ve Roma vatandaşlığının da sonunu getirmiştir. Bununla birlikte Hristiyanlık da gittikçe yayılırken, Orta Çağ'da sosyopolitik ilişkilerin somut olarak kişisel bağlantılarla düşünülmesiyle yöneticinin hükmettiği ve tebaanın itaat ettiği bir anlayışla birlikte Antik Yunan ve Roma'da soyut ve yasal bir varlık olan devlet kavramı kaybolmuş, vatandaşlık da ancak silik bir şekilde sürdürülebilmıştır.⁵⁸

Hristiyanlığın, Roma İmparatorluğu'nun resmi dini ilan edilmesi sivil yönetimi ve kilise idaresini karşı karşıya getirmiştir. Piskoposlar geniş yetkilerle donatılmış ve siyasal liderliği de üstlenecek şekilde konumlandırılmışlardır. Ancak, idareleri altındaki birimlerin ekonomik açıdan hareketlenmesiyle, vatandaşlar kilise otoritesinden rahatsız olmaya

⁵⁶ Ağaoğulları, Köker, **a.g.e.**, s.77.

⁵⁷ Heater, **a.g.e.**, s.67.

⁵⁸ Heater, **a.g.e.**, s.68.

başlamıştır. Heater, Hristiyanlık ve vatandaşlık birlikteliğini her zaman sorunlu olmuş bir birliktelik olarak görmektedir. Bir ilahiyatçı olan Aquinumlu Thomas 13. yüzyılda Hristiyanlık ile vatandaşlığın bir arada olabileceğini göstermeye çalışırken hem önemli bir Hristiyan öğretisini hem de Orta Çağ'a ait sosyopolitik ilişkiler anlayışını yıpratmaktan kaçamamıştır. İlk olarak Aristoteles'in "iyi bir insanın niteliklerine sahip olmadan iyi bir yurttaş olmak olasıdır" iddiasını "(...) kişiyi, iyi bir insan veya iyi bir yurttaş kılan nitelik aynı değildir" diyerek yinelemiştir. İkinci olarak da, buyruklara itaatin yerine devletin işlerine katılımı vurgulayarak, yeri kişisel otorite tarafından doldurulmuş devlet fikrini canlandırmıştır.⁵⁹

Heater'a göre vatandaşlığı Hristiyan bağlamdan tamamen koparan Padovalı Marsilius sadece yasama değil, yürütme ve yargı görevlerine gelecek için de temsil mekanizması önermiştir. "Devletin, kendi varlığından başka dayanağa ihtiyacı yoktur" diyen Aristoteles'ten etkilenen Marsilius, Tanrı'nın yol göstericiliğini veya Tanrı'ya karşı sorumlu olmayı gerektiren vatandaşlık anlayışını reddeder. Marsilius Aristoteles'ten farklı olarak, tüm vatandaşların doğrudan katılım için fazla kalabalık olduğundan temsilin gerekliliğini kabul etmektedir. Marsilius, yasaların vatandaşların iradesiyle çıkarılmasını, vatandaşlara kamu işlerine bizzat katıldıklarının hissettirilmesini savunmuştur. Yasamada temsili önermesinin yanında, yürütme ve yargı görevlerine geleceklerin seçilmesi gerektiğini savunmasıyla modern siyasal düşüncüyü öncelediği ileri sürülmektedir. Marsilius gibi temsili sistemi savunan Bartolus, doğuştan vatandaşlık ve yasal statü olarak vatandaşlık arasında bir ayrıma gitmiştir. Ayrıca kadınları da vatandaşlığa konu ederek; evlilikle yabancı bir eşin, kocasının devletin vatandaşlığını kazanması gerektiğini savunmuştur.⁶⁰

Marsilius ve Bartolus İtalyandı ve vatandaşlık anlayışı Avrupa'nın diğer kesimlerinde de yavaş yavaş gelişmekle birlikte İtalya, vatandaşlığın en fazla

⁵⁹ Heater, **a.g.e.**, s.69-71.

⁶⁰ Heater, **a.g.e.**, s.73-74.

geliştiği Avrupa kentlerindendi. İtalyan kent devletlerinde vatandaşların kamu işlerine katılım oranı oldukça yüksek olduğundan, yarı zamanlı çalışma sistemi uygulamak zorunlu hale gelmiştir. Kent hayatına; meslek birliklerine ve loncalara üye olmak gibi yeni boyutlar eklenmiş, toplu hayatın bütünleştirici gücü vatanseverlik duygusunu pekiştirmiştir. Özellikle İtalyan kent devleti Floransa'daki loncaların vatandaşlığa büyük etkisi olmuştur. "Seçkinli yurttaşlık" modeline sahip Floransa'da sadece lonca üyeleri vatandaş olarak kabul edilmiş, köy halkı ve kent *plebyenleri* bu statünün dışında bırakılmıştır.⁶¹

Loncalar, üst ve orta sınıf tüccarlar tarafından oluşan büyük loncalar ve zanaatkarlarla dükkan sahibi esnaf tarafından oluşan küçük loncalardan oluşmaktadır. Loncalar hükümet üzerinde kontrol sahibiydiler. Sadece lonca üyelerinin vatandaş sayıldığı Floransa'da büyük loncalar hükümet atamalarında küçük loncalara göre daha fazla ayrıcalık ve yetki sahibi olmuşlardır. Ayrıca küçük lonca üyeleri, vatandaşlık statüleri konusunda kıskanç bir tavır alarak pek çok lonca kurma girişimini ve yeni vatandaş katılımlarını engellemişlerdir. Floransa vatandaşı olmanın kolay olmadığını söyleyen Heater'a göre çeşitli kusurların önüne geçilmek için vatandaşlara aidiyet, bağlılık ve vatanseverlik duyguları aşılmasına çabalanmıştır. Bu çaba, vatandaşların kendilerini devletin bir parçası gibi hissetmelerini sağlamıştır. Törenler, görkemli gösteriler ve eğitim de bu vatandaşlık duygularının sürdürülmesinde etkili olmuştur.⁶²

Diğer taraftan, Avrupa'nın diğer bölgelerinde de ticari nedenlerle daha fazla özgürlük talep eden tüccarlarla birlikte, kentsel yaşamın "cemaat/komün"(*community*) ve "özgürlük" bilinciyle birlikte vatandaşlık da gelişim göstermiştir. Kentler zamanla kendilerine ait siyasal ve hukuki yetkiler elde etmişler ve genel bir vatandaşlık tanımı yapılmasını zorlaştıran sürekli değişen koşullara sahip, farklı kuralları olan farklı kentler ortaya çıkmıştır.

⁶¹ Heater, **a.g.e.**, s.81-84.

⁶² Heater, **a.g.e.**, s.81-85.

Böylece vatandaşların kimler olduğu kırsal ve kentsel koşullar arasındaki ayrıma dayandırılmıştır. Kırsal bölgede yaşayanlar “görgüsüz”, kentlerde yaşayanlar ise “uygar”dı ve vatandaş niteliği taşımaktaydı. Ayrıca kentte bir mülk edinmiş olmak önemli bir koşul olarak görüldüğünden, kırsal bölgede yaşayan bir kişi ve hatta bir yabancı da kentte bir ev satın alarak vatandaş statüsü kazanabiliyordu.⁶³

Fakat zamanla değişen koşullar yeni bir vatandaşlık biçimi arayışlarını gündeme getirmiştir. 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan ulus-devlet yapıları Avrupa siyaset sahnesinin ortak figürü olmaya başlamıştır. Kral veya kraliçenin egemen olduğu Avrupa’nın büyük devletleri, egemenliğin monarkın şahsında cisimleştiği egemen devletlerdi. Siyasi iktidarın, kaynağını bir kişinin iradesinden aldığı bu monarşik egemenlik kavramının en son yorumu iktidarın başka hiçbir kurum veya grupta paylaşılmadığı mutlak monarşi olmuştur.⁶⁴

Artık ne devlet Antik Yunan ve Roma’da olduğu gibi vatandaşların ve meclis üyelerinin oluşturduğu bir birleşimdi ne de vatandaşlık küçük yerel yönetim veya kent devleti koşullarında varlık gösteren Orta Çağ vatandaşlık pratiği ile uyumluydu. Bir taraftan yeni bir vatandaşlık tarzının oluşmaya başladığı, diğer taraftan da bu kavramın yaşatılmaya ve yeni koşullarla uyumlandırılmaya çalışıldığı ortamda yeni sorunlar ortaya çıkmaktaydı.⁶⁵

Bu sorunlardan ilki kent-vatandaşlığından ulus-devlet vatandaşlığına geçiş süreci ile alakalıdır. Bu süreç devletlerin görece büyük veya küçük olmalarıyla bağlantılı doğrudan sorunlara ve yeni vatandaşlık biçimiyle uyuşmayan “yerel vatandaşlığın”; kişinin haklarının, görevlerinin ve sadakatinin biçiminin değişmesiyle birlikte değişmek zorunda olması gibi sorunlara sebep olmuştur. İkinci sorun henüz olgunlaşmamış ulus-devlet

⁶³ Heater, **a.g.e.**, s.75-81.

⁶⁴ Heater, **a.g.e.**, s.90.

⁶⁵ Heater, **a.g.e.**, s.91.

yapıları içinde sadakatin temin edilip edilemeyeceği idi. Üçüncü sorun ise hem monarklara bağlı uyruklar olarak vatandaş olunurken hem de devlete bağlı siyasal vatandaş olmanın mümkün olup olmadığının sorgulanması olmuştur. Bu sorunlara; uyrukluk ile vatandaşlık bağıntılandırılarak yeni bir vatandaşlık tanımı oluşturulması; vatandaşlığın tam bir statü olarak kabul edilmesi ile birlikte bir görevler zümresi olarak tanımlanması; halkın isteklerini yansıtacak temsili kurumlara sahip olmak ve monarkın iktidarına set çekilmesi gibi çözümler geliştirilmiştir.⁶⁶

Ancak 17. yüzyıl ikliminin, görevlerin uygulanmasına ve hakların da savunulmasına ne kadar geçit verdiği de önemlidir. Örneğin, halkın isteklerini yansıtacak temsili kurumlara sahip olmak ve monarkın iktidarına set çekilmesi ancak mutlak monarşiden kurtuluş ile mümkündür. 17. yüzyılda İngiltere’de bir medeni ve siyasal haklar ayrımı vardı. Medeni hakların merkezinde hukuk varken, siyasal haklar ise temsili bir yasama meclisine dayandırılmıştır. Kavram olarak kullanılmamakla birlikte siyasal vatandaşlık parlamento sistemi sayesinde, medeni haklara sahip sivil vatandaşlık ise Habeas Corpus (1679)* ve Hoşgörü Yasası (1689)** gibi bir takım yasalarla güçlendirilen haklarla var olmuştur. Ancak dinsel hoşgörüsüzlük gibi bazı etkenler Kuzey Amerika’ya göçü körüklemiştir. Kuzey Amerika’ya yerleşir yerleşmez Bağımsızlık Bildirgesi’yle Büyük Britanya Krallığı’na karşı bağımsızlıklarını ilan ederek kendi özerk rejimlerini kuran on üç Birleşik Krallık kolonisi mutlak monarşiden kurtuluşa örnek olarak gösterilebilir.⁶⁷

⁶⁶ Heater, **a.g.e.**, s.91-92.

* Habeas Corpus, yasadışı tutuklanmayı önlemek için vatandaşın yargıç huzuruna çıkmayı isteme hakkıdır. Habeas Corpus Yasası (*Habeas Corpus Act*) 1679’da İngiliz Parlamentosu tarafından vatandaşların güvenliğini sağlamak için oluşturulmuştur. Bu Anglosakson yasaya göre, tutuklu, tutuklanmasının yasallığının gözden geçirilmesi için, 24 saat içinde yargıç önüne çıkarılmasını isteyebiliyordu. Tutuklunun kendisini savunabilmesi için fiziki olarak mahkemenin önüne getirilmesinin zorunlu kılınmasıyla vatandaşların bireysel haklarının güvence altına alınması sağlanmıştır. Bkz. Heater, **a.g.e.**, dipnot:7, s. 98; Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, İstanbul, Anka, 2004, s.227.

** 1689 Hoşgörü Yasası (*Toleration Act*) 17. yüzyılda siyasi otorite ile dini mezhepler arasında yaşanan kavgaların sona erdirilmesi için ayrımcılığın önellenmesini hedefleyen yasadır. Bkz. Heater, **a.g.e.**, s. 99.

⁶⁷ Heater, **a.g.e.**, s.97-99.

On üç koloninin her birinde farklı uygulamalar olmakla birlikte katılım kamusal faaliyete dönüştürülmüş ve yine her birinde vatandaşlığı canlandıracak yeni kurumlar oluşturulmuştur. Kolonilerin bağımsızlığını kazanarak Amerika Birleşik Devletleri adını aldığı 18. yüzyılın ikinci yarısında haklar adına mücadele verilmiş ve görevler sorumluluk bilinciyle yerine getirilmiştir. Bu gelişmelerden sonra “citizen” kelimesi yalnızca bir kentin değil, bir devletin üyesi anlamında da kullanıma girmiştir.⁶⁸

4. DEVRİMLER ÇAĞI VE VATANDAŞLIĞIN YÜKSELİŞİ

17. yüzyıl İngilteresi ve Amerika’daki koloniler vatandaşlık kavramına yeni bir bakış açısı getirmişlerdi. Hak kavramı öne çıkmakta ve artık hakların dilinden konuşulmaktaydı. Hak kavramı Locke’un (*Second Treatise of Civil Government* – 1690) “herkesin canını, özgürlüğünü ve malını koruma özgürlüğü” olduğunu savunmasıyla siyasal gündeme yerleşerek ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nde (1776) “yaşama, özgürlük ve mutluluğu arama” Fransız Bildirgesi’nde de (1789) “özgürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya direnme” haklarından söz edilmesiyle yansımasını bulmuştur. Diğer yandan gündemi, sonraki dönemlerin düşünce dünyasını da derinden etkileyecek olan iki düşünce tarzı “yurttaş cumhuriyetçiliği” görüşü ve “liberal” görüşler arasındaki rekabet oluşturmuştur. 1760’lardan itibaren reform talepleri artmış, liberal görüşler önem kazanırken yurttaş cumhuriyetçiliği de canlanmıştır.⁶⁹

Yurttaş cumhuriyetçiliğindeki vatandaşlık anlayışının temellerinin Aristoteles’e kadar götürülebileceğini ileri süren anlayışa göre “en iyi devlet” fikri; siyasal olarak erdemli insanlara ve adil bir yönetim şekline dayandırılmaktadır. Bu çerçevede devlet keyfi olarak değil, bir anayasa ile yönetilen siyasal varlık anlamında bir “cumhuriyet” olmalıdır.⁷⁰ Erdemli

⁶⁸ Heater, a.g.e., s.99.

⁶⁹ Heater, a.g.e., s.101-102.

⁷⁰ Heater, a.g.e., s.14.

vatandaşlar ve cumhuriyetçi bir devlet biçimi temel alındığından “yurttaş cumhuriyetçisi” olmak da temel bir unsur olarak görülmelidir. Nasıl ki keyfi yönetilen bir tiranlıkta özgür vatandaşlar olunamazsa, vatandaşların aktif destek ve katılımı olmadan da bir “cumhuriyet” imkansızdır. Dolayısıyla vatandaşlık da öncelikle sorumluluk ve erdemi gerektirir.⁷¹

17. ve 18. yüzyıllarda gelişen liberal görüş ise 19. ve 20. yüzyıllarda güçlenmiştir. Bu görüşe göre devlet vatandaşlarının yararı için vardır. Devletin, vatandaşlarının belli haklara sahip olması ve bu hakları kullanmalarını sağlama yükümlülüğü vardır. Ancak Marshall’a göre 17. ve 18. yüzyılda haklardan bahsedilirken medeni ve siyasal haklar kastedilmektedir. Sosyal haklar ise ilk olarak Fransız Devrimi ile gündeme gelmiştir.⁷²

Heater’a göre Amerikan ve Fransız devrimleri “yurttaş cumhuriyetçiliği” ve “liberal” görüşün bir alaşımı olmuştur. 1763 Amerikan Devrimi ve on üç koloninin Amerika Birleşik Devletleri’ne dönüşmesinin ardından anayasaya eklenen Haklar Bildirgesi ile İngiliz uyruklar artık Amerikan vatandaşlarına dönüşmüşlerdi. Halk egemenliği ve sözleşme düşüncelerinin etkisinde yeni bir siyasal bilinç oluşmaya başlamıştır. Eyalet anayasaları ve Bağımsızlık Bildirgesi ile siyasal açıdan vatandaşlığın köşe taşlarını oluşturan haklar ve hak kavramı güçlü bir şekilde vurgulanmış ve öne çıkarılmıştır.⁷³ Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi’nin genelde tüm Avrupa’da özelde ise Fransa ve Fransız Devrimi üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Fransa’da mutlak monarşiyi yıkarak yerine cumhuriyeti kuran Fransız Devrimi ile ulusal vatandaşlık fikri temel bir nitelik kazanmıştır. Devrim boyunca özenle işlenen vatandaş olma duygusuyla fikir ve görüşlerle sınıflar arasındaki bölünmeyi ortadan kaldırmak amaçlanmıştır. “Egemen halk, Fransız yurttaşlarının tamamıdır” ifadesi ile vatandaşlar arasında varolan

⁷¹ Gündüz, Gündüz, **a.g.e.**, s.23-24.

⁷² Heater, **a.g.e.**, s.14.

⁷³ Heater, **a.g.e.**, s. 103-115.

“aktif” ve “pasif” ayrımı ortadan kaldırılmıştır. Fransız Devrimi sonrası Fransız Ulusal Meclisi tarafından kabul edilen İnsan Ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nin anahtar kelimelerini de “eşitlik”, “ulus” ve “halkın iradesi” oluşturmuştur.⁷⁴

5. WESTPHALIA SİSTEMİ VE VATANDAŞLIĞIN NİTELİKLERİ

16. yüzyıl Avrupa siyaset sahnesinin ortak figürü olmaya başlayan ulus-devlet yapılarının ortaya çıkmaya başladığı bir dönemde, ulus-devletlerin temel aktörü olduğu bir dönüşüme sebep olan 1648 Westphalia Barış Antlaşması, genellikle Avrupa’da egemen devletler sisteminin belirgin bir biçimde ortaya çıkışını sembolize eden bir başlangıç olarak kabul görmektedir.⁷⁵

Feodal Avrupa düzeninden, sınırları belli toprak parçaları üzerinde egemen ulus-devletler sistemine geçişi sağlayan Westphalia Antlaşması ulus-devletin mekansal boyutuna vurgu yapar. Böylelikle bir ulus-devletin hak ve yükümlülük sahibi vatandaşı, ortak tarih ve sınırsal bir mekan vurgusuna sahip olmuştur. Fransız Devrimi’yle birlikte siyasal ve medeni hakların kazanılmasına paralel olarak sınırları genişleyen vatandaşlık, ulus-devletin topraksal sınırları ile birlikte ulusla özdeşleştirilmiştir.⁷⁶ Ulusu, sosyal çeşitlilikten birlik ve bütünlük yaratma olarak kavrayan algıya göre, “yaratılan mitsel varlık”, kendisini oluşturan unsurlardan farklı olarak bölünmez niteliği ve ortak iradesi ile anlam kazanan bir özgül şahsiyete sahip olmalıydı. Bu anlayışa göre de vatandaşlığın yeni anlamı, bağlantı ve kimliklerinden soyutlanmış, mantıkla aydınlandığı varsayılmış, egemenliğin kullanımına eşit ve özgür biçimde katılma özelliği ve yeteneğiyle donatılmış vatandaştı.⁷⁷

⁷⁴ Heater, **a.g.e.**, s. 121-130.

⁷⁵ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989, s.34; Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri**, çev. Ali Çaksu, 3.Basım, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s.26; Gianfranco Poggi, **Çağdaş Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım**, çev. Şule Kut, Binnaz Toprak, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991, s. 92-93.

⁷⁶ Üstel, **a.g.e.**, s.54.

⁷⁷ Gündüz, Gündüz, **a.g.e.**, s.14.

Yasemin Soysal'a göre, vatandaşlığın toprak esasında sınırlandırılması, bir taraftan hakların ve sorumlulukların toplumun çeşitli katmanlarına doğru genişletilmesi, diğer taraftan da tüm vatandaşlara bazı ayırt edici özelliklerin atfedilmesiyle -paylaşılan ortak değerler, dil, soy, tarih veya kültür gibi- temin edilmiştir. Hak ve sorumlulukların toplumun tüm katmanlarına yayılması daha önceleri dikkate alınmayan "nüfusu" vatandaşa dönüştürürken, topluma atfedilen ayırt edici nitelikler vatandaşlık temelinde birliği sağlamıştır. Bu nedenle Soysal ulusal kimliğin ve hakların "vatandaşlık"ta bir araya getirildiği bir ulus inşası sürecinden bahsetmektedir.⁷⁸

Ulus-devlet vatandaşı olmak anlamındaki modern vatandaşlık kavrayışı, halkın, modern devlet yapısı içinde "ulusal aidiyeti" savunan vatandaşlık yasalarıyla ulus-devlet sınırları içinde örgütlendiğini varsayar. Soysal'a göre bu varsayım ulusal vatandaşlığı iki temel kurucu ilke ile tanımlar: Birincisi ulus-devlet ve halk arasındaki uyum, ikincisi ise bireylerin kolektif kimliklerine ek olarak hak ve ödevlerinin kaynağı olarak ulusal aidiyet.⁷⁹ Pierson'a göre ise, ulus-devlet vatandaşlığının özellikleri; üyelik, statü, haklar, görevler, eşitlik ve aktif katılımdır.⁸⁰ Pierson'ı takip ederek ulus-devlet vatandaşlığının bazı temel niteliklerini belirlemek mümkündür.

5.1. Statü Olarak Vatandaşlık

En geniş anlamda vatandaşlık; bir siyasi topluluğun üyesi olmaktır.⁸¹ Bu siyasi topluluğun modern dünyadaki biçimi olan ulus-devlet ile sınırlı geleneksel vatandaşlık modeli birey ve devlet arasında mekansal bir ilişki

⁷⁸ Yasemin Nuhoğlu Soysal, "Changing Citizenship In Europe: Remarks On Postnational Membership And The National State", **Citizenship, Nationality And Migration In Europe**, Eds., D. Cesarani, M. Fulbrook, London, Routledge, 1996, s.17.

⁷⁹ Soysal, **a.g.m.**, s.18.

⁸⁰ Pierson, **a.g.e.**, s.203.

⁸¹ Pierson, **a.g.e.**, s.203.

gerektirir. İyi tanımlanmış dış sınırları ve bu sınırlar içerisindeki halk üzerinde devletin temsil yetkisini gerektiren bu model, üyelik ve mekansal sınır arasında bir uyuma işaret etmektedir.⁸²

Bir statü olarak vatandaşlık, vatandaşlığın üyelik olarak algılanmasının kendine özgü bazı yanlarına da işaret edebilir. Vatandaşlığın doğum ile kazanılan; atfedilen bir nitelik olması sonradan kazanılabilecek bir şey olmadığı gibi gönüllü olarak da elde edilemez. Vatandaşlık, siyasal vatandaşlığın etnik kimlikle özdeşleştirildiği ve vatandaşlığın sadece ulusla değil ulusçuluğun ‘hayali cemaat’⁸³ fikriyle de bütünleştirildiği bir gelişim evresi izlemiştir. Bu şekilde, örneğin Alman vatandaşlığı ile Alman olmanın anlamı arasında bir birlik gelişir.⁸⁴

Doğuştan veya sonradan kazanılan vatandaşlık medeni, siyasal ve sosyal hakların kazanımını sağlaması bakımından ulusal kimlikten farklıdır. Bireyin devletle olan hukuki bağını ifade eden bir statü olarak vatandaşlık doğumla kazanılabileceği gibi sonradan da kazanılabilir. Doğuştan verili bulunan ulusal kimlik ise, bireyin toplumla olan bağını anlatır. Vatandaşlığın esas olarak bağlılık duygusuyla özdeşleştirilebileceğini ifade eden Lawrence Friedman da kan esasının birincil öneme sahip olmadığını vurgulamaktadır.⁸⁵

5.2. Haklar Bakımından Vatandaşlık

Pierson’a göre, vatandaşlık her şeyden önce bir dizi hak ve görevle ilişkili, pozitif bir yasal statüdür ve beraberindeki hak ve görevler, farklı tarihsel ve ulusal bağlamlarda daima çeşitli biçimler almıştır.⁸⁶ Marshall vatandaşlığın, tarihsel açıdan haklar bakımından üç farklı eksenin bir araya

⁸² Soysal, **a.g.m.**, s.22.

⁸³ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri Ve Yayılması**, çev. İskender Savaşır, 3. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2004.

⁸⁴ Pierson, **a.g.e.**, s.208.

⁸⁵ Friedman, **a.g.e.**, s.142.

⁸⁶ Pierson, **a.g.e.**, s.211.

gelmesiyle oluştuğunu söyler. Birinci eksen, bireysel özgürlük, konuşma özgürlüğü, düşünce ve inanç özgürlüğü, mülk edinme ve sözleşme yapma özgürlüğü ile adalet hakkı gibi hak ve özgürlük unsurlarından oluşan “medeni haklar eksen”dir. İkinci eksen, siyasal karar alma sürecine seçmen ve seçilen olarak katılma hakkını ifade eden “siyasal haklar eksen”dir. Üçüncü eksen yaşadığımız toplumun standartları ölçüsünde ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi haklara sahip olmaktan, çağdaş bir birey gibi yaşayabilme hakkına değin uzanan geniş bir haklar düzenini ifade eden “sosyal haklar eksen”dir.⁸⁷

Tom Bottomore ve Ayhan Kaya bu eksenlere kültürel ve ekonomik haklar eksenlerini eklemektedir. Kültürel haklar eksen, vatandaşlığa kültürel eksenin dahil edilmesiyle modernitenin getirdiği bazı olguların egemenliğini yitirmeye başladığından bahseder: Aynılaştırmanın yerini farklılaşma, homojenleşmenin yerini heterojenlik, akültürasyonun yerini çok kültürlülük, asimilasyonun yerini entegrasyon almıştır. Ekonomik haklar eksen ise özellikle toplumun alt katmanlarında bulunan bireylerin ekonomik haklarının güvence altına alınmasını sağlamak amacıyla oluşturulmasını vurgulamaktadır.⁸⁸

5.3. Görevler Dizisi Olarak Vatandaşlık

Jean Leca, bir bağımlılık duygusu olarak nitelediği vatandaşlığın bir boyutunun da hakların talep edilmesi karşılığında yükümlülüklerin yerine getirilmesinden ibaret olduğunu söylemektedir.⁸⁹ Vatandaşların devlete karşı görevlerinin olması vatandaşlık kavramlaştırmasının önemli bir bileşeni olarak görülmektedir. Bugünkü anlamda bir “haklar” kavramlaştırmasının olmadığı “eski” dünyada vatandaşlık yönetmek ve yönetilmenin bir karışımı

⁸⁷ Gündüz, Gündüz, **a.g.e.**, s.16-17.

⁸⁸ Gündüz, Gündüz, **a.g.e.**, s.17

⁸⁹ Jean Leca, “Yurttaşlık Üzerine Sorular”, **Birikim**, çev. Gural Koca, Sayı:55, s.57.

olarak nitelendirilmiştir.⁹⁰ Vatandaşlığın bir görev olarak tanımlanması, onu aynı zamanda siyasi hayatın da baş aktörü konumuna yükseltir; oysa statü olarak ele alınan vatandaşlık anlayışında, yönetimin baş aktörü vatandaş değildir.⁹¹

Amitai Etzioni hem hak hem de görevler doğuran dengeli bir vatandaşlıktan bahseder. Marshall ise, modern toplumlarda hakların 'çoğaldığı' dolayısıyla görevlerin de arttığı, sonucunda da bu dengenin kendiliğinden var olduğunu iddia etmektedir. Marshall'a göre eğer siyasi vatandaşlığın çekirdek bileşeni olarak oy hakkına göz atılırsa, bunun sık sık hem bir hak hem bir görev sayıldığı görülecektir. Oy hakkı ya medeni bir görev yani iyi vatandaşın yapması gereken bir şey ya da yasal bir görev yani yasanın vatandaşların yapmasını gerektirdiği bir şeydir. Zira kendisine eşlik eden görevler belirlenmemişken, vatandaş hakları yaklaşımına tamamen uyan bir vatandaşlık biçimi yoktur.⁹²

Pierson'ın bir görevler dizisi olarak tanımladığı vatandaşlık öncelikle askerlik görevinin yerine getirilmesi yükümlülüğünü vurgular. Bu anlamda vatandaşlık devleti savunma görevinin karşılığında bir ödül olarak değerlendirilmektedir. Diğer taraftan vatandaşlık görevi, çalışma görevi veya vergi ödeme yükümlülüğü gibi başka görev biçimlerini de kapsayabilir.⁹³

5.4. Evrensel Eşitlik Olarak Vatandaşlık

Pierson, vatandaşlığın ilkesel olarak, toplumsal cinsiyet veya dini mensubiyet gibi "daha az genel" ölçütlerden ziyade ortak insanlık temelinde elde edildiğini ancak vatandaşlıktan ortak insanlığın bir üyesi olmaktan çok belirli ulus-devletlerin üyeleri olarak yararlanıldığını söylemektedir. Örneğin

⁹⁰ Aristotle, *The Politics*, Oxford, Clarendon, 1946, s. 134; Aktaran: Pierson, *a.g.e.*, s.219.

⁹¹ Sarıbay, *a.g.e.*, s.86-87.

⁹² Pierson, *a.g.e.*, s.219.

⁹³ Pierson, *a.g.e.*, s.219-221.

bir ulusal sınır geçildiğinde vatandaşlık haklarının pek çoğu geçici de olsa yitirilmektedir.⁹⁴

Fransız Devrimi sürecinde eşitlik ilkesini inceleyen Mona Ozouf, eşitlik koşulu olmadan haklar bakımından eşit bireylerin bir bütünü olarak tanımladığı ulusun birliği ve bölünmezliğini temellendirmenin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Gil Delannoi'ye göre ise insanların yasa önünde eşitliği fikri, insanların bir monarkın tebaası olmaktan önce dünya vatandaşı olma düşüncesini ya da bir ülkenin vatandaşı olmaktan önce insan oldukları düşüncesini içermektedir. Delannoi, tüm insanlık için ortak değerlerin olmasını ve bunların geleneklere ve bir ülkenin özelliklerine aşkın olması gerektiğini savunmaktadır.⁹⁵

Eşitlik ve evrensellik fikri birlikte düşünülebilir çünkü evrenselcilik beraberinde eşitliği de getirecektir. Evrensel vatandaşlık anlayışının temelleri ise kendisini “dünya vatandaşı” (*citizen of the world*) olarak tanımlayan Diogenes'e (M.Ö. 411-324) kadar götürülebilir. Avrupa tarihinde herhangi birinin mevcut devletini aşan bir siyasi kimlik fikrinin destek bulduğunu görmek mümkündür.⁹⁶ Yunan ve Roma kültürlerinde de evrenselci ve kozmopolitan idealistler varolmuştur.⁹⁷ Bütün insanların evrensel doğal hukuk altında birbirleriyle barış içinde yaşayabilecekleri bir kainat veya dünya şehri yani “*cosmopolis*” veya “*cosmic polis*” Stoacı düşüncenin merkezi olmuştur.⁹⁸ Evrensel ilkelerin yer aldığı bu kültürlerde insanlar hem devletlerinin hem de dünyanın vatandaşı olarak görülmüştür.⁹⁹

⁹⁴ Pierson, **a.g.e.**, s. 223.

⁹⁵ Nuri Bilgin, **Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu**, İzmir, Ege Yayıncılık, 1994, s. 12.

⁹⁶ Andrew Linklater, “What Is Good International Citizenship?”, **Ethics And Foreign Policy**, Ed., P. Keal, Sydney, Allen&Unwin, 1992, ss.21-43.

⁹⁷ Derek Heater, **Citizenship: The Critical Ideal In World History, Politics and Education**, London, Longman, 1990, s. 8-13.

⁹⁸ Glenn Tinder, “Should All Peoples Be United In A Single Global Society?”, **Political Thinking: The Perennial Questions**, Glenview, Illinois, Scott, Foresman&Company, 1986, s.42-43.

⁹⁹ Geoffrey Stokes, “Global Citizenship”, **Ethos**, Vol:12, No:1, March, 2004, s. 19.

Pierson modern devletlerin, vatandaşlığı tam anlamıyla evrenselleştiremeyeceklerini ancak en azından bunu amaçladıklarını belirtmektedir. Pierson, eğer herkese vatandaşlık iddiasında bulunma hakkı verilmişse, o zaman herkesin vatandaş olmanın en azından bu anlamında eşit olması gerektiğini ifade etmektedir.¹⁰⁰

5.5. Katılım Olarak Vatandaşlık

Katılım fikri çok eski tarihlere kadar götürülebilmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi siyasal anlamda vatandaş imgesinin ilk olarak belirginleştiği Antik Yunan'da, *Lykurgos* tarafından kurulduğuna inanılan anayasal, sosyal ve ekonomik reformlar sistemi bir vatandaşlık biçimi üretmişti. Buna göre de devlet yönetimine katılım vatandaş olmanın gerekli şartlarından biri olmuştur.¹⁰¹ Antik Yunan vatandaşlık idealine katkı sağlamış olan Atina demokrasisi de eşitlik ideali, özgürlüğe sahip olmak ve katılıma inanmak olmak üzere üç temel ilkeye dayandırılmıştır.¹⁰²

Will Kymlicka ve Wayne Norman, belirli bir siyasi toplulukta tam üyelik olarak vatandaşlık ("yasal bir statü") ile insanın bu siyasi topluluğa katılımının bir fonksiyonu olarak vatandaşlık ("istenir bir faaliyet") arasında bir ayrımı gitmektedir. İkinci anlamdaki katılım temelli vatandaşlık anlayışı birincisine göre aktif olmayı öne çıkaran, "topluluk ruhuna" karşılık gelen bir kavramsallaştırma düzeyidir.¹⁰³ Marshall'ın üçlemesinde de katılım boyutuyla, siyasal karar alma sürecine seçmen ve seçilen olarak katılma hakkını ifade eden siyasal haklar eksenini görmek mümkündür.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Pierson, **a.g.e.**, s. 224.

¹⁰¹ Heater, **a.g.e.**, s.17-18

¹⁰² Heater, **a.g.e.**, s.41.

¹⁰³ Will Kymlicka, Wayne Norman; "Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory", **Ethics**, Vol:104, No:2, 1994, s. 353.

¹⁰⁴ Gündüz, Gündüz, **a.g.e.**, s.16-17

Vatandaşlığın her yönüyle bir anlamlar demetini biçimlendirdiğini söyleyen Heater vatandaşlığı, tanımlanmış yasal ya da sosyal statü, siyasi kimliğin bir aracı, bir sadakat odağı, görevlerin bir ölçüsü olarak tanımlamaktadır. Vatandaşlık, bireyin başka bir bireyle veya bir grupla değil, esas olarak devlet fikriyle bağını ifade etmektedir. Vatandaş kimliği, devlet tarafından verilen haklarda ve vatandaş bireylerce yerine getirilen görevlerde saklıdır. İyi vatandaşlar devlete karşı sadık ve sorumluluk sahibi olanlardır. Sonuç olarak da bu sivil katılım için istenen yeteneklere sahip olması gerekir.¹⁰⁵

Richard Falk, ulus-devlet vatandaşlığı fikrini sınırsal hükümler devletlerin hükümetleri nezdinde geçerli yetkiler veya haklarla donanmış fertlerin ortaya çıkışıyla bağlantılı görmektedir. Falk'a göre vatandaşlık tarihi, hükümet otoritesinin "suiistimalinden", yönetim sürecine doğrudan ya da dolaylı katılıma yönelik daha "yapıcı karakterdeki" hürriyetlere ve sonunda da, sosyal demokrasi veya refah devleti ile birlikte anılan birtakım haklara doğru ilerleyen bir süreci ifade eder.¹⁰⁶

Küreselleşme sürecinde ise ulus-devletin meşruiyetinin temel yapı taşı olarak görülen refah devletinin krizinden¹⁰⁷ bahsedilir hale gelmesiyle birlikte, ulus-devlet ve vatandaşlık ilişkisi kendisini yeniden üretmek zorunda kaldığı bir sürecin içine girmiş görünmektedir. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda ekonomik, siyasal, teknolojik, sosyokültürel, ekolojik ve demografik alanlarda gözlenen değişim eğilimleri ve değişim dinamikleri önem kazanmaktadır. Ekonomiden siyasete; devlet yönetiminden şirket yönetimine; değerlerden inançlara kadar pek çok şey değişirken bilim ve teknoloji alanında da gelişmeler yaşanmaktadır. Tüm dünyada modern toplumdan post-modern topluma geçiş yönünde yeni ilkeler benimsenmekte ve yeni yükselen değerler

¹⁰⁵ Heater, **a.g.e.**, s.9-11.

¹⁰⁶ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri**, çev. Ali Çaksu, 3.Basım, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s.203.

¹⁰⁷ Manuel Castells, "Kimliğin Gücü", **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür**, çev. Ebru Kılıç, II.Cilt, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.395.

toplumları geleneksel değerlerden uzaklaşmaya ve değişime zorlamaktadır.¹⁰⁸ Bu değişim eğilim ve dinamikleri ulus-devletin yapısını, işleyişini, anlamını kısacası ulus-devletle ilişkili alanların da yeniden sorgulanmasını gerektirmiştir. Ulus-devletle ilişkilendirilen vatandaşlık anlayışının da ortaya çıkan bu girift ilişkiler açısından etkilenmemesi imkansız hale gelmektedir.

¹⁰⁸ Coşkun Can Aktan, **Değişim Çağında Devlet**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2003, s.91.

BÖLÜM II

ULUS DEVLET - VATANDAŞLIK İLİŞKİSİ KAPSAMINDA VE KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK SORUNU

Malların, fikirlerin ve enformasyonun devlet aktörlerinin belirgin olarak doğrudan katılımı ya da kontrolü olmadan hareket etmesiyle egemenlik fikrinin, ulusal sınırların ve dünya sisteminde hükümetlerin etkileşiminin önemini sınırlayan ulus-ötesicilik (*transnationalism*)¹ veya yerel bir aktörün kendi devletini *bypass* ederek doğrudan uluslararası müttefikler üzerinden kendi devleti üzerinde baskı oluşturabildiğini ortaya koyan “bumerang etkisi” (*boomerang pattern influence*) teorisi² gibi söylemler, devletin dışarıdan gelen etkilere açık hale gelmekte olduğunu; iç ve dış politika arasındaki ayrımın ortadan kaybolduğunu vurgulamaktadır. Bu gelişmeler, devletlerin vatandaşları üzerindeki egemenlik yetkilerini ve vatandaşlık kavramını sorunsallaştırırken kimlik sorununa da güncellik kazandırmaktadır.

Siyasal sistemlerin yapısal bir meşruiyet krizi içinde vatandaşlarından yalıtıldıkları bu süreçte toplumsal meseleler yerelleşme, tek bir meseleye odaklanma, gelip geçici olma eğilimindedirler. Bu değişim dünyası, insanları etnik, dini, ülkesel, ulusal kimlikler etrafında yeniden gruplaşmaya meyilli kılarken “servet, güç, imge akışının küresel olduğu” dünyada bireysel ya da kolektif, atfedilmiş ya da inşa edilmiş bir kimlik arayışı toplumsal anlamın temel kaynağı haline gelmektedir. Kimlik arayışı yeni bir eğilim olmamakla birlikte içinde bulunduğumuz tarihsel döneme özgü olan; hemen her yerde örgüt yapılarının çözülmesi, kurumların meşruiyetini yitirmesi, büyük toplumsal hareketlerin silinip gitmesi, kültürel ifadelerin gelip geçici olması

¹ Bruce Russett, Harvey Starr, **World Politics: The Menu for Choice**, New York, W.H. Freeman and Company, 1989, s. 492.

² Margaret E. Keck, Kathryn Sikkink: “Transnational Activists Networks”, **International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues**, Eds., Robert J. Art, Robert Jervis, New York, Longman, 2003, s.557-558.

gibi özellikler nedeniyle anlamın asli, bazen de temel kaynağı haline gelen bir kimlik arayışıdır.³

Küreselleşmenin parçalanmayı ve yerelleşmeyi beraberinde getirmesi küreselleşmiş toplumsal ilişkilerin gelişimiyle ulus-devletlerle ilişkilendirilen milliyetçilik duygusunun bazı yönlerini zayıflatarak daha yerel milliyetçilik duygularını canlandırdığı şeklinde yorumlanmaktadır.⁴ Küreselleşme sürecinde küresel bütünleşme ve yerel farklılaşma, ulus-devletlerin sorun çözmede ve bireylerin yaşamlarına anlam vermede yetersizleştiği görüşüne sebep olmaktadır. Daniel Bell, ulus-devletlerin günümüzün büyük toplumsal sorunlarını çözmek için küçük/güçsüz, küçük toplumsal sorunları çözmek için ise çok büyük/hantal hale geldiğini söylemektedir. Küreselleşmenin ulus-devletlerdeki toplumsal bağları zayıflatması, bir yandan ulus-üstü bir kimliğin oluşumuna katkıda bulunurken, diğer yandan paradoksal olarak yerel kimliklere canlılık kazandırmaktadır. Yerel kimliklerinin canlılık kazanması, küreselleşmenin olumsuzluklarına karşı verilen bir tepki olarak yorumlanabildiği gibi, evrensel insan hakları ve uluslararası hukuk yoluyla elde edilmiş kazanımlar olarak da görülebilmektedir. Hem ulus-üstü toplumsal yapıların oluşumu hem de yerelleşme, cemaatleşme yönündeki eğilimler kimlik sorununu gündeme getirmektedir.⁵

Pierson'a göre; yoğunlaşan küresel toplumsal ilişkiler bir küresel topluma işaret etmektedir. Toplum ve ulus-devletin sınırlarının tam anlamıyla çakışmadığı, her insanın ulus-devletten büyük veya küçük olan birden fazla toplumun mensubu olduğu, ulus-ötesi toplumların giderek güçlendiği ve yaygınlaştığı bir sistem içinde ulus ve devletle ilişkilendirilmiş toplum kavramı da sorunlu hale gelmiştir.⁶

³ Manuel Castells, "Ağ Toplumunun Yükselişi", **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür**, çev. Ebru Kılıç, I.Cilt, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.3-4.

⁴ Cevat Özyurt, "**Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**" (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul, 2002, s. 22.

⁵ Özyurt, **a.g.t.**, s. 12-13.

⁶ Cristopher Pierson, **Modern Devlet**, çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Çivi yazıları, 2000, s.107.

1. KİMLİK SORUNU

İçinde bulunduğumuz tarihsel süreçte etnik, ulusal, dini veya kültürel kimlik biçimlerinin güç kazandığı kabul edilmektedir.⁷ Manuel Castells'e göre de, küreselleşme eğilimi ve kimlik eğilimi arasındaki çatışma dünyamızı ve hayatlarımızı şekillendirmektedir.⁸ 20. yüzyılın ikinci yarısında yükselen kimlik kavramı, milliyetçilik, göç, din, cinsiyet ve etnisite araştırmalarında neredeyse vazgeçilemez bir hale gelmiştir. Kimlik, insanların kendilerini nasıl tanımladıklarında önemi gittikçe artan bir faktör olarak kendini gösterirken, özellikle cemaat faktörü öne çıkmaktadır.⁹

Kimliği yeniden gündeme getiren nedenlerin başında küreselleşmenin etkileri gelmektedir. Küreselleşme süreci tarihleri, kültürel mirasları, değerleri, geleceğe ilişkin tasarımları farklı ülkeleri aynı kalıbın içine sokmakta, tekbiçimleştirici etkisiyle ulusal kimlikleri sarsmakta ve kültürel referansları, toplumlara özgü özdeşleşme modellerini silmektedir. Diğer taraftan da toplum giderek insanların genel olarak birbirinden soyutlandığı bir "sosyal sistem"e dönüşmektedir. Bununla birlikte her ne pahasına olursa olsun bir an önce modernleşmeye çalışan ülkelerde yükselen beklenmedik tepkilerle karşılaşmaktadır. Ayrıca güvensizlik ve belirsizlik ortamlarında insanların ihtiyaçlarıyla ilgili bir başka kategori olarak psikolojik nedenlerin varlığından da söz edilmektedir.¹⁰ Küreselleşmenin aynı zamanda sivil toplumun gelişmesine sunduğu katkı ve yerel ağları güçlendirmesi, yerel toplulukların kendi çıkarlarını koruma ve hak taleplerini harekete geçirmiştir.¹¹

⁷ Robert W. Cox, "Beyond Empire and Terror: Critical Reflections On The Political Economy Of World Order", **New Political Economy**, Vol:9, No:3, 2004, ss.307-323.

⁸ Manuel Castells, "Kimliğin Gücü", **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür**, çev. Ebru Kılıç, II.Cilt, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.3.

⁹ Report of National Intelligence Council's 2020 Project, "**Mapping The Global Future**", 2004.

¹⁰ Nuri Bilgin, **Kimlik İnşası**, Ankara, Aşina Kitaplar, 2007, s.19-23.

¹¹ Report of National Intelligence Council, "**Global Trends 2015: A Dialogue About The Future With Non-Government Experts**", 2000.

Kimliklerin yükselişinin toplumdan sosyal sisteme geçişle ilişkisini kuran çeşitli argümanlar bulunmaktadır. Bu argümanlara göre; çağdaş dünyayı anlamada toplum kavramı ve bununla ilişkili kavramlar (ulus, ülke, vb.) yetersiz kalmaktadır. Dünyayı anlamlandıracak yeni bir metafora ihtiyaç vardır. Tüm dünyayı kateden ilişkiler ve ulusal sınırları aşan etkileşimler giderek daha belirleyici bir nitelik kazanmaktadır. Toplumsal kurumlar çöküş sürecine girmişlerdir. Dünyayı kateden kültürel koridorlar ve göç akımları ulus-ötesi topluluklar yaratmaktadır ve ulus odaklı bir kavram olan toplum anlamını yitirmeye başlamıştır. Dünyayı anlamada 'akışkanlık'¹² metaforu giderek daha geçerli hale gelmektedir.¹³

Akışkanlık metaforunun kültür alanındaki yansıması, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişen yeni iletişim teknolojileri ve çok-uluslu medya şirketlerinin bir sonucu olarak, önceki dönemlere göre daha çeşitli, yoğun, geniş ve hızla yayılan bir küresel kültür akışıdır. Stuart Hall, modern kitle iletişim araçları vasıtasıyla ulusal sınır tanımayan kültürü 'küresel kitle kültürü' olarak nitelendirmektedir.¹⁴ Küresel kültür akışının hız kazanması, ulusal kültürlerin, kimliklerin ve kurumların merkezîyetçiliğinin sorgulanmasını beraberinde getirmektedir. Kültür akışını; 'kültürel homojenlik' yani, türdeşleştirici bir kültürel temsil biçiminden çok yerel kimliklerin yeniden biçimlendiği bir süreç olarak gören bakış açısı, yerel kimlikleri durağan olmaktan çok çeşitli söylemlerin oluşturduğu yapılanmaların süreci olarak kavramlaştırmaktadır.¹⁵ David Held kültürel küreselleşmeyi 'ulusal kültürlerin kendi anlamlarını sürekli yeniden ürettikleri şartların dönüştürülmesi olarak ele alır.¹⁶

¹² Bkz.; Castells, "Ağ Toplumunun Yükselişi", s.503-568; Zygmunt Bauman, **Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları**, çev. Abdullah Yılmaz, 2.Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006.

¹³ Bilgin, a.g.e., s. 20.

¹⁴ Stuart Hall, "Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik", **Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi**, Der., A. King, çev. Gülcan Seçkin, Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, s.47-48.

¹⁵ Süheyla Kırca Schroeder, "Popüler Kültür ve Küreselleşme", **Arka Plan**, Sayı:13, No:9, (Erişim) <http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/13/konu.html#9>, 10.09.2007.

¹⁶ David Held, v.d., **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**, Cambridge, Polity Press, 1999, s.328.

Nuri Bilgin, insanları bir arada tutan sosyal bağın gevşemesi ve sapmaların artmasıyla beliren kontrolsüz anominin bir yandan insanların korkularını pekiştirirken, diğer yandan yeni korkulara ve evrenselcilik - farklılık gerilimi gibi tepkilere yol açtığını belirtmektedir. Evrenselcilik - farklılık gerilimi etnik milliyetçilik, anti-laik hareketler, Batı düşmanlığı gibi biçimler almış ve bunun sonucunda “cemaatçi yenedünyalar” kurma eğilimleri belirmiştir. Bu bağlamda cemaatlerin, sistem dışı kalanların temel bazı ihtiyaçlarına cevap verdiği, yoksullar, marjinaler, aşağı kesimdekiler ve dışlanmışların kendi fakirlik ve dışlanma durumlarına bir cevap bulmak için kolektif kimlik arayışlarına giriştikleri gözlenmiştir.¹⁷

“Sıvı modernlik çağı”¹⁸, “enformasyon çağı/ağ toplumu”¹⁹ “zaman-mekan sıkışması”²⁰ kavramları insanlık durumunun parametrelerindeki çok yönlü dönüşümü özetlemektedir. Yaygın olarak kullanılan zaman-mekan sıkışmasının toplumsal nedenleri ve sonuçları küreselleşme sürecinin tek ve ortak bir etkisinin olmadığını göstermektedir. Zaman ve mekanın kullanımı hem farklılaşmış hem de farklılaştırmıştır. Küreselleşme süreci bir taraftan birleştirirken bir taraftan bölmekte veya birleştirirken bölmektedir. İş, ticaret, finans ve enformasyon akışının küresel boyutlara ulaşıyor olmasının yanısıra yerelleşme yönünde de bir baskı olduğundan söz edilmektedir.²¹ Örneğin, ekonomi küreselleşirken kültürler yerelleşmekte veya bölgeselleşmektedir.²² Aynı anda hem küresel hem de yerelin içiçe bir etkileşimi söz konusu olabilmektedir.²³ Peter J. Smith’e göre, bireyler ve gruplar arasında yeni bağlantı ve ifade biçimleri sağlayan iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmelerle meydana gelen yeni vatandaşlık kavrayışı da yerel, ulusal ve

¹⁷ Bilgin, **a.g.e.**, s.20-21.

¹⁸ Zygmunt Bauman, **Liquid Modernity**, Cambridge, Polity Press, 2000.

¹⁹ Castells, **a.g.e.**, s.621.

²⁰ David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s.270,.

²¹ Bauman, **Küreselleşme**, s.8.

²² Bilgin, **a.g.e.**, s.21-22.

²³ Anthony D. King, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi**, çev. G. Seçkin, Ü. H. Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, s. 47.

küresel seviyelerde uygulanabilen faaliyetlere dönüşmektedir.²⁴ Held'e göre, de devletler artık yerel oldukları kadar, birbirleriyle içiçe geçmiş, ekonomik, askeri, kültürel ve siyasi örgüt ağları nedeniyle küresel bir görünüm arz etmektedir.²⁵

1980'li yılların sonuyla birlikte dünya ölçeğinde yaşanan bu köklü değişimler tarihin yeni bir dönemine girildiğini gösteren gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Yukarıda anlatıldığı gibi, bu dönem zaman-mekan sıkışmasının sebep olduğu gerilimlere sahne olmuştur. Bir yandan uluslardan daha geniş toplulukların inşasına gidilirken ve ulusal özelliklerin zayıflayacağı düşünülürken, öte yandan bunun aksi yönde işleyen süreçler ve olaylarla karşılaşmıştır. Örneğin bir yanda insan hakları diğer yanda ırk, kültür, ulusal ve bölgesel kodların farkı üzerindeki tartışmalar gündemi oluşturmuştur. Bir diğer örnek, bu dönemde Avrupa'nın bütünleşme çabalarının yanı sıra, Avrupa ülkelerinin kendi içlerinde bir tür yabancı düşmanlığı veya göçmen işçi düşmanlığı etrafında şekillenen aşırı sağcı ve etnosantrik akımların güçlendiğini gösteren gelişmelerin yaşanmasıdır. Yine bu yıllarda Batı ülkelerinde; dini veya ekolojik nitelikli cemaatlerin belirmesi, azınlıkların gettolar halinde örgütlenmesi, göçmen işçilerin içinde bulundukları toplumla bütünleşmek yerine toplumlarının özelliklerini sürdürmesi gibi cemaatçi gelişmeler yaşanmıştır.²⁶

Bilgin, bu gibi çelişkili olgulara, kimlik paradigması etrafında bütünsel bir bakış getirdiği çalışmasında kimlik sorununu iki tarihsel düşünce akımıyla ilişkilendirmektedir. Bilgin'e göre, kültürel ve politik düzeyde kimlik sorunu Fransız Devrimi öncesi ve sonrasındaki; sanayileşme, sömürgecilik, milliyetçilik, kozmopolitizm gibi olguların önemli bir yer tuttuğu oluşumlarla

²⁴ Peter J. Smith, "The Impact Of Globalization On Citizenship: Decline Or Renaissance?", **Journal Of Canadian Studies**, Vol: 36, No:1, Spring, 2001, s.117.

²⁵ David Held, "The Transformation of Political Community, Rethinking Democracy In The Context Of Globalisation", **Democracy's Edges**, Eds., Ian Shapiro, Casiano Hacker, Cambridge University Press, 1999, s.103-104.

²⁶ Bilgin, **Sosyal Bilimlerin Kavşağında**, s.9-10.

ilgili ve bu süreçler içinde belirginleşen; evrenselci (*universalist*) akım ve farkçı (*diferansiyalist*) akım ile bağlantılı görülmektedir.²⁷

1.1. Evrenselcilik ve Farkçılık

Evrenselci (*universalist*) akım evrensele olan özlem, evrenin tekbiçimlileştirilmesi (*uniformizasyonu*), tek biçimli bir toplum organizasyonu, benzer öğelerden oluşan sistemler ve standart bir dünya yaratma yönünde gelişen bir akımdır. Bu akımın temel hedefleri serbest piyasa ekonomisi ve Batı tipi demokrasi olarak belirginleşirken, bu süreç bir bakıma “Batılılaşıma” anlamını taşımaktadır. Farkçı (*diferansiyalist*) akım ise farklılaşma, “global” insanlıktan daha küçük gruplar oluşturma yönünde gelişen bir akımdır. Bu akım kozmopolitizme karşı milliyetçilik, merkezîyetçiliğe karşı bölgecilik, kitle kültürüne karşı özgül (spesifik) kültür, kolonizasyona karşı dekolonizasyon şeklinde ortaya çıkabilmektedir. Etnosantrizm, dinsel köktencilik (fundamentalizm), komünotarizm (cemaatçilik) gibi olgular da bu çerçevede ele alınmaktadır.²⁸

Dünyanın tekbiçimlileştirilmesi, farkların silinmesi, evrensel ideallerin zaferi ile biçimlenen ve Fransız Devrimi’ni hazırlayan Aydınlanma düşünürlerine göre insan tabiatı tektir, biriciktir, her yerde aynıdır ve insan hakları evrenseldir. Şiddeti doğuran; dogma, fanatizma ve batıl inançları içeren kültür ve dinlerin “kaotik” çeşitliliğidir. Temel yaklaşım biçimi ise adil ve eşitlikçi yaklaşım olmuştur. Ozouf, eşitlik koşulu olmadan ulusun birliği ve bölünmezliğinin temellendirilemeyeceğini; Delannoi ise insanların yasa önünde eşitliği fikrinin, insanların bir monarkın tebaası olmaktan önce dünya vatandaşı olma düşüncesini ya da bir ülkenin vatandaşı olmaktan önce insan oldukları düşüncesini içerdiğini söylemektedir. Bu çerçevede tüm insanlık için ortak değerler olmalı ve bunlar geleneklere ve bir ülkenin özelliklerine aşkın

²⁷ Bilgin, a.g.e., s.10-11.

²⁸ Bilgin, a.g.e., s.11.

olmalıdır.²⁹ Bu biçimiyle Aydınlanma düşüncesinin “evrenselcilik” fikrinin, küresel vatandaşlık fikrine kaynaklık ettiği söylenebilir.³⁰

1.1.1. Evrenselcilik-Farklılık Geriliminde Ulus

Evrensele olan özlem, evrenin tekbiçimlileştirilmesi (*uniformizasyonu*), tek biçimli bir toplum organizasyonu, benzer ögelerden oluşan sistemler ve standart bir dünya yaratma yönünde gelişen evrenselci akım ile farklılaşma, global insanlıktan daha küçük gruplar oluşturma yönünde gelişen farkçı akımın eşzamanlı varlığının etkisiyle iki tip ulus anlayışı belirmiştir. Bunlardan birincisi yasa önünde eşit vatandaşların iradi katılımıyla serbestçe oluşan, kontrata dayalı ulus anlayışıdır. İkincisi ise geçmişe dayalı ya da bir tarihin ürünü olan ulus ya da romantik ulus anlayışıdır.³¹

Alain Renaut’nun, “ortak bir yasa altında yaşayan ortaklar birliği” olarak tanımladığı kontrata dayalı ulus, hakları ve görevleri bakımından eşit olan ve bu eşitliği karşılıklı olarak kabul eden insanlardan oluşur; kısacası ulus, sosyal kontratın ilkelerine katılma üzerine temellenmiş ve özgür bir ortaklıkta iradi bir birleşmeyi içerir.³² Buradaki ulus anlayışı ilk olarak, ait olunan bir bütünden ziyade, sözleşmesel bir bağdan itibaren, inşa edilen bir yapıdır. Ulus, iktidarı genel iradeye devretme kararını veren ve sözleşmeye katılan insanların bütünüdür. Siyasal olarak ulus fikrinin ufku, 1789 İnsan Hakları Deklarasyonu’ndaki kamu önünde açıklanmış ilkelere iradi katılım tarafından tanımlanmış demokratik topluluktur. İkinci olarak bu anlayışta sınır kavramı; ırk, etni, üstünde yaşanan coğrafi alan gibi doğal sınırlar değil; sosyal kontrat ilkelerinin uygulanmadığı sınırları ifade eder. Üçüncü olarak, bir ulusun üyesi olarak doğulmaz; ulusa mensubiyet, demokratik topluluğa

²⁹ Bilgin, a.g.e., s. 11-12.

³⁰ Nigel Dower, “The Idea of Global Citizenship – A Sympathetic Assessment”, *Global Society*, Vol:14, No:4, 2000, s. 554.

³¹ Bilgin, a.g.e., s. 11.

³² Bilgin, a.g.e., s. 13.

veya sosyal kontrata iradi bir katılımıla gerçekleşir ve böylece, milliyet, vatandaşlıkta emilir/erir.³³

Kontrata dayalı ulus anlayışının karşıtı olan romantik ulus anlayışında ise ulus, tarihin ürünü, “topluluğun kolektif ruhunun ifadesi”dir. Özgür ortaklık fikrinin yerini, kapsayıcı bütünsellik; geleceğe açık inşa fikrinin yerini, geçmişte kök salmış gelenek; katılım fikrinin yerini, yaşayan bir ırk ve dil cemaatine mensup oluşun organik doğal bağları fikri alır.³⁴

Bu iki anlayışı karşılaştırmak gerekirse; kontrata dayalı ulus, insan türünün evrenselliğini öne çıkarırken ve kozmopolitizme elverişli iken, fark fikri ekseninde düşünülen romantiklerin ulusu, kozmopolitizmden koparak milliyetçilik ufkuna yönelir; çeşitli ulusların birbirine indirgenemez bir heterojenliği, ulusların arasında “en iyi halde” aşılabilir bir türülük, “en kötü halde” yatıştırılmaz bir çatışma öngörür.³⁵

Jean Jacques Rousseau’da hem evrenselci ve hem de farklılıkçı bir yön bulmak mümkündür. Rousseau’nun sosyal kontrat teorisinde, evrensellik ile farklılık arasındaki çatışmayı çözme çabalarının sonucunda bir çelişki doğmuş gibi görünse de Crowley’e göre bu çatışmayı evrenselci bir tarzda çözmeye çalışması nedeniyle Rousseau evrenselcidir. Ancak Rousseau’da farklılık da vardır. Nitekim bireylerin sosyal kontrata katılmalarını sağlayan şey onların soyutlama kapasitesidir, ama sivil toplumu oluşturanlar bizzat insanlardır. Yaşam ile toplumsal yaşam arasında bir fark yoktur; insanı vatandaş yapan şey, bu iki yanı birleştirme kapasitesidir.³⁶

Kontrat yerine tarihe, geçmişe, toplumun kolektif ruhuna, kendine özgü yeteneklerine dayalı olan ulus anlayışı çoğunlukla Johann Gottfried

³³ Bilgin, **Kimlik İnşası**, s. 259-260.

³⁴ Bilgin, **a.g.e.**, s. 260.

³⁵ Bilgin, **Sosyal Bilimlerin Kavşağında**, s. 13-14.

³⁶ J. Crowley, “Ethnicite, nation et contrat social”, **Theories du Nationalisme**, Ed. Kime, Paris, 1991, ss. 178-218; Aktaran: Bilgin, **a.g.e.**, s. 15

Herder'e bağlanmaktadır.³⁷ Herder ulusu otantik/ontolojik bir toplumsal birim varsaymaktadır. Her ulusal topluluğun karakteri, sınırsız bir biçimde onun doğal çevresi (iklim, fiziki coğrafya gibi) tarafından şekillenir. Toplumun hayat stili, çalışma alışkanlıkları, tutumları ve yaratıcılığı da buna göre şekillenir. Farklı gelenekler ve tarihi hatıralar ancak dil ile korunabilir. Her ulusun sahip olduğu “*Volksgeist*” (halk ruhu) kendisini şarkılarda, mitlerde ve efsanelerde açığa vurur.³⁸

Bu ulus nitelemelerinin ardında 18. yüzyıl siyasi ve felsefi düşünürlerinin ulusu kavramsallaştırma çabaları yatmaktadır. Rousseau ulusun siyasi teorisini, Herder ise kültürel teorisini geliştirmiştir.³⁹

1.1.1.1. Siyasal Topluluk Olarak Ulus

Ulus siyasi topluluk olarak niteleyen Eric J. Hobsbawm ulusun, ulus-devletle ilişkilendirilmiş “özgül ve tarihsel bakımdan yakın döneme ait” toplumsal bir birim olduğu düşüncesini benimsemiştir. Ona göre ulus otantik/ontolojik bir toplumsal birim değildir. Ulusların yapaylık, icat ve sosyal mühendislik taraflarını vurgulamıştır.⁴⁰

Benedict Anderson'a göre de, kapitalizm, teknoloji ve insanın dilsel çeşitliliğe olan “mahkumiyetinin” birbirleriyle buluşması, yeni bir cemaat tarzının hayal edilmesini mümkün kılmıştır ve bu yeni tarz modern ulusların temel morfolojisini hazırlamıştır.⁴¹ Burada modern ulus yapay bir gerçeklik, bir “hayali cemaat”tir ve ancak yüz yüze ilişkiye dayalı karşılıklı etkileşime

³⁷ Bilgin, a.g.e., s.15.

³⁸ Mümtaz'er Türköne Ed., **Siyaset**, 2.Baskı, Ankara, Lotus Yayınevi, 2005, s.633-634.

³⁹ G. Delannoi, “Nations et lumieres, des philosophies de la nation avant le nationalisme”, **Theories du nationalisme**, (Ed.), Kime, Paris,1991, ss.15-28, Aktaran: Bilgin, a.g.e., s.14.

⁴⁰ Eric J. Hobsbawm, **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik**, çev. Osman Akınhay, 3.Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006, s. 24.

⁴¹ Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler:Milliyetçiliğin Kökenleri Ve Yayılması**, çev. İskender Savaşır, 3. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2004, s.62.

ihtiyaç duyan özgün cemaatle genel bir kimlik yaşatılabilir. Uluslar bu cemaat yapılarının daha çok zihinsel düzeyde oluşturulmuş bir imajı ile varlık kazanırlar ve ortak bir ulusal kimliği paylaştıklarını varsayarlar. Eğer bir ulus var ise, kitle eğitimi, medya ve siyasi sosyalleşme süreci kanalıyla inşa edilmiş, hayali bir yaratım eseri olarak mevcuttur.⁴²

1.1.1.2. Kültürel Topluluk Olarak Ulus

Ulusun kültürel teorisinin yolunu açan Herder gibi, Anthony D. Smith de kültürel bir perspektiften ulusu, etnik toplulukları ifade etmek için kullanır. Smith'e göre tarihsel bakımdan ilk uluslar modern öncesi "etnik çekirdekler" temelinde oluşmuştur ve uluslaşma süreçlerine örnek teşkil edecek olanlar da kültürel açıdan etkili ve güçlü olan bu uluslardır. Smith etnik modeli sosyolojik bakımdan daha "bereketli" bulur. Ayrıca, etnik bir köken olmadan ulus olma süreci yarım kalacaktır, çünkü 'ulus-olmak'la övünecek bir etnik evveliyatın olmadığı ve etnik bağların bulanık veya uydurma olduğu yerlerde bile, tarihi ve kültürü olan bir toplulukla ilgili tutarlı bir mitoloji ve sembolizm yaratma ihtiyacı her yerde ulusal beka ve birliğin koşulu olarak görülmektedir.⁴³

Smith ulusu; "tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğu" olarak tanımlar. Çok boyutlu bir kavram olarak ulus somut örneklerin çeşitli düzeylerde benzerlik arz ettiği bir standart oluşturan ideal bir tiptir. Farklı süreçler, yaklaşık bir ideal millet tipi ortaya koyacak şekilde çeşitli boyutlarda gelişme ve bağdaşma dereceleri bakımından değişkenlik gösterebilirler.⁴⁴

⁴² Türköne, **a.g.e.**, s.636.

⁴³ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener, 3.Baskı, İstanbul, İletişim Yayıncılık, 2004, s.73.

⁴⁴ Smith, **a.g.e.**, s.76.

Ernest Gellner'e göre ise ulus sanayileşme süreci sonucunda ortaya çıkmış bir ihtiyacın ürünüdür. Koşullara bağlı olarak oluşurlar ve bir zorunluluktan doğmazlar. Gellner, biri kültürel ve diğeri iradi duruma ilişkin iki geçici tanım yapmaktadır: İlkinde, iki insanın ancak düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri anlamında bir kültürü paylaşıyorsa aynı ulustan sayılacağı, ikincisinde ise ancak ve ancak birbirlerini aynı ulusun üyesi olarak tanıyorlarsa aynı ulusun üyesi sayılacaklarını, yani ulusları insanların yarattığını ve ulusların insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünü olduğunu ifade etmektedir.⁴⁵

Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein'in, ulus ve halk kategorilerini tartıştıkları denemelerinde Balibar "art-zamanlı" bir yol izlediğini, Wallerstein ise "eş zamanlı" bir yol izlediğini söylemektedir. Wallerstein ulusu, sınıf mücadelesi zeminine; Balibar ise tarihsel sınıf mücadelelerini ulusal zemine yerleştirir. Bu noktada "toplumsal oluşum" kavramı önem kazanmaktadır ve Wallerstein "halk"ın yapılandırılmasında "ırk, ulus, etniklik" belirlemesini önermektedir. Balibar ise siyasal biçimlerin çoğulluğu düşüncesine önem vermektedir. Balibar "kurmaca etniklik" dediği halkın oluşumu sorununu bir iç hegemonya sorunu olarak ele almakta ve bunun üretiminde dilsel ve ırksal cemaate vücut veren kurumların oynadığı rolü çözümlemeye çalışmaktadır. Aralarında Balibar'ı çoğunlukların Wallerstein'ı ise azınlıkların etnikleşmesine karşı daha duyarlı kılan bir fark olmakla birlikte ortak yanları ulusu ve halkı, şimdiki kurumların ve uyuşmazlıkların, bireysel kimlik duygusunun bağlı olduğu "cemaatlere" görelî bir istikrar kazandırmak amacıyla geçmişe yansıtılabilmelerini sağlayan tarihsel yapılanmalar olarak düşünmeleridir.⁴⁶

Wallerstein'in ulus kavramı tarihsel bir sistem olarak kapitalist dünya ekonomisinin siyasal üstyapısıyla, yani devletlerarası sistemi biçimlendiren

⁴⁵ Ernest Gellner, "**Uluslar ve Ulusculuk**", çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992, s.26-28.

⁴⁶ Etienne Balibar, Immanuel Wallerstein, **İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yayınları, 1993, s.18-19.

ve ondan türeyen egemen devletlerle ilgilidir. Balibar'a göre ise kapitalist üretim ilişkilerinden ulus biçimini "çıkarsamak" mümkün değildir. Bir toplumsal oluşumun kendini ulus olarak yeniden üretebilmesinin tek yolu bireyin doğumundan ölümüne dek bir "*homo nationalis*" olarak –*homo economicus*, *homo politicus* ve *homo religious* ile birlikte- yaratılmasıdır. Bu yüzden hangi tarihsel koşullarda, hangi iç ve dış güçlerin ilişkileri sayesinde ve temel maddi pratiklerin hangi sembolik biçimleri sayesinde mümkün olduğu önemlidir. Ulusu bir "cemaat" yapanın, ulusun kurduğu cemaat biçimini diğerlerinden ayıranın ne olduğu bu kavrama bağlanan gerçek cemaati ve hayali cemaati bir kenara bırakarak cevaplanır. Ulusal oluşumlar söz konusu olduğunda; kendisini devlet kurumunun içinde bulan, bu devleti "kendisinin" kabul eden ve siyasal mücadeleleri onun ufkunda gören bir cemaat, yani halk düşüncesi geçerlidir. Fakat böyle bir halk doğal olarak varolamaz. Hiçbir modern ulus verili bir "etnik" temele sahip değildir. Esas olan halkın kendi kendisini ulusal cemaat olarak devamlı bir şekilde üretmesidir.⁴⁷

Ulusun kavramsallaştırılmasında pek çok kriter gereklidir. Ancak genellikle iki boyut öne çıkar: Birincisinde ulus kültürel ve etnik temele dayandırılan bir "kültürel cemaat"tir, ikincisinde ise kültürel nitelikler yerine siyasi topluluğa duyulan bağlılık ve sadakat gibi siyasi tutumlara vurgu yapılmaktadır.⁴⁸ Başlangıçta devlet karşıtı bir düşünceyle birlikte olan ulus zamanla devlet tarafından çok çeşitli amaçlara uygun bir araç olarak kullanılmıştır. Devlet kendisini ulus adına meşrulaştırarak, sağlamlaştırmıştır. Böylece ulus, onu kontrol eden devletin hizmetine; devlet ise ulusu organize ettiği için ulusun hizmetine sokulmuştur.⁴⁹ Bugünkü anlamda devlet, egemen ulus-devletleri ifade etmektedir. Devlet ile ulusun birbirine ait olduğu ve her ikisinin birbiri için var olduğunu ifade eden ulus-devlet, devletin sınırlarla belirlenmiş bir toprak parçası üzerinde, ulus adına egemenliği kullandığı ve bu şekilde meşruiyet kazandığı modern devletlerdir.

⁴⁷ Balibar, Wallerstein, **a.g.e.**, s.91-119.

⁴⁸ Türköne, **a.g.e.**, s.632-637.

⁴⁹ Bilgin, **a.g.e.**, s.17.

Fransa’da Devrim’le beliren; devletin meşruiyetini ulustan aldığı ulus-devlet formülü coğrafi, politik, sosyal, kültürel, tarihsel, mitsel ve dinsel bir bütün olarak gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Devlet, ulusun ve toplumun birlik ilkesi olarak kavramsallaştırılmış ve “ulusal kültürle eşleşmiş ulusal-devlet” modeli çerçevesinde modernlik ile ulusal-devlet ilişkisi kurulmuştur. Kültürel, ekonomik ve siyasi ilkeler birbirine bağlanmış; ekonomik ve kültürel olarak birbirinden farklı bölgelere uygulanan aynı kurallarla ulusal mekanın birliği sağlanmıştır.⁵⁰

Fransız Devrimi sonrasında ise evrenselci akıma karşı farklılaştırıcı ideolojiler ortaya çıkmıştır. Bilgin, bu ideolojilerin tezlerini özetlemektedir: “Soyut insan yoktur; her birimiz, bir tarihin, bir geleneğin, bir kültürün veya bir ırkın ürünüyüz. Köklerimiz bunlardır ve çok derindir; bunlar bizi pasifleştirmekten ziyade beslerler. Bu kimlik bizi konumlar ve meşrulaştırır (bizi hapsetmez)... Evrenselci proje, insanı, üstünde yetiştiği topraktan kurtarmak isterken, aksine onu çaresiz bir umutsuzluğa ve acınası bir gezginliğe itmektedir”.⁵¹

Evrenselci-farkçı görüşler arasındaki tartışma yaklaşık üç yüzyıllık bir dönem boyunca sürmüştür. Bu iki bakış açısının aynı veya farklı konularda yansıdığı görüşlere rastlamak mümkündür; örneğin, dünyanın tekbiçimleşmesi konusunda E. Renan “gelecekte, tüm küçük derelerin büyük bir ırmakta birleştiği ve farklı kökenlerin yok olduğu homojen bir insanlık” düşünür, P. Loti’ye göre de; “bir gün, her köşesi benzer kılındığında dünya sıkıcı olacak ve biraz eğlenmek için seyahat etmeyi denemeye bile kalkışmayacağız”. Dünya vatandaşlığı konusunda Michelet; “vatandaşı yok ederek, ulusları inkar ederek, vatani yadsıyarak bireyi kurtaracağına inanan felesefenin insancı rüyasını ben reddediyorum. Vatan, sadece benim vatanım dünyayı kurtarabilir” derken, Montesquieu; “bir şeyin benim ulusuma yararlı

⁵⁰ Bilgin, a.g.e., s.17-18.

⁵¹ Bilgin, a.g.e., s.18.

ve diğerine zararlı olduğunu bilirsem, onu prensime öğütlemem. Çünkü ben zorunlu olarak insan, tesadüfen Fransızım” demektedir. Uygarlıklar konusunda Condorcet, “madem ki hakikat, adalet, insan hakları, mülkiyet, özgürlük ve sağlık kaygıları her yerde aynıdır; öyleyse niçin bir ülkenin eyaletleri ve tüm devletler aynı ceza hukukuna, medeni hukuka, ticari hukuka, vb. sahip olmasın. İyi bir yasa herkes için iyidir, nasıl bir önerme herkes için doğruysa” derken evrenselci bakış açısını ifade etmektedir; buna karşılık Levi-Strauss, “modern antropoloji ve etnolojinin hiçbir uygarlığa üstünlük tanımayan, her uygarlığın kendine özgü kriterlerine göre değerlendirilmesi, gelişmiş veya ilkel bir zeka olmadığı” görüşünü dile getirmektedir. “Mutlak anlamda bir dünya uygarlığı olamaz. Çünkü uygarlık aralarında maksimum türölülüğü sunan kültürlerin birlikte varoluşunu içerir; hatta bu birlikte varoluşa dayanır” diyen Levi-Strauss, evrenselci çerçevede yer alabilecek görüşleri de varken bu iddasında farkçı bakış açısını savunmaktadır.⁵²

1.1.2. Evrenselcilik-Farkçılık Tartışması Ve Kozmopolitizm

Evrenselci bakış açısı 1950’li ve 1960’lı yılların modernleşme teorilerinde, farkçı bakış açısı ise daha yakın yıllarda beliren post-modernist akımlarda ön plana çıkmaktadır.⁵³

Pascal Bruckner “Kozmopolit Olmak Gerekir mi?” başlıklı yazısında çeşitli “sahte kozmopolitizm” biçimlerini ve anlayışlarını örnekleyerek eleştirir. Örneğin, bir kentte çeşitli kökenden insanların gettolar halinde toplanmasını, bir telekopya veya görüntülü ses aygıtıyla dünyanın en uzak köşeleriyle iletişimi (herkesle birlikte olurken hiç kimseyle birlikte olmamak), kentlerde dünyanın çeşitli köşelerinden sokak isimleri vermeyi, dünyanın çeşitli

⁵² Bilgin, a.g.e., s.29-30.

⁵³ Bilgin, a.g.e., s.30.

köşelerine gitmekle övünen tavırları kozmopolit saymaz. Bruckner'a göre gerçek kozmopolitizm, pek çok belleğin, farklılığın (*particularite*) derinliklerinde kök salar ve kendisinininkine ek olarak yeni aidiyetler talep eder; kendisine yakın olandan kopmadan uzak olana yaklaşır; doğduğu vatanın karşısına bir veya bir çok sayıda seçtiği vatani koyar. Bu nedenle, kozmopolitizm, ancak güçlü insanların kendilerini soktukları bir sınav, bir acı çekmedir. Kısacası kozmopolit olarak doğulmaz, yabancı bir gerçeklik karşısında gereksiz bir borç ödenerek, sınırsız bir saygı ve sevgi edimiyle kozmopolit olunur.⁵⁴

Bruckner'a göre, "Bugün bizler, kollektif özgürlüğümüzü uluslar vasıtasıyla icra ediyor ve kendimizi iktidara ortak katılımcılar, vatandaşlar olarak hissediyoruz. Hiçbir zaman dünya vatandaşı değil, bir devletin vatandaşıyız. Ulus, sayesinde evrensele ulaşılan tekil bir bütün, ortak yaşam geleneğinden miras kalmış bir genel anlayış çerçevesinde bireyler arasında bir kontrattır. Ulusu, daha geniş bir çevrede aniden dağıtmak, evrensele kavuşmak değil, yerel, bölgesel veya kabilemsi türden tüm regresyonları teşvik etmek demektir..."⁵⁵

Daha önce birinci bölümde de anlatıldığı gibi kozmopolit düşüncelerin var olduğu Yunan ve Roma kültürlerinin etkisi altındaki Stoacı düşünce, bütün insanların evrensel doğal hukuk altında birbirleriyle barış içinde yaşayabilecekleri bir kainat veya dünya şehri olarak *cosmopolisi* merkezine almıştı.⁵⁶ Bu düşüncenin sahip olduğu evrensel ilkelerle insanlar hem devletlerinin hem de dünyanın vatandaşı sayılıyorlardı. Uygulama düzeyinde ise özellikle 1960'larla birlikte, ulus-ötesi ve küresel sorumluluğa karşı artan duyarlılık kozmopolit fikirlerle eylemlerini meşrulaştıran grupları tarih sahnesine çıkarmıştır.⁵⁷

⁵⁴ Bilgin, **a.g.e.**, s.32-33.

⁵⁵ Bilgin, **a.g.e.**, s.33.

⁵⁶ Glenn Tinder, "Should All Peoples Be United In A Single Global Society?" **Political Thinking: The Perennial Questions**, Glenview Illinois, Scott, Foresman&Company, 1986, s.42-43.

⁵⁷ Geoffrey Stokes, "Global Citizenship", **Ethos**, Vol:12, No:1, March, 2004, s. 19.

2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK SORUNUNU GÜNDEME GETİREN GELİŞMELER

Küreselleşme sürecinde kimlik sorununu ortaya çıkaran faktörlerin çok boyutluluğu ve çeşitliliği ile birlikte kimlik sorununun vatandaşlık kavramı ile ilişkisi bakımından bazı nedenler belirlenebilir. Bunlar; özellikle işgücü piyasasının uluslararasılaşması sonucunda ortaya çıkan göç hareketleri, insan hakları gibi evrensel değerlerin küresel norm haline gelmesi gibi bazı değerlerin küreselleşmesi, Avrupa Birliği gibi yeni siyasa merkezlerinin oluşması ve ekonomik ve kültürel bütünleşmenin ulusal sınırlardan bağımsız hale gelmesi anlamında ulusallığın zayıflaması, küresel krizler ve küresel sorunların tüm insanlığın geleceğini bir sorun olarak gündeme getirmesini kolaylaştıran iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ve küresel sosyal hareketlerdir.⁵⁸

2.1. Göç Hareketleri

Küreselleşme sürecinde göç ve diğer insan hareketlerinin artmasıyla bir kimlik sorunun gündeme taşındığı söylenebilir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası işgücü piyasalarının uluslararasılaşmasıyla yakın çevre göçlerine uzak bölgelerden gelen göçler de eklenmiştir. Dünya Bankası verilerine göre, 1995 yılında 125 milyon insan doğdukları ülkenin dışında yaşamaktaydı⁵⁹, Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) 2005 Göç Raporu bu rakamın 175 milyona ulaştığını göstermektedir.⁶⁰

19. yüzyıla kadar göçün yönü merkez ülkelerden çevre ülkelere doğru iken 1945 sonrası uluslararası göçlerin yönü ve niteliklerini Cevat Özyurt

⁵⁸ Özyurt, a.g.t., s.161-162.

⁵⁹ World Bank, **World Development Report: Workers In An Integrating World**, New York, World Bank Press, 1995, s.16-18.

⁶⁰ International Organization for Migration, **World Migration Report**, 2005, Chapter:23, s.396.

şöyle belirlemektedir: Avrupa ve Asya'dan yerleşmek amacıyla Amerika, Avustralya ve Güney Afrika'ya yapılan göçler; Vietnam Savaşı sonrası mülteci göçü; Küba, Meksika ve Porto Riko'dan ABD'ye yapılan göçler; kolonilerde bulunan Avrupalıların, sömürgecilik sonrası dönemde anavatanlarına -İngiltere, Fransa, Portekiz, ve Hollanda gibi- dönüşü; başta Kuzey Afrika ülkeleri, Hindistan, Pakistan, Bangladeş olmak üzere sömürge topraklarındaki yerlilerin yerleşmek amacıyla, eski sömürgeci ülkelere yaptıkları göç; Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Güney Asya ülkelerinden Batı Avrupa ülkelerine işçi göçü; Rusya ve Avrupa'dan Orta Doğu'ya yapılan Yahudi göçü; Doğu Avrupa ülkelerinden Batı Avrupa ve ABD'ye yapılan göçler.⁶¹ İkinci Dünya Savaşı sonrası göçlerin daha çok çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru olduğu görülmektedir. ABD kuruluşundan itibaren bir göçmen toplumu iken⁶², çoğunlukla Batı Avrupa'ya yapılan göçlerin nedeni ise temelde sanayileşmiş ülkelerin gerek işgücü gerekse yaşam standartları açısından bir cazibe merkezi olmasıdır.

1950'ler ve 1960'larda savaş sonrası ortaya çıkan işgücü ihtiyacını karşılamak için Batı'ya göç edenlerin 1970'lere gelindiğinde "geri dönüş" yönündeki isteklerinin azalmaya başladığı fark edilince "geçici misafir"lere karşı yabancı düşmanlığı ortaya çıkmış, göçmenlerde de bir tepki olarak "kimlik siyaseti" doğmuştur. Kimlik siyaseti, insanların, ulusun çoğunluğu içerisinde bir kimlik ve özdeşleşmeden yoksun bırakıldıkları ve engellendiklerinde üzerinde durabilecekleri başka kökler bulma ihtiyaçları sonucu ortaya çıkan belli bir savunmacı kolektif kimlik inşasına ilişkin görülmektedir.⁶³ Göç sonucu ortaya çıkan azınlık kimliklerinin tanınma talepleri ile yöresel etnik hareketlerin kimlik taleplerini birbirinden ayırmak gerektiğine dikkat çeken Özyurt, yerli azınlıkların kültürel tanınma taleplerinin

⁶¹ Özyurt, **a.g.t.**, s.172.

⁶² Castells, "Ağ Toplumunun Yükselişi", s.316.

⁶³ Özyurt, **a.g.t.**, s.173.

yanı sıra siyasal özerklik hakkı da isteyebilirken, göçmenlerin siyasal özerklik taleplerinin söz konusu olmadığını ifade etmektedir.⁶⁴

Göç hareketleri dünyanın çeşitli kesimlerinden, farklı kültürlerden insanları doğrudan ilişkilendirir.⁶⁵ Kitlesele göç hareketlerinin ulusal kimlikleri, ortak kültürü ve ortak tarihi yok edeceği yönünde bir kaygı bulunmaktadır. 1960'lara kadar göçmenlerden bütünleşme beklenirken, 1970'lerde çokkültürlülük politikaları asimilasyon politikalarının yerini almıştır. Bu gelişmeleri kimi yazarlar ulusal kimlikler için bir tehdit kimileri ise çokkültürlü bir yapıya doğru dönüşüm olarak görmektedirler.⁶⁶ Will Kymlicka 20. yüzyılın sonlarını "göç çağı" olarak niteleyerek toplumların çokkültürlü hale geldiğini ifade etmektedir.⁶⁷

1980'lerin sonları sığınma arayanların* (*asylum seekers*) sayısının arttığı yıllar olmuştur. 1984'ten itibaren sadece Batı Avrupa'ya yapılan 104 bin sığınma başvurusu 1992'de 692 bine yükselmiş, 1998'de 350 binden 1999'da 400 bine ulaşmış ve bu tarihten itibaren de tekrar gerilemeye başlamıştır. Bu dalgalanmalar dünya konjonktürü ile ilişkilidir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle, Bosna ve Kosova'daki etnik soykırım gibi sivil halka yönelik pek çok küçük çaplı savaş ve etnik çatışma ortaya çıkmıştı. Doğu Bloğu'nun çözülmesiyle, kendilerine daha yüksek standartlarda yaşam kalitesi sağlayabileceklerine inanan on binlerce insanın serbest geçiş ve ucuz ulaşım

⁶⁴ Özyurt , **a.g.t.**, s.175.

⁶⁵ Küresel Yönetim Komisyonu, **Küresel Yönetim Komisyonu Raporu: Küresel Komşuluk**, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı, 1996, s. 169.

⁶⁶ Özyurt , **a.g.t.**, s. 175.

⁶⁷ Will Kymlicka, **Çokkültürlü Yurttaşlık**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s.292.

* Sığınma hakkı arayan kişi. Sığınma ya da eski adıyla iltica uluslararası hukukun yabancı devlet vatandaşlarına tanıdığı bir imkandır. Sığınmacılar ve sığınma arayanlar konusunda daha detaylı bilgi için bkz.: Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, 6. bs., Turhan Kirtabevi, Ankara, 1999, s. 202-216.

olanaklarından faydalanarak Doğu Avrupa'dan Batı'ya doğru hareket etmesi belli ülkelerde göçmenlere karşı tepkilerin oluşmasına sebep olmuştur.⁶⁸

Diğer taraftan, göç konusunda Avrupa ve ABD'yi karşılaştıran Ben Hall, ekonomik olarak ülkelerin giderek göçe ihtiyaç duyar hale geldiğini ortaya koymaktadır. Önümüzdeki elli yılda Avrupa nüfusunda azalma eğilimi öngörülmektedir. İtalya nüfusu 2050'de yüzde 28 azalacak ve çalışabilir nüfusa sahip olabilmek için her yıl 350 binden fazla göçmene ihtiyaç duyacaktır. Avrupa'ya göre daha serbest bir göç rejimine sahip ABD'ye ise 1990'ların sonlarından itibaren yılda 1 milyona yakın göçmen akışı olmaktadır. Bunların 73 bini yasal göçmen statüsüne sahip –ve bunların da yüzde 70'i aile birleşimi-, 200 bin yasadışı yabancılar ve 100 bin sığınmacı. AB'ye ise yılda 400 bin yasadışı göçmen akışı olmaktadır. 1980'ler ve 1990'lar boyunca süren göç hareketleri ABD'nin çehresini değiştirmiştir. 1970'te ABD nüfusunun yüzde 5'i Latin Amerika, yüzde 1'i Asya ve yüzde 12'si Afrika kökenli idi, 2050'de ise bu oranların sırasıyla yüzde 26, yüzde 8 ve yüzde 14'e yükseleceği öngörülmektedir.⁶⁹ Göç olgusunun kültürel ve etnik dokuyu değiştirmesine ek olarak Castells göçün kendisindeki kültürel ve etnik değişimi de vurgular. Avrupa'dan Amerika'ya göçler azalırken, Avrupa'da da Afrikalı, Asyalı ve Müslüman göçmenlerin oranı artmaktadır. Yerli nüfus ve göçmen nüfusun doğum oranları farklılık gösterdiğinden toplumlar etnik olarak karma bir hal almaktadırlar. Bu gelişmeler sonucunda etnisite ve kültürel çeşitlilik AB'nin en büyük toplumsal sorunlarından biri haline gelirken Amerika'da da gündemin ilk sıralarını işgal etmektedir.⁷⁰

ABD'deki Silikon Vadisi örneğinde görüldüğü gibi, göç ülkelerin yenilikçi vizyonlarına katkı sağlamaktadır. Fakat George Borjas bu katkılar yanında işgücünün niteliğine dikkat çekmektedir. Borjas, ABD'nin yılda

⁶⁸ Ben Hall, "Immigration In European Union: Problem or Solution?", **Prospect Magazine**, June 2000/OECD Observer, No:221-222, Summer 2000, (Erişim) <http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/337>, 16.08.2007.

⁶⁹ B.Hall, **a.g.m.**, s.y.

⁷⁰ Castells, "Ağ Toplumunun Yükselişi", s.316.

yalnızca 500 bin göçmen kabul etmesi ve bunlardan en kalitelilerini seçmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu çerçevede ABD en son 200 bin nitelikli işgücü girişine onay verirken Avrupalı hükümetler de benzer girişimlerde bulunmaktadırlar. Almanya, başta Hindistan'dan yazılım mühendisleri olmak üzere 20 bin bilişim teknolojisi uzmanı, İngiltere de Doğu Avrupa'dan değişim koşuluyla gelecek bilgisayar uzmanları istemektedir.⁷¹

Birleşmiş Milletler İnsani Kalkınma Raporu (2004)'na göre de, küresel sermaye hareketliliğinin beraberinde getirdiği işgücü hareketliliği, göç alan ülkeler için ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı desteklemektedir. Rapora göre ülkelerin göçe kapılarını kapatması uygulama açısından mümkün olamayacağı gibi teknik bilgi, beceri ve işgücü kaynağı olan göçmenlerin engellenmesi ulusal kalkınmanın menfaatine olmayacaktır. ABD'deki Silikon Vadisi'ndeki Hindistanlı teknoloji uzmanlarından Avrupa'nın hemen her yerindeki Batı Afrikalı bakıcılara, Avustralya'daki Çinli yatırımcılardan Suudi Arabistan'daki Filipinli işçilere kadar geniş bir yelpazedeki göçmenler ülkelere yenilikçilik, girişimcilik ve beceri alanlarında katkı sağlamaktadırlar.⁷² Fakat hükümetlerin bir yandan serbest piyasaları ve emek piyasalarını desteklerken diğer yandan da sınırötesi işçi göçünü önlemek için bürokratik ve katı tedbirler aldıkları da gözlenmektedir.⁷³

Bauman, "aç olanın, yiyeceğin bol olduğu yere gitme arzusu"nın sınırtanımsızlığı olarak işsizlik ve yoksulluk çerçevesinde ele aldığı küresel hareketliliğin zenginleri küreselleştirirken yoksulları yerelleştirdiğini vurgular.⁷⁴ Küreselleşme sürecinde, engellense bile yasadışı yollarla kendine alan yaratan göç; farklılığı ön plana çıkaran, sınırları ortadan kaldıran, kültürlerin karıştığı ve kimliklerin belirginliklerini kaybetmeye başladığı bir olgudur.⁷⁵ Küreselleşme; siyasal gerçekliğin ve coğrafi mesafelerin altını oyan

⁷¹ B. Hall, **a.g.m.**, s.y.

⁷² United Nations, United Nations Development Programme (UNDP), **Human Development Report: Cultural Liberty In Today's Diverse World**, U.S.A, Hoechester Print., 2004, s. 102.

⁷³ Küresel Yönetim Komisyonu, **a.g.r.**, s. 170.

⁷⁴ Bauman, **a.g.e.**, s.88.

⁷⁵ Özyurt , **a.g.t.**, s. 178.

etkileriyle, göç veren ve alan ülke sayısını artırarak ülkelerin ulusal ve etnik kompozisyonunu karmaşıktırmaktadır.⁷⁶ Bunun sonucu olarak da, örneğin AB için “yerleşiklik” temelinde bir üyelik tanımlamasının yeni çeşitlilik/farklılık koşullarına uyumun ortak stratejisi olarak görülmesi⁷⁷ gibi vatandaşlık konusunda yeni algılar ortaya çıkmaktadır.

2.2. Değerlerin Küreselleşmesi

Küresel Yönetim Komisyonu Raporu'na göre, Birleşmiş Milletler Antlaşması Giriş bölümü ‘dünya insanların iyi komşular olarak birbirleriyle barış ve hoşgörü içinde bir arada yaşayacakları konusundaki kararlılığı’ yansıtır.⁷⁸ “*Biz Birleşmiş Milletler halkları*” diye başlayan Giriş bölümünde;

“... bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarif olunmaz acılar getiren savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insan kişiliğinin onur ve değerine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye, adaletin korunması ve antlaşmadan doğan yükümlülüklerle saygı gösterilmesi için gerekli koşulları yaratmaya ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşama koşulları sağlamaya, sosyal bakımdan ilerlemeyi kolaylaştırmaya,

ve bunlara ulaşmak için;

hoşgörüyle davranmaya ve iyi komşuluk anlayışı içinde birbirimizle barışık yaşamaya, uluslararası barış ve güvenliği korumak için güçlerimizi birleştirmeye, ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye ve yöntemleri benimsemeye, tüm halkların ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemesini kolaylaştırmak için uluslararası kurumlardan yararlanmaya,

*istekli olarak, bu amaçları gerçekleştirmek için çaba harcamaya karar verdik...”*⁷⁹

⁷⁶ Yasemin Nuhoglu Soysal, “Changing Citizenship In Europe: Remarks On Postnational Membership And The National State”, **Citizenship, Nationality And Migration In Europe**, Eds., D. Cesarani, M. Fulbrook, London, Routledge, 1996, s. 18-19.

⁷⁷ Thomas Pfister, "Review Essay: Globalisation and Citizenship", **Ethnopolitics**, 4(1), 2005, s. 8.

⁷⁸ Küresel Yönetim Komisyonu, **a.g.r.**, s.53.

⁷⁹ United Nations, **Charter of the United Nations**, Preamble, (Erişim) <http://www.un.org/aboutun/charter/index.html>; 11.03.2006.

diyen uluslararası toplum II. Dünya Savaşı'nın ardından ortak geleceğe, temel insan haklarına, insan onuruna, eşitliğe, adalete, özgürlüğe ve sürekli gelişim imkanlarının yaratılmasına; hoşgörü, barış, güvenlik, işbirliği ilkeleri çerçevesinde insanlığın ortak değerleri olarak saygı göstereceği üzerinde uzlaşmıştır. Böylece, insanlığın ortak değerlerinin ulusal belgelerden uluslararası belgelere aktarılması, yani uluslararasılaşması süreci Birleşmiş Milletler Antlaşması ile hedefine ulaşmıştır.

Birleşmiş Milletler süreci ile uluslararası hukukun evrensel düzeyde uygulamalarına tanık olunmaktadır. Sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmasıyla *self-determinasyon* (ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi) hakkının yasal bir ilke olarak tanınması yeni yaklaşımlar getirmiştir. Ekonomik amaçlı kurulan GATT*, IMF**, Dünya Bankası*** gibi kuruluşların çalışma alanlarının giderek genişlemesi 1970'lerde 'yeni uluslararası ekonomik düzen' ve 'uluslararası ekonomik işbirliği' konuları çerçevesinde bazı geleneksel kuralların değişimine ortam hazırlamıştır. Bir ortak değer olarak insan haklarının korunması için geliştirilen küresel ve bölgesel mekanizmalar sonucu uluslararası düzeyde devletlerle birlikte bireyleri de yargılayan uluslararası mahkemeler kurulmuştur. Teknolojik ilerlemelerle 1960'larda uzay hukuku, 1970'lerde çevre hukuku gelişim

Türkçe çevirisi için bkz., (Erişim) http://www.un.org.tr/unic/doc_pdf/chart_turkce.pdf, 11.03.2006.

* *General Agreement on Tariffs and Trade* (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) 52 ülkenin 1947'de Cenevre'de toplanan uluslararası konferans sırasında imzaladıkları ve 1948 yılında yürürlüğe giren bu çok taraflı ticaret sözleşmesi özünde bir anlaşma olmakla birlikte sözkonusu anlaşmadan doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi için ortak tavır alınması zorunluluğu nedeniyle pratikte uluslararası kuruluş kimliği kazanmıştır. 1986-1994 yılları arasında devam eden Uruguay Görüşmeleri ardından 1995 yılında ilga edilerek Dünya Ticaret Örgütü (*World Trade Organization*) adını almıştır. 151 üyesi vardır. Bkz: Ahmet Emin Dağ, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, İstanbul, Anka, 2004, s.214; Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Haz. Ülke Arıboğan, Gülden Ayman, Beril Dedeoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2000, s.328.

** *International Monetary Fund* (Uluslararası Para Fonu) 1945 yılında Birleşmiş Milletler'e bağlı olarak kurulan bir uluslararası finans kuruluşudur. 178 üyesi vardır. Bkz: Dağ, **a.g.e.**, s.255; Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.717.

*** *International Bank for Reconstruction and Development* (Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası) Dünya Bankası adıyla bilinen bu ekonomik nitelikli örgütlenme 1945 yılında kurulup 46 yılında faaliyete geçmiştir. 176 üyesi bulunmaktadır. Bkz: Dağ, **a.g.e.**, s.251; Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.712.

göstermiştir. Sayısı giderek artan evrensel uluslararası örgütler uluslararası barışın ve güvenliğin korunmasında etkili olmaya başlamışlardır.⁸⁰

Soysal'a göre II. Dünya Savaşı sonrasında *self-determinasyon* ilkesinin ulus vurgusu giderek daha çok topluluğun ulusal kimlik ve ulus-devlet taleplerini ulus olmalarına dayandırmalarına meşru bir zemin yaratmıştır (SSCB ve Yugoslavya gibi). *Self-determinasyon* hakkı ulusalcı hareketleri güçlendirmiş, daha önce etnik, din ve dil bakımından azınlık oluşturan gruplar ulus olma taleplerini gündeme getirmişler, kültür ve tarihlerinin eşsizliğine vurgu yapmışlar ve kendi ötekilerini oluşturacak ideolojiler geliştirmişlerdir.⁸¹

Başka bir düzeyde ise, *self-determinasyon* hakkının kendisi de siyasal ve kültürel haklar yanında kolektif bir hak olarak evrensel insan hakkı niteliği kazanmış ve beraberinde yeni düzenlemeler gerektirmiştir. Ronald Robertson; kültür, dil, etnik doku gibi toplumların ayırt edici niteliklerinin evrensel insanlık değerlerinin bir değişkeni haline gelerek evrensel insan hakları olarak hayata geçirilmesini “tikelciliğin evrenselleşmesi, evrenselciliğin tikelleşmesi” olarak tanımlar.⁸² Tikel kimliklerin yeni hak talepleri ve bunun sonucunda kolektif geçmişin hikayelerinden enerjisini alan ve kültürel farklılığı vurgulayan kimlik politikalarının evrenselleşmesi ile bir taraftan “ulus olmak” meşrulaştırılırken diğer taraftan da anlamının çözülerek ve değişerek meşruiyetini yitirmesine sebep olmuştur.⁸³

Doğu Bloğu'nun çökmesiyle insan haklarının korunmasında coğrafi ve niteliksel gelişmeler azınlık haklarını da genişletmiş ve derinleştirmiştir. Genişlemeye; Avrupa ülkelerinin Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği gibi uluslararası örgütlere girme istekleri, Asya ve Afrika ülkelerinden Avrupa'ya

⁸⁰ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri**, I. Kitap, 8. bs., Turhan Kirtabevi, Ankara, 1999, s.59-62.

⁸¹ Soysal, **a.g.m.**, s.26.

⁸² Ronald Robertson, **Küreselleşme: Toplum Kuramı Ve Küresel Kültür**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim Ve Sanat Yayınları, 1999, s.213

⁸³ Soysal, **a.g.m.**, s.26-27.

gelen göç dalgalarının kalıcı nitelik kazanması üzerine Avrupa’da fiili azınlıkların oluşması, küreselleşmenin etkisiyle Üçüncü Dünya ülkelerinin Batının demokratikleşme taleplerine açılması gibi gelişmeler neden olmuştur. Derinleşme ise “ayrımcılığın önlenmesi”nden “azınlıkların korunması”na doğru bir eğilimin sonucudur. Devletler zaman zaman ekonomik ve dilsel özerklik taleplerini -Avrupa’daki Basklar, Korsikalılar vb.- karşılayabilecek kurumsal düzenlemeler geliştirirken bir devlette azınlık bulunup bulunmadığı konusu AGİT düzeni* ve BM düzeni** ile artık o devletin takdirine bırakılmamakta ayrıca uluslararası örgütlerce de insan hakları ve azınlık haklarının uygulanması kuvvetlendirilmektedir.⁸⁴

Bunlara ek olarak tikel kimliklere evrensel bir anlam yüklenirken ulusal kimlikler giderek ‘karizmasını kaybetmektedir’. Geleneksel tanımlardan farklı olarak gay ve lezbiyenlerin homoseksüel ulus iddialarından, işitme engellilerin kendilerini kültürel özellikleri ve dilleri olan bir ulusal altgrup olarak tanımlaması ve BM’de bir temsil bulundurmaya talep eden yerlilerin kabile yerine “ulus” tercihlerine kadar artık bazı gruplar kendilerine bir ulus olarak atıfta bulunmaktadır. Bu evrenselleşme akışı kimlik oluşturma faaliyetini, ortak temsil biçimleri ve ortak temalarla standart bir uygulama haline getirmektedir. Bu faaliyetin merkezinde birer gizil imge olarak yatan yemek kültürü, meslekler, yaşam biçimleri, dini semboller, gelenek ve adetlerden oluşan sınıflandırma yapısı “savaşçı atalar”ın ve ataerkil düzeninin sembollerinden beslenen ulusal değerlerin kimlik oluşturma araçları olarak gittikçe cazibesini kaybetmesine sebep olmaktadır.⁸⁵

* AGİK’in 1991 Cenevre Azınlık Uzmanları Toplantısından bu yana ulusal azınlıklar konusu artık “ulusal yetki”ye girer kabul edilmemektedir. Bkz. Baskın Oran, **Türkiye’de Azınlıklar-Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İhtihat, Uygulama**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, 25-26.

** 1992 BM Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi ile.

⁸⁴ Baskın Oran, “Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, s.64.

⁸⁵ Soysal, **a.g.m.**, s.27-28.

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde bireysel hakların temel bir evrensel kategori olarak düzenlenmesi toplumdaki çeşitli gruplarca –kadınlar, çocuklar, azınlıklar, çevreciler gibi- yeni hak talepleri için bir yüzey yaratmıştır.⁸⁶ Evrensel insan hakları söylemiyle birlikte ulusun yeniden içeriklendirilmesi süreci ulus-devletin anlamını ve sınırlarını belirsizleştirirken bireysel ve kolektif haklar çerçevesinde meşruiyetini evrensel insan hakları söyleminden alan kimlikler ulus olmanın veya ulus-devlet vatandaşlığının sınırlarını önemsizleştirmektedirler.⁸⁷ Ulus fikri, küreselleşme süreci ile birlikte bireylere eskisi gibi anlamlı bir kolektif kimlik ve sosyal aidiyet duygusu verememektedir.⁸⁸

II. Dünya Savaşı sonrası kurulan GATT, IMF, DB gibi ekonomik nitelikli kurumların 1970’li yıllardan itibaren ‘yeni’ düzen ve işbirliği konularını gündeme getirmesi ekonomik hayatın da giderek küreselleştiği yeni bir sürecin göstergesidir. Sermayenin hareketi bir anda tüm dünyayı dolaşacak hıza ulaşmıştır, piyasalar dünya piyasalarına, işletmeler çok-uluslu şirketlere dönüşmektedir.⁸⁹

Ekonomideki gelişmelerin etkilerine karşı “sürdürülebilir kalkınma”* kavramı gündeme gelmiştir. “Sürdürülebilir kalkınma” ilk kez 1987 Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu “Ortak Geleceğimiz” (Brundtland Raporu) raporunda ekonomi ve çevre arasındaki dengenin kurulmasına dikkat çekerek; *“gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme becerisini kısıtlamaksızın günümüzün ihtiyaçlarının karşılanması”* şeklinde

⁸⁶ Soysal, **a.g.m.**, s.20.

⁸⁷ Soysal, **a.g.m.**, s.28.

⁸⁸ Türköne, **a.g.e.**, 647.

⁸⁹ Türköne, **a.g.e.**, s.647.

* Sürdürülebilir kalkınma kavramının gelişim sürecini, Birleşmiş Milletler bünyesinde gerçekleştirilen Stockholm Konferansı (1972), Ortak Geleceğimiz Raporu (1987), Rio Zirvesi (1992), Rio+5 Zirvesi (1997), Johannesburg Zirvesi (2002) oluşturur. Bkz. Esra Nemli, **Sürdürülebilir Gelişme: Ekonomi ile Çevre Arasındaki Denge**, Kalder Çevre Uzmanlık Grubu, (Erişim) <http://www.kalder.org/genel/Esra%20Nemli%20Oturum%205E%20Windows%20XP.ppt#257,1>, 13.06.2007.

tanımlanmıştır.⁹⁰ Birleşmiş Milletler Antlaşması ile gelecek nesillerin korunması fikri ve insanlığın ortak geleceğinin konu edilmesi ile gündeme gelen bu kavramın gelişim süreci çevre ile ilgili yapılmış ilk uluslararası konferans olarak kabul edilen ve “bir tek dünyamız var” sloganıyla tek olan dünyadan yararlanmanın eşit hak ve sorumluluklar doğurduğu anlayışının kabul gördüğü Stockholm Konferansı (1972) ile başlar.⁹¹ Sürdürülebilir kalkınma; çevre ile birlikte kalkınmaya ilişkin bütün ekonomik, finansal, ticari ve endüstriyel politikaların büyümeyi ekonomik, sosyal ve çevresel açılardan sürdürülebilir kılmak amacıyla uyumlaştırıldığı bir süreci ifade eder.⁹²

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu, devletlerin sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin ne kadarına ulaşıldığını ve ne kadar ilerleme kaydedildiğini ölçebilmek için bazı göstergeler belirlemiştir. Sağlık, eğitim, barınma, güvenlik, nüfus, yoksulluk, eşitlik gibi sosyal göstergeler; atmosfer, toprak, denizler ve kıyılar, su, biyolojik çeşitlilik gibi çevresel göstergeler; ekonomik yapı, tüketim ve üretim kalıpları gibi ekonomik göstergeler; kurumsal çerçeveyi (örneğin imzalanmış küresel anlaşmaların uygulanmasından hareketle ölçülen uluslararası işbirliği gibi) ve kurumsal kapasiteyi (örneğin bilim ve teknoloji gibi) içeren kurumsal göstergelerle⁹³ ulus-devletlerin yetki alanına giren pek çok konu “ölçülebilir” meseleler olarak uluslararası alana taşınmıştır.

Fransız Devrimi'nin 1789 Bildirgesinden beri süregelen; bireyi bir devletin “vatandaş”ı olmadan önce “insan” sayan evrensellik anlayışının insanlığın ortak sorunu durumuna gelmesiyle geliştirilen küresel

⁹⁰ United Nations, “Towards Sustainable Development”, **Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future**, Chapter:2, (Erişim) <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm#I>, 04.02.2006.

⁹¹ Youth For Habitat, **Birleşmiş Milletler Zirveleri**, (Erişim) <http://www.youthforhab.org.tr/tr/kaynaklar/icerikler/bm/bm-04.html>, 12.03.2006.

⁹² Nemli, **a.g.m.**, s.y.

⁹³ United Nations, **Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies**, Economic and Social Affairs, Third Edition, United Nations, New York, 2007, s.10-14, (Erişim) <http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/guidelines.pdf>, 11.06.2006.

düzenlemeler* ve bölgesel** düzenlemeler devletler-üstü denetim ve işbirliği mekanizmalarının kurulmasının yolunu açmıştır.⁹⁵ II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası hukukun evrensel eğilimler yönünde gelişmesi ve artan birey vurgusu ulus-devletlerin vatandaşlarına davranışlarına sınırlar getirmiştir. Dolayısıyla vatandaşlık hak ve ödevlerinin genel çerçevesini de belirleyen uluslararası hukuk çerçevesine uymak istemeyen ulus-devletlere II. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren uluslararası boyutta yaptırımlar uygulanmaya başlanmış ve devletler uluslararası alanda yargılanır duruma gelmişlerdir.⁹⁶

II. Dünya Savaşı savaş suçlularını yargılamak için oluşturulan ve tarihte ilk kez bir devletin kendi vatandaşlarına yaptığı için başka devletlerce yargılandığı Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi bir ülkenin "egemenlik" alanına ya da "içişlerine" dışarıdan müdahale etmiştir.⁹⁷ Nürnberg Duruşmaları insanlık değerlerini koruyan uluslararası kurallar ile devletlerin temel hukuku çeliştiğinde her bireyin devletlerin hukukunu çiğnemesi gerektiğini karara bağlamıştır.⁹⁸ 'Devlete kayıtsız şartsız itaatin

* Örneğin; BM İnsan Hakları Komisyonu 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni kabul etmiştir. Hukuki bağlayıcılığı olmayan ancak yüksek ideal değerleri belirlemesi bakımından manevi önem taşıyan Bildiri, 1789'dan beri var olan hakları da kapsayan (yaşama hakkı, kişi güvenliği, işkence yasağı, inanç ve düşünce hürriyeti, yönetime katılma hakkı gibi) insanın kişiliğine bağlı hakları ve siyasal hürriyetleri ve ayrıca bütün ülkelerde yaşayan insanların yararlanabilecekleri (yerleşme, sığınma gibi) genellikle ulusal bildirilerde ve anayasalarda yer almayan bazı hakları da uluslararası açıdan ele alarak formüle etmiştir. Devamında ise ekonomik, sosyal ve kültürel hakların açıklanmasıyla (sosyal güvenlik hakkı, dinlenme ve eğlenme hakkı, sağlık hakkı gibi) yeni haklar da Bildiri'de yerini almıştır. Bkz.; Münci Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 1993, s.62-63.

** Örneğin; Avrupa Konseyi 1950'de kabul edilip 1952'de yürürlüğe giren "İnsan Hakları ve Temel Hürriyetlerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi"ni kabul etmiştir. 5 Mayıs 1949'da on devletin – Belçika, Danimarka, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, İngiltere, İsveç- katılımıyla kurulan Avrupa Konseyi üye sayısı 11 Mayıs 2007 tarihinden itibaren Karadağ'ın katılımıyla 47'ye ulaşmıştır. Avrupa Konseyi'nin temel amacı Avrupa'da insan haklarını, hukukun üstünlüğünü ve çoğulcu demokrasi ilkelerini korumak ve güçlendirmektir. Ayrıca azınlıklar, medya, sağlık, eğitim, kültür, spor, çevre, sosyal dayanışma v.b. konulara odaklanan uluslararası siyasi bir örgüttür. Bkz.; Murat Saraçlı, **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar**, Ankara, Lotus, 2007, s.55.

⁹⁵ Mümtaz Soysal, "Değişen Egemenlik ve Meşruluk", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, s.179.

⁹⁶ Özyurt, **a.g.t.**, s.51.

⁹⁷ Murat Belge, "AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenliğin Dönüşümü ve Ulusal Egemenliğin Geleceği", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, s.39-40.

⁹⁸ Stuart Hall, "Yeni Zamanların Anlamı", **Yeni Zamanlar:1990'larda Politikanın Değişen Çehresi**, Der., Stuart Hall, Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, 1995, s.107.

sonu' olarak yorumlanabilecek bu durum vatandaşlık kavramının yeni bağlamına işaret eder.⁹⁹

Nürnberg ve Tokyo Mahkemeleri ile BM Güvenlik Konseyi tarafından oluşturulan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi uluslararası mahkemeler sürekli nitelikte bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmasının zeminini hazırlamıştır. 1 Temmuz 2002'de de uluslararası toplumu bir bütün olarak ilgilendiren suçlar üzerinde yetkili Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) kurulmuştur.¹⁰⁰ Mahkemenin kuruluş sürecinde 1995 yılından itibaren ciddi bir güç oluşturan hükümet-dışı örgütler *World Federalist Movement* öncülüğünde kurdukları Uluslararası Ceza Mahkemesi İçin Hükümet-dışı Kuruluşlar Koalisyonu (CICC-NGO Coalition For International Criminal Court) ile UCM idealini daha geniş ve evrensel bir kitleye yayma gibi işlevler üstlenerek etkili olmuşlardır.¹⁰¹

II. Dünya Savaşı sonrası ilk etapta sivil toplum örgütlerine karşı duyulan ilgi 1950'li yıllarda yavaş yavaş gerilemiş fakat çevre, kalkınma, nüfus ve gıda yardımı gibi konuların uluslararası gündemi işgal etmeye başlamasıyla tekrar yükselişe geçmiştir. Soğuk Savaş sonrasında yaşanan gelişmelerin ardından ise günümüzde; Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu gibi sivil toplum örgütlerinin katılımına görece daha açık ECOSOC (*Economic and Social Council*-Ekonomik ve Sosyal Konsey) kuruluşlarından, katılıma daha kapalı bir tavır sergileyen BM Güvenlik Konseyi ve Genel Kurulu'na, Dünya Bankası'ndan IMF ve Dünya Ticaret Örgütü'ne kadar, çok taraflı kurumların sivil toplum örgütlerinin katılımını kabul etme eğilimleri büyük bir çeşitlilik göstermektedir.¹⁰²

⁹⁹ Özyurt, **a.g.t.**, s. 52.

¹⁰⁰ Mustafa Dırık, "**Uluslararası Politikada Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları (NGO)'nın Rolü:Uluslararası Ceza Mahkemesi Örneği**", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005, s.52

¹⁰¹ Dırık, **a.g.t.**, s.82.

¹⁰² P.J. Simmons, "Sivil Toplum Örgütleriyle Yaşamayı Öğrenmek", **Foreign Policy Türkiye**, çev. Yosun Tükel, Yıl:1, Sayı:3, Güz-1998, s.86.

Uluslararası kuruluşlar, hükümetler ve sivil toplum 21. yüzyılda demokrasinin yayılmasına katkıda bulunmaktadır. Demokrasinin yayılması vatandaşların temel haklarını koruyabilecekleri ortamı yaratırken¹⁰³ ulus-devlet egemenliği içeride bireylerin hak ve özgürlükleri, dışarıda ise uluslararası hukuk tarafından sınırlandırılmaktadır. Örneğin insan haklarının korunması giderek devlet egemenliğinin “içişleri” olmaktan çıkmaktadır.¹⁰⁴ Bölgesel ve evrensel insan hakları bildireleri ve insan hakları mahkemeleri demokratikleşme çabalarında önemli bir yer teşkil etmektedir.¹⁰⁵ Demokrasi; bireylerin kendi kaderini tayin edebilmesi, farklı hayat tarzlarının meşruluğu ve barış içinde birlikte yaşama, bireyin ve bireysel özgürlüğün değeri, insanın gelişmesi, çatışmaların çözümü, adaletin sağlanması gibi ‘erdemler’e sahip olması nedeniyle evrensel tek meşru yönetim biçimi olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁶ Demokrasi, devlet aygıtı ile birlikte sivil toplum ile gelişmiş ve olgunlaşmıştır.¹⁰⁷ Demokrasinin gelişimi her ülkeye göre farklılık gösterse de, demokrasi “kültürü” insana sadece insan olduğu için verdiği değerle yaygınlaşmaktadır. Barışçı ve istikrarlı bir toplum, özgürlükler ve adalet ancak demokratik bir yönetimle mümkün görülmektedir.¹⁰⁸

Demokrasinin 21. yüzyıla girerken artan önemini Sovyetler Birliği ve Doğu Bloğu’nun dönüşüme uğramasıyla toplumsal ve ekonomik değişimler bağlamında ele alan Giddens’a göre demokrasinin yaygınlaşmasının nedenlerinden biri demokrasi ile kapitalizmin birlikteliğidir. İkincisi, toplumsal etkinliğin küreselleşmesi ve insanların gündelik yaşamlarının çok uzaktaki olaylar tarafından etkilenmesi kendilerinin nasıl yönetildiklerine ilişkin daha fazla bilgi ve daha fazla demokrasi taleplerini ortaya çıkarmaktadır. Üçüncüsü

¹⁰³ Küresel Yönetim Komisyonu, **a.g.r.**, s.65.

¹⁰⁴ Taha Akyol, “AB Ve Globalleşme Sürecinde Egemenlik, Egemenliğin Çağdaş Kayıt Ve Şartları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, s. 96.

¹⁰⁵ Zafer Üskül, “Yeni Bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, s.341.

¹⁰⁶ Mustafa Erdoğan, **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996, s.187.

¹⁰⁷ Vehbi Bayhan, “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj”, **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Ed., EDAM, yay. haz. Lütfi Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, s.149.

¹⁰⁸ Türköne, **a.g.e.**, s.217.

de başta televizyon olmak üzere medyanın etkisidir. Uydu ve kablolu televizyon yayınları nedeniyle hükümetler vatandaşlar üzerindeki denetimlerini sürdürememektedirler. Her türlü enformasyona anında ulaşım sağlayan internet de bir özgürlükler ortamı olarak etkinliğini artırmaktadır. Öyle ki küreselleşme karşıtları bile - örneğin Dünya Bankası, IMF ve Dünya Ticaret Örgütü'nün uygulamalarına karşı yükselen tepkiler- küreselleşmenin bir aygıtı ve modeli olan internet aracılığıyla örgütlenmektedir. Bu bağlamda internet küresel demokrasinin de bir altyapısını oluşturmaktadır.¹⁰⁹

Falk'a göre Soğuk Savaş sonrasında, demokratikleşme ile birlikte silahsızlanma, hakkaniyetli ve sürdürülebilir kalkınma, çevre koruması, kültürel çoğulculuk, insan hakları ve küresel yönetim gibi gündemler sonucunda bir 'küresel sivil toplum' ortaya çıkmıştır. İnsan faaliyetlerinin karmaşıklaşması, birbiriyle bağlantılı olması ve kırılganlığı sonucunda bölgesel ve küresel seviyelerde hukuk ve yönetime doğru bir eğilim söz konusudur.¹¹⁰ Küreselleşme sürecinde haklar ve özgürlükler, çevre, cinsiyet bilinci ve barış gibi küresel değerlerle ilişkili eğilimler de 'kozmpolit bir demokratik yenilenme ahlakı' için yol açmaktadırlar.¹¹¹

2.3. Ulusallığın Zayıflaması

Ulus kavramına değinilen daha önceki bölümlerde de ele alındığı gibi, ulus siyasi ve kültürel topluluk olarak iki düzeyde kavramsallaştırılmaktadır. Halk egemenliği ve sözleşme düşüncelerinin etkisinde yeni bir siyasi bilinci teşvik eden Amerikan Devrimi ve devletin meşruiyetini ulustan aldığı ve coğrafi, politik, sosyal, kültürel, tarihsel, mitsel ve dinsel bir bütün olarak gerçekleştirilmeye çalışılan ulus-devlet formülünün belirlediği Fransız Devrimi ulusallığa geçişin sembolleri haline gelmişlerdir. Uluslaşma sürecinde

¹⁰⁹ Bayhan, **a.g.m.**, s.148-149.

¹¹⁰ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri**, çev. Ali Çaksu, 3.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s.15.

¹¹¹ Falk, **a.g.e.**, s.61.

kültürel, ekonomik ve siyasi ilkeler birbirine bağlanmış; ulusal mekanın birliği toplumun ekonomik ve kültürel bütünleşmesinin hedeflenmesiyle sağlanmıştır.¹¹² Küreselleşmenin, ulusal düzeyde kültürel ve ekonomik bütünleşmeyi zayıflatan etkilerinin ulusallığı zayıflatmasını bir diğer kimlik sorunu kaynağı olarak saptayabilmek mümkündür.

Ulusallığın etnik topluluk, dil, din gibi temelleri, uluslaşma sürecinde kapitalizm, sanayileşme, modernleşme gibi çeşitli çerçevelerde açıklanan başka temellerle kaynaşarak değişime uğramıştır.¹¹³ Örneğin; ulusu bir hayali cemaat olarak kavramsallaştıran Anderson ulusal bilincin gelişimini kapitalizme ve basılı bir iletişim aracı olan gazetenin 18. yüzyıldaki gelişimine dayandırmaktadır. Gazetelerin eşzamanlı tüketimi kitlesel yani ulusal bir “ayini” mümkün kılmıştır. Francis Bacon’ın matbaanın “dünyanın durumunu ve görünüşünü değiştirdiği” düşüncesine katılan Anderson’a göre; basılı malzeme bilgisinin yeniden üretim ve dağıtımına katkı sağlayan kapitalizmin, kitap yayıncılığı ile ortaya çıkan nispeten en eski pazar arayışı sonucunda bütün Avrupa’da “ulusal” sınırları yok sayan “uluslararası” yayınevleri kurulmuştu. Yayıncılığın 16. yüzyılda Avrupa’da büyük bir sanayi haline gelmesiyle birlikte amaçları kar ve ürünlerini satmak olan kitap satıcıları mümkün olduğunca geniş bir kesimi ilgilendirecek yapıtlar aramaya başlamışlardır. Dolayısıyla matbaa teknolojisinin doğuşu mevcut, standartlaşmış kitle tüketimi toplumuna giden yolun evrelerinden biri olarak görülmektedir.¹¹⁴

17. yüzyıl Avrupası’ndaki nakit sıkıntısının yayıncıları halk dillerinde basılmış ucuz edisyonlara yöneltmesi halk dillerini yaygınlaştırarak ulusal bilincin gelişmesine bir ivme kazandırmıştır. Anderson, yeni hayal edilen ulusal toplulukların hayal edilebilirliğinde; yeni bir üretim ve üretim ilişkileri sistemi (kapitalizm), bir iletişim teknolojisi (matbaa) ve insanlığın

¹¹² Bilgin, **a.g.e.**, s.17-18.

¹¹³ Özyurt, **a.g.t.**, s.78-79.

¹¹⁴ Anderson, **a.g.e.**, s.52-53

“mahkumiyeti” olarak nitelendirdiği diller çoğulluğunun kaçınılmazlığı arasındaki iç içe geçen karşılıklı etkileşimlere dikkat çekmektedir. Buna göre, matbaa yoluyla çoğaltılabilen ve piyasa aracılığıyla yaygınlaştırılmaya elverişli yayın dilleri farklı yollardan ulusal bilincin temellerini atmışlardır. Yaratılan ortak iletişim alanında, baskı ve kağıt aracılığıyla birbirini anlamamanın güçlüğü giderilmiştir. Diğer taraftan da insanlar kendilerinin içinde ama kendilerinden farklı olanların farkına varmışlardır. Basılı kitabın zamanda ve mekanda sonsuzca yeniden üretimini mümkün kılan kapitalist yayıncılığın dile kazandırdığı yeni sabitlik de ulus kavramı için uzun vadede önemli görülen ‘kadimlik’ fikrinin inşa edilmesine katkıda bulunmuştur.¹¹⁵

20. yüzyılda, kültürel bütünlüğü sağlamanın ve bunun için birincil toplumsal bağları ortadan kaldırmanın kurgulandığı kadar kolay olmadığı düşüncesi yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Ayrıca; evrenselcilik üzerine temellendirilen kültürel bütünlük anlayışı farkçılık yönünde bazı gelişimlere sebep olan bir gerilim ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan self-determinasyon hakkının “soykırım hakkı” şeklinde yorumlanması sonucu II. Dünya Savaşı’nda modernliğin “karanlık yüzü” ortaya çıkmıştır. Bir diğer tecrübe ise; ulusun kendi kaderini belirleme hakkının siyasal sınırlar içinde bulunan etnik-kültürel toplulukları kapsayacak biçimde genişletilmesiyle siyasal alanların parçalanması sonucu ortaya çıkan siyasal ayrılık taleplerinin hangi topluluklar için meşru hangi topluluklar için gayri meşru kabul edileceği sorununun gündeme gelmesidir. 20. yüzyılda, ulus-toplumun bütünleşmesi ve ulusun kendi kaderini tayin hakkı ile ilgili yaşanan bu tecrübeler ulusal bütünleşme anlayışının eleştirisini ortaya çıkarmıştır.¹¹⁶

Bu tecrübelerin doğurduğu eleştirilerle şekillenen 20. yüzyılın ikinci yarısı, ırk ayrımcılığının yasaklandığı, demokrasi ve insan haklarındaki gelişmelerin “kültürel temsil hakkı”nı insan hakları kapsamına aldığı ve ulusal bütünlüğe olan inancın sarsıldığı bir dönem olmuştur. Modern dönemden

¹¹⁵ Anderson, a.g.e., s.55-62.

¹¹⁶ Özyurt, a.g.t., s.229-230.

post-modern döneme¹¹⁷, örgütlü kapitalizmin sonu¹¹⁸ veya örgütlü modernliğin sonu¹¹⁹ gibi, modern toplumsal bütünleşme anlayışının sonunun geldiği saptamaları ortaya çıkmıştır. Bu şekilde ifade edilmeye çalışılan olguların ise küreselleşme ile ilişkilendirilebilmesi mümkündür.¹²⁰

Küreselleşmenin tek biçimleştirici etkisinin ulusal kimlikleri sarstığından bahseden Bilgin'e göre ulusal sınırlar pratikteki işlevini yitirmeye başlamıştır.¹²¹ Küreselleşmenin etkisiyle kültürel farklılıklar belirginleşerek ulusal kültürler çokkültürlülük yönünde değişime uğramaktadır. İletişim teknolojisindeki gelişmeler farklı ulus-devletlerin vatandaşları olan belli bir etnik topluluğun üyeleri arasındaki iletişimi kolaylaştırmaktadır. Küresel göçler aynı etnik topluluğa ait bireylerin bulundukları ülkelerde dayanışma ihtiyacı duymasını ve bu arada geliştirilen kültürel ilişki ve bağların geldikleri ülkede de canlanmalarını teşvik etmektedir. Tüketim toplumunda bireylerin otantiklik arayışının etnik ve yerel kültürü pazara dönük üretim yapmaya teşvik ederek canlandırmaktadır. Küreselleşmenin bir sonucu olarak devletlerin bütünleşme politikalarını tek başlarına, egemen bir biçimde belirleme yeteneklerini kaybetmesi üzerine ve toplumsal bütünleşme yönünde birtakım evrensel nitelikli standartlar gelişmektedir. Küreselleşme sürecinde ulus-devletin kimlik oluşturma yeteneğinin azalmasıyla yeni kimlik ve anlam sistemleri arayışları ortaya çıkmaktadır.¹²²

Falk'a göre, küreselleşmenin ekonomik boyutu birçok yolla siyasi kimliklerin konumunu değiştirerek halk ile devlet arasındaki toprak bağlarını zayıflatırken, diğer taraftan da bireyleri çok daha sınırsal kılmak gibi çelişkili sonuçlar doğurmaktadır.¹²³ Yüksek gelirli ve göç alan ülkelerin, işgücü

¹¹⁷ Jean François Lyotard, **Postmodern Durum**, çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul, Ara Yayıncılık, 1990.

¹¹⁸ John Urry, "Örgütlü Kapitalizmin Sonu", **Yeni zamanlar:1990'larda Politika'nın Değişen Çehresi**, Der., Stuart Hall, Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, s.95-104.

¹¹⁹ Peter Wagner, **Modernliğin Sosyolojisi:Özgürlük ve Cezalandırma**, çev. Mehmet Küçük, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1996, s.45.

¹²⁰ Özyurt, **a.g.t.**, s.230-231.

¹²¹ Bilgin, **Kimlik İnşası**, s.21.

¹²² Özyurt, **a.g.t.**, s.168.

¹²³ Falk, **a.g.e.**, s.204.

piyasası ve demografik meselelerde gittikçe büyüyen dengesizliğe cevap verebilecek şekilde ulusal sınırlarını ve kültürel kimliklerini koruma çabaları bir çıkmaza girmiş görülmektedir.¹²⁴ Önemi ve ağırlığı gittikçe artan ekonomi ve piyasa boyutuyla ekonomik küreselleşmenin hızını dengeleyecek örgütlenmelerin bulunmaması nedeniyle de küreselleşmenin siyasal ve kültürel planında bir takım kopmalar ortaya çıkmaktadır. Ekonomi küreselleşirken kültürler yerelleşmekte veya bölgeselleşmektedir.¹²⁵

Castells'e göre de; ağ toplumu olarak nitelendirdiği küresel toplumsal yapıyla bu toplumsal yapıda gizli hakimiyet biçimlerine direniş arasında çelişkili bir ilişki yaşanmaktadır. Başta ulus-devlet olmak üzere "küresel ağlar" ile yeni değerlere ve çıkarlara karşı muhalefetin kaynaklarından birisi olarak farklı biçimlerde ifade edilen kültürel kimlik arasında kalan toplumsal kurumlar temelinden sarsılmakta, meşruiyetlerinin hedef alındığı bir meydan okumayla karşı karşıya kalmaktadırlar.¹²⁶

Matbaanın bulunmasıyla başlayan süreç belli yazı dillerinin yayılması, gazete ve roman formlarında kitle iletişimin başlaması, kamusalılığı geliştirerek ulusal toplumsallık biçimlerini doğurmuştur. Zamanla ulus-toplum tek meşru toplumsallık biçimi ve kaynağı haline gelmiştir. Son zamanlarda iletişim teknolojisi tarafından meşrulaştırılmış ulus toplum formunun yine iletişim teknolojisindeki yeniliklerle aşındırıldığı veya dönüşüme uğratıldığı gözlenmektedir.¹²⁷

¹²⁴ Report of National Intelligence Council, **Global Trends 2015: A Dialogue About The Future With Non-Government Experts**, 2000.

¹²⁵ Bilgin, **a.g.e.**, s.21-22.

¹²⁶ Castells, "Kimliğin Gücü", s.xiii.

¹²⁷ Özyurt, **a.g.t.**, s.229.

2.4. İletişim Ve Ulaşım Teknolojisindeki Gelişmeler

İletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelerin toplumlar arasındaki bilgi alışverişini kolaylaştırması ulus-devletin aşındığı yönündeki görüşleri güçlendirmektedir. Günümüzde devlet otoritesi, ülkesindeki bilgi akışını yönlendirebilse de tam anlamıyla denetim altına alamamaktadır. Artık ne kadar engellenmek istense de bir devletin diğer devlet veya devletlere yönelik bilgi iletişimi sağlayabildiği "gayriresmi nüfuz etme" araçları sayesinde ülke sınırlarından, söz konusu ülke yetkilisinin bilgisi ve/veya onayı olsa da olmasa da içeri sızılarak amaca yönelik faaliyette bulunma imkanı yaratılmaktadır.¹²⁸

Teknoloji, mesafeyi ve zamanı hızlandırarak dünyayı küçültmüş bulunmaktadır.¹²⁹ İletişim ve ulaşım teknolojileri, bireyler ve gruplar arasında yeni bağlantı ve ifade biçimleri sağlayarak, devletlerin kontrol etmesinin güç olduğu yeni alanlar yaratmaktadır. Böylece vatandaşlık yerel, ulusal ve küresel seviyelerde uygulanabilen faaliyetlere dönüşmektedir.¹³⁰ Ulaşım ve internetin sağladığı iletişim olanakları, sadece gücü ellerinde tutanların değil, diğerlerinin de iletişimde bulunmalarına, seyahat etmelerine ve sınırlar ve kıtalar ötesinde birbiriyle görüşmesine imkan tanımaktadır.¹³¹ Bu gelişmeler ve olanaklar ile küresel krizler ve küresel sorunlar tüm insanlığın geleceğini bir sorun olarak gündeme getirmektedir.¹³²

İnternet ortamı, bireylere ve sosyal gruplara ulusal sınırlara aldırmaksızın dünyayı birkaç defa kuşatacak, ücra köşelere kadar ulaşacak ağları yaratma imkanı sağlamaktadır. Bu çerçevede küresel bir medyayı da içine alan bir "sanal cemaat" kültürünün oluştuğunu ileri süren görüşler

¹²⁸ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika Ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989, s.38-39.

¹²⁹ Küresel Yönetim Komisyonu, **a.g.r.**, s. 53.

¹³⁰ J. Smith, **a.g.m.**, s.117

¹³¹ Fred Halliday, **2000'lerde Dünya: Tehlikeler ve Vaatler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2002, s.188.

¹³² Özyurt, **a.g.t.**, s.161.

bulunmaktadır. Castells, “on-line” kimlik inşası süreçlerine tanık olunan 21. yüzyıl internet çağında sanal cemaatlerin kimlik üzerine düşünülebilecek yeni bir bağlam sunduğunu söylemektedir.¹³³

2.5. Küresel Sosyal Hareketler

İletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler ve barış hareketi, çevre hareketi, kadın haklarının savunulması gibi küresel sosyal hareketler yeni kimlik taleplerini gündeme getirmektedir. Yeni bağlantı ağlarına ek olarak ortaya çıkan bu ulusaşırı sosyal güçler “yenilikçi ve renkli” bir tür politika olarak önem kazanmıştır.¹³⁴

Falk’a göre gelişmekte olan bir “ulusötesi aktivizm”, ulusötesi değerler ve hedefler temelinde hareket eden vatandaşların gönüllü birliktelikleriyle “aktivist ağlar” oluşturmaktadır. Bu aktivist ağlar aracılığıyla hükümetler üzerinde etkili araçlar geliştirilerek bireyler ve gruplar ulusötesi sivil toplum kuruluşlarıyla bağlantılar kurmakta, enformasyon “yumuşak gücün” aracı haline gelmektedir.¹³⁵ Falk’a göre, bu tür ağların gelişimi, vatandaşlığı ve bağlılığı yeniden şekillendiren, egemen devletlere meydan okuyan, ülkelerden bağımsız yeni kimlikler oluşturan “küresel sivil toplum”un ortaya çıkmakta olduğunu işaretidir. Gelişmekte olan bu vatandaşlık örüntüleri de çeşitli birliktelik ve kimlik bağlarını çoğaltmaktadır.¹³⁶

Bu gelişmelerle birlikte, küreselleşme ulusal kimlikler esasında biçimlenmiş vatandaşlığın ötesinde bir kimlik ve vatandaşlık haklarına ihtiyaç gerektirip gerektirmediği; bireylerin, örneğin uluslararası sivil toplum kuruluşları vasıtasıyla, ulusal sınırlar ötesi kimliklerle kendilerini

¹³³ Castells, “Ağ Toplumunun Yükselişi”, s.476-477.

¹³⁴ Falk, **a.g.e.**, s.216.

¹³⁵ Richard Falk, **Dünya Düzeni Nereye? Amerikan Emperyal Jeopolitikası**, çev. Neşenur Domaniç, Nusret Arhan, İstanbul, Metis Yayınevi, 2005, s.165.

¹³⁶ Falk, **a.g.e.**, s. 167-168.

tanımlamasıyla küresel bir vatandaşlığın mümkün olup olmadığı sorgulanması gereken alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde, geleneksel toplumların dışarıyı daima bir kötülük ve bir tehdit olarak algıladığı türden bir kapalılık ve kendi kendine yeterlilik giderek geçerliliğini yitirmektedir. Bilgin'in ifadeleriyle, "ulusal masumiyetimiz" kaybolmuştur ve kendisi de pek çok merkez etrafında dağılmış bir evrende kimlik, daima "katışık ve hareketli"dir. Bilgin belirli bir etnik-milliyetçiliğin artık kabul edilemezliği gibi ulusu da artık yok olabilecek bir gerçeklik olarak görmekte ve yarının insanlığının yüzünü ulus(al)-ötesi bir kimliğin şekillendirebileceğini söylemektedir.¹³⁷

İnsanların, toplumsal aktörlerin anlam ve tecrübe kaynağı olan kimlik, yine onlar tarafından bir bireyleşme sürecinde inşa edilir.¹³⁸ Bütün kimliklerin inşa edildiği olgusunda bir uzlaşma olmakla birlikte, kimliklerin nasıl, nereden hareketle, kim tarafından, ne için üretildiği asıl meseleyi oluşturmaktadır. Kimliklerin inşası tarihten, coğrafyadan, biyolojiden, üretken ve üremeye yönelik kurumlardan, kolektif hafızadan, sonsuz ve sınırsız kişisel hayallerden, iktidar aygıtlarından ve dinsel vahiylerden malzemeler kullanır. Fakat bireyler, toplumsal gruplar, toplumlar bütün bu malzemeyi içinde bulundukları toplumsal yapıya, toplumsal koşullara ve kültürel projelere göre işler ve malzemenin anlamını yeniden düzenler. Kolektif kimliği kimin, ne için inşa ettiği, bu kimliğin sembolik içeriğini ve kendini onunla özdeşleştirenler/ayrıştıranlar için anlamını belirlemektedir.¹³⁹

Farklı türdeki kimlik inşa süreçlerinin farklı sonuçlar doğurarak toplumu oluşturduğunu söyleyen Castells, kimliğin inşasını meşrulaştırıcı kimlik, direniş kimliği ve proje kimliği olmak üzere üç farklı biçim ve kökene ayırmaktadır. Castells'e göre, kimliğin toplumsal inşası her zaman iktidar

¹³⁷ Bilgin, *Sosyal Bilimlerin Kavşağında*, s. 33.

¹³⁸ Anthony Giddens, *Modernity And Self-Identity: Self And Society In The Late Modern Age*, Cambridge, Polity Press, 1991; Aktaran: Castells, "Kimliğin Gücü", s.12.

¹³⁹ Castells, *a.g.e.*, s.14.

ilişkilerinin damgasını vurduğu bir bağlamda gerçekleşir. Buna göre; meşrulaştırıcı kimlik, toplumun egemen kurumlarının, toplumsal aktörler karşısındaki egemenliklerini genişletir ve akılcılaştırır. Bu hem Richard Sennet'teki gibi otorite ve baskınlık¹⁴⁰ ile hem de Anderson ve Gellner'deki gibi milliyetçilik¹⁴¹ ile ilgili çeşitli kuramlara uyum sağlayan bir temadır. Direniş kimliği, hakim olanın anlayışı tarafından değersiz görülen ve/veya damgalanan aktörler tarafından geliştirilerek toplumun kurumlarına nüfuz eden ilkelerden farklı ve zaman zaman bunlara karşı ilkeler temelinde inşa edilir. Proje kimliği ise bütün bir toplumsal yapıyı değiştirmeyi amaçlayan toplumsal aktörlerin, kendilerine sunulan kültürel malzeme temelinde toplumdaki konumlarını yeniden tanımlayan yeni bir kimlik inşa etmeleridir.¹⁴²

Meşrulaştırıcı kimlik, demokratik toplumsal değişim açısından olumlu bir çağrışıma sahip olan ancak orijinalinde Gramsci'nin formüle ettiği biçimiyle; kimi zaman çatışmalı bir tarzda da olsa yapısal egemenliğin, hakimiyetin kaynaklarını akılcılaştıran kimliği yeniden üreten bir dizi kurum ve örgütlenmenin yanı sıra, bir yapısı ve örgütlenmesi olan bir dizi toplumsal aktör olarak tanımlanan bir sivil toplum yaratır. Direniş kimliği komünlerin ya da cemaatlerin yaratılmasını beraberinde getirir. Proje kimliği ise; Touraine'in bir birey olma, kişisel bir tarih yaratma, bireysel hayatın bütün deneyim alanlarını anlamlandırma arzusu olarak tanımladığı "özneler" üretir. Özneler; varoluşlarıyla bireylerin üzerlerinden anlamlarına ulaştıkları toplumsal aktörlerdir. Bireyler tarafından, bireyler içinde inşa edilmiş olsalar da birey değillerdir.¹⁴³

Direniş olarak ortaya çıkan kimlikler projeler başlatabilir, tarihin akışı sırasında toplumsal kurumlarda egemen hale gelip, egemenliklerini akılcılaştırmaya yönelik meşrulaştırıcı kimliklere dönüşebilirler. Castells'e

¹⁴⁰ Richard Sennet, **Authority**, New York, Alfred Knopf, 1980; Aktaran: Castells, **a.g.e.**, s.14.

¹⁴¹ Bkz.; Anderson, **a.g.e.**; Ernest Gellner, **Uluslar Ve Ulusculuk**, çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992.

¹⁴² Castells, **a.g.e.**, s.14.

¹⁴³ Castells **a.g.e.**, s.15-17.

göre bu durum, hiçbir kimliğin öz olamayacağı, kendi içinde ilerici ya da gerici bir değeri olmadığının göstergesidir.¹⁴⁴

Birçok birey ve toplumsal gruba göre yerel ile küresel arasında bulunan sistemli ayrılığa dayanan “ağ toplumu” bu dönemdeki kimlik inşası süreçlerinin sorgulanmasını da beraberinde getirmektedir, dolayısıyla da yeni toplumsal değişim biçimleri ortaya çıkmaktadır. Güvene dayalı yakınlığın inşası ise, kimliğin, baskın kurumlar ve örgütlenmelerin ağlar oluşturma mantığı karşısında yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir.

3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KİMLİK SORUNU VE ULUS-DEVLET

Ulus-devlet açısından küreselleşme yaklaşımları David Held (vd.) tarafından kuşkucular” (*skeptical*), “aşırı küreselleşmeciler” (*hyperglobalist*), ve “dönüşümcüler” (*transformationalist*) şeklinde sınıflandırılmaktadır. Kuşkuculara göre küreselleşme ulus-devleti ve ulusallığı zayıflatmakta ve dolayısıyla ulusları uluslararası sermayenin hegemonyasına sokmaktadır. Aşırı küreselleşmecilere göre küreselleşme dünyanın geleceği için zorunlu bir sonuçtur ve küresel yeni dünya düzeninin olanaklarından yararlanılması gerekmektedir. Ulus-devletin küreselleşme karşısındaki konumunu ele alan dönüşümcüler ise küreselleşmeye karşı ya da taraf olmadıkları gibi diğer iki yaklaşımın temel tezlerini de reddederler.¹⁴⁵

Kuşkucular olarak nitelendirilen küreselleşme karşıtları küreselleşme olgusunu ulus-devlet lehine eleştirmekte, küreselleşme ve dinamiklerine

¹⁴⁴ Castells, a.g.e., s.15.

¹⁴⁵ Held (v.d.), *Global Transformations*, s.3-10.

savaş açmış olarak değerlendirilmektedirler. Onlara göre küreselleşme büyük bir aldatmacadır.¹⁴⁶

Aşırı küreselleşmecilere göre, sanayileşmenin bir ürünü olan ulus devlet küreselleşme sürecinde önemini yitirmiştir. Piyasa mekanizması hükümetlerden daha rasyonel çalıştığı için politikanın yerini küresel piyasa almaktadır. Vatandaşların politikayla artık daha az ilgilenmeleri ya da politikacıların vatandaşlar üzerinde hayal kırıklığı yaratıyor olması küreselleşme sürecinin bir sonucudur.¹⁴⁷ Aşırı küreselleşmeciler piyasaların artık devletlerden daha güçlü olduğunu ve devletlerin otoritesindeki bu gerilemenin diğer kurumların ve yerel/bölgesel otoritelerin artarak yaygınlaşmasında görülebileceğini iddia etmektedirler. Bu yaklaşıma göre dünya toplumu geleneksel ulus-devletlerin yerini almaktadır veya alacaktır ve yeni toplumsal örgütlenme şekilleri belirmeye başlamaktadır.¹⁴⁸

Dönüşümcüler ise ulusal hükümetlerin otoritelerini ve güçlerini yeniden yapılandırıldığını kabul etmekle birlikte aşırı küreselleşmecilerin “egemen ulus-devletin sonu geldi” tezini ve küreselleşme karşıtı kuşkucuların “hiçbir şey değişmedi” tezini reddetmektedirler. Dönüşümcülere göre küreselleşme süreci ulusal hükümetlerin gücünü yeniden yapılandırmaktadır.¹⁴⁹

3.1. Ulus-Devlet Ve Egemenlik

Küreselleşme sürecinde, ulus-devletin uluslararası ilişkilerdeki temel aktör konumu ve temel aktör olma iddiasındaki çeşitli rakiplere karşı bu konumunu korumaya çalışması egemenlik alanında daralma ve/veya genişleme yorumlarını ortaya çıkaran bir gerilim yaratmaktadır. Ekonominin,

¹⁴⁶ Ali Esgin, “Ulus-Devlet Ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar”, C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:25, No:2, Aralık, 2001, s.188.

¹⁴⁷ Anthony Giddens, “Küreselleşmenin İkilemleri”, Sosyal Demokrat Değişim Dergisi, sayı:12, Ankara, 1999, s.56.

¹⁴⁸ Held (vd.), a.g.e., s.4-5.

¹⁴⁹ Held (vd.), a.g.e., s.7.

iletişimin, kültürün, hukukun ve insan haklarının küreselleştiği bu süreç ulus-devlet egemenliğinin doğal sonucu olarak, insanların birtakım hak ve yetkilere ve sorumluluklara sahip olduğu vatandaşlık anlayışı da dahil olmak üzere pek çok alanı etkilemiş ve dönüştürmüştür.¹⁵⁰

Egemen devletlerin kendi üzerlerinde herhangi bir başka güç ya da otorite kabul etmediği, devletin kendi sınırları içinde tek ve mutlak aktör olarak tanındığı Westphalia düzeni, ulusal olarak tasarlanmış birçok alanın zamanla küresel bir içerik kazanmasıyla sorgulanmaya başlamıştır. Temelde ulusal olarak tasarlanan ekonomi, siyaset, güvenlik ya da çevre gibi alanların son yıllarda hızlı bir küreselleşme sürecine girmesi, modern devletin en temel öğelerinden olan ulusal egemenlik ilkesinin mutlak yapısının tartışılmasına neden olmaktadır. Çok-uluslu şirketler ve kurumlar, ulusal ve uluslararası alanda devlete ortak aktörler olarak ortaya çıkmakta, birçok ekonomik ve siyasi eylem ulus-devletlerin siyasal sınırları içinde oluşturulmakta ancak sonuçlandırılmamaktadır.¹⁵¹

Held; siyasal, ekonomik, toplumsal faaliyetin dünya çapında bir eyleme dönüşmesi ve artan karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ulus-devletin egemenliğini sorgulamaktadır. Held'e göre modern devletlerin ve modern toplumun örgütlenme modelleri ve yapısında sürekliliğin varolduğunu savunmakla, onların biçim ve dinamiklerinde yeni olan hiçbir şeyin olmadığını savunmak ayrı şeylerdir. Aradaki temel fark, bir tarafta kentler ve/veya şehir merkezlerindeki ekonomik faaliyet alanı söz konusu iken, diğer tarafta ise hegemon güç dahi olsa her bir ulus-devlet üzerinde kontrol sağlayan küresel ekonomik sistemi; bazı devletlerin üzerinde sınırlı nüfuza sahip olduğu uluslararası iletişim ve ulaşım ağlarının aşırı genişlemesini; hegemon güçlerin alanını denetleyebilen ve sınırlayabilen uluslararası örgüt ve yönetsel

¹⁵⁰ Oktay Uygun, “Küreselleşme Ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, s.258.

¹⁵¹ B. Ali Soner “Ulusal Egemenlikten Küresel Egemenliğe İnsan ve Azınlık Hakları”, **Küreselleşmenin Yüzleri**, Der., Filiz Başkan, İstanbul, Everest Yayınları, 2005, s.68.

alanlarla birlikte çok taraflı diplomasi ve hükümetlerarası (*transgovernmental*) karşılıklı etkileşimin etki gücündeki devasa genişlemeyi; küresel güvenliğin ve günümüz dünyasında bir istikrar unsuru olarak topyekün savaşın (*total war*) hükümetlerle birlikte vatandaşlarını da kapsayan politika çeşitlerini azaltabilecek araçları oluşturmanın ortaya çıkışını içeren uluslararası bir sistemin varlığıdır. Günümüzün uluslararası sistemindeki gelişmeler ticaret yollarıyla bir araya getirilen uzak halklardan ziyade uzaklık kavramının bizzat kendisini yeniden tanımlayan çoklu etkileşim ve işbirliği ağlarıyla insanları bir araya getirmekte ve bütünleştirmektedir.¹⁵²

Anthony McGrew'a göre küreselleşme iki farklı olguya işaret etmektedir; birincisi yukarıda bahsedilen siyasi, ekonomik ve toplumsal faaliyetin dünya çapında bir eyleme dönüşmesi, ikincisi; devletler ve toplumlar arasında karşılıklı etkileşim ve karşılıklı bağımlılık düzeylerindeki yoğunlaşma ile uluslararası toplumun inşası.¹⁵³ Edward Morse artan küresel karşılıklı bağımlılığın, ulus-devlet egemenliğinde bir azalmaya veya ulus-devletin “krizine” ve diğer devletlerle yoğun işbirliği ve ortak faaliyete girişme zorunluluğuna işaret etmektedir.¹⁵⁴ Held, bu gelişmeleri ve aralarındaki ilişkiyi küresel sistem ve demokrasi üzerine oturtmaya çalıştığı teorisinde kısaca beş madde ile özetlemektedir.¹⁵⁵

1- Küresel karşılıklı bağımlılığın artmasıyla hükümetlerin politika araçlarının sayısı ve bazılarının da etkisi azalma eğilimindedir.¹⁵⁶ Bu azalma

¹⁵² David Held, “Democracy, The Nation State And The Global System”, **Political Theory Today**, Ed., David Held, Cambridge, Politiy Pres, 1991, s.206.

¹⁵³ Anthony McGrew, “Conceptualizing Global Politics”, **Global Politics**, 1(1), (D312), Milton Keynes, Open University, 1988, s.19-20; Aktaran: Held, **a.g.m.**, s.206.

¹⁵⁴ Edward Morse, **Modernization And The Transformation Of International Relations**, New York, Free Press, 1976; Richard Mansbach vd., **The Web Of Politics**, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1976; Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, Eds., **Transnational Relations And World Politics**, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1972; James N. Rosenau, **The Study Of Global Interdependence**, London, Pinter, 1980; Marvin S. Soros, **Beyond Sovereignty**, Columbia, University Of South Carolina Press, 1986; Aktaran: Held, **a.g.m.**, s.207.

¹⁵⁵ Held, **a.g.m.**, s.207-208.

¹⁵⁶ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, Eds., **Transnational Relations And World Politics**, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1972, s. 392-395; Richard N. Cooper, **Economic**

eğilimi ilk başta malların ve hizmetlerin, üretim faktörlerinin ve teknolojinin, fikirlerin ve kültürel etkileşimin hareketini sınırlamaya yarayan sınır kontrollerinin kaybı nedeniyle ortaya çıkmaktadır.¹⁵⁷ Bunun sonucu ise devletlerin sınırları içindeki ve sınırlarını aşan faaliyetler üzerinde kontrol gücünü sağlayan politika araçlarındaki azalma olmaktadır.

2- Hükümetlerin vatandaşları üzerindeki nüfuzunu azaltan ve sınırlayan uluslarüstü (*transnational*) aktörler ve bu aktörler arası etkileşimin artması devletlerin ellerindeki fırsatları giderek azaltmaktadır. Bunun sonucu, örneğin sınırlardan özel sermaye akışının; enflasyona karşı alınan tedbirlere, döviz kuru politikalarına ve diğer hükümet politikalarına yönelik bir tehdit oluşturmaktadır.

3- Yüksek düzeyde karşılıklı bağımlı hale gelmiş bir küresel düzen bağlamında, devlet faaliyetinin ve savunma, finans yönetimi, ulaşım-iletişim, yönetim ve adalet gibi geleneksel görev alanlarının pek çoğu uluslararası işbirliği biçimlerine başvurmadan gerçekleştirilemez hale gelmiştir. Savaş sonrası yıllarda devletten beklenenler arttığı için devletler diğer devletlerle veya devlet-dışı aktörlerle işbirliğine girmeden yeterli ölçüde çözüme kavuşturamayacağı bir yığın politika problemi ile karşı karşıya kalmıştır.

4- Bunun sonucu olarak savaş sonrası süreçte devletler, diğer devletlerle siyasi entegrasyon düzeylerini (örneğin; Karşılıklı Ekonomik Yardım Konseyi / COMECON / CMEA – Council for Mutual Economic Assistance, Amerikan Devletleri Örgütü / OAS-The Organization of American States) ve/veya karşılıklı bağımlılığın beraberinde getirdiği, hükümetleri dengesiz ya da işlemez duruma sokan etkileri kontrol etmek için çok taraflı müzakere ve örgütlenme biçimlerini artırmak zorunda kalmışlardır (örneğin; savaş sonrası yıllarda diğer uluslararası kuruluşlarla birlikte finansal yönetim

Policy In An Interdependent World, Cambridge, Mass., MIT Press, 1986, s.1-22; Aktaran: Held, a.g.m., s.207.

¹⁵⁷ Held, a.g.m., s.207.

ve hükümetlerarası danışmanlık için kurumsal bir çerçeve oluşturan Uluslararası Para Fonu / *IMF-International Monetary Fund* ve Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması / *GATT – General Agreement on Tariffs and Trade*).

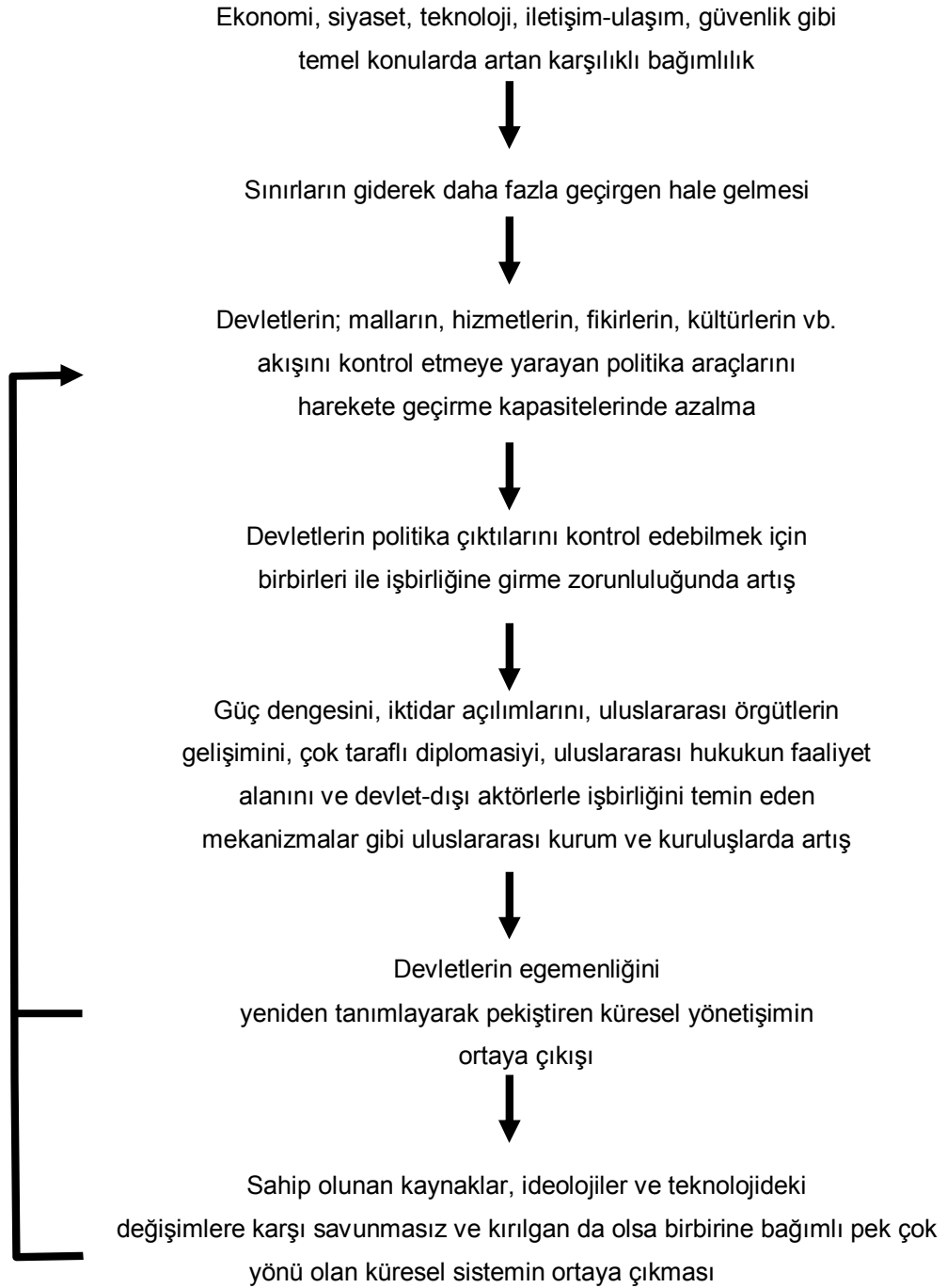
5- Bunun sonucunda da kurumların, örgütlerin ve yönetsel alanlarının aşırı genişlemesiyle küresel yönetişimin zemini hazırlanmıştır -ancak bu bütünleşmiş bir dünya hükümeti ile karıştırılmamalıdır; siyasi işbirliği potansiyeline sahip bir uluslararası toplum ile yasama gücüne ve meşru şiddet tekeline sahip uluslarüstü (*supranational*) devlet arasında ciddi bir ayrım vardır. Yeni küresel siyaset hakların ve yükümlülüklerin, devletlerin yeni güç bloklarının yeniden tanımlandığı ve onları yeniden tanımlayan bir çerçeve yaratmıştır. Devletlerin egemenlik alanları küresel veya bölgesel ilişki ve süreçlerden soyutlanarak gerçekleştiremeyecekleri bir faaliyet alanının tanındığı bu ortamda hem genişletilmekte hem de kısıtlanmaktadır. Held, bu argümanların adımlarını Şekil.1'deki gibi ortaya koymaktadır.

Castells, yeni küresel iktidar sisteminin temel niteliğinin pek çok otorite kaynağı olduğu ve ulus-devletin bu kaynaklardan yalnızca biri olması noktasında Held'e katılmaktadır. Castells'e göre ulus-devletlerin her zaman rakipleri olmuştur; bu "tarihsel bir kural"dır. Ancak bugün karşı karşıya kalınan durum, ortak egemenlik anlayışı çerçevesinde ulus-devletin merkezini yitirmesidir.¹⁵⁸ Küreselleşmeyle birlikte ulus-devletin modernite içindeki ayrıcalıklı konumunu sağlayan devlet egemenliği söylemi, hem aktörler temelinde çoğullaşmış, hem de bir iktidar söylemi olarak meşruluk kriziyle karşı karşıya kalmıştır.¹⁵⁹ Castells yeni süreçte özerk öznelerin tanımladığı biçimlerde ortaya çıkan bir kimlikler çoğulluğu ile karşı karşıya kalan ulus-devletin buna karşılık ulusüstü kurumlar geliştirerek, küresel alanda iktidarını sağlamlaştırmaya çalışarak bu kez de egemenliğini

¹⁵⁸ Castells, *a.g.e.*, s. 451.

¹⁵⁹ Murat Yalçınan, Ed., *Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye: Siyaset Küreselleşiyor mu?*, İstanbul, Aydoğan Matbaacılık, 2000, s.232.

KÜRESEL SİSTEM VE DEMOKRASİ

Şeki 1: Devletler, sınırlar ve uluslararası işbirliği¹⁶⁰

¹⁶⁰ Held, a.g.m, s.209.

baltaladığını ifade etmektedir. Ulus-devletlerin yönetsel iktidarı bölgesel ve yerel düzeye aktararak meşruiyetini onarma çabası vatandaşları bir taraftan yönetime yaklaştırırken bir taraftan da vatandaşların ulus-devletten uzaklaşma eğilimlerini güçlendirmektedir.¹⁶¹ Dolayısıyla Antik Yunan'dan bugüne gelen süreçte vatandaş ve devlet ilişkisinin, vatandaşların siyasal örgütlenmeye olan ilgisinin azalması bağlamında ciddi bir dönemeçte olduğu söylenebilir.

1960'ların başından itibaren sadece devletlerin aktif rol oynadığı alandan ziyade, ulus-aşan kimlikleri bulunan devlet dışı aktörlerin de içinde yer aldığı bir alan ortaya çıkmıştır.¹⁶² Devletin egemen karakterine kıyasla çok fazla “otonom” olmayan bu örgütlerin yanı sıra “çok-uluslu şirketler” (*multi-national companies*) ve hükümetdışı kuruluşlardan da bu bağlamda söz etmek mümkündür.¹⁶³

3.2. Devlet Dışı Aktörler

Devletin temel aktör olma konumunu zorlayan görüşler ve gelişmeler devletin günümüz uluslararası sisteminde yegane aktör olmadığı boyutundaki tartışmalardan kaynaklanmaktadır.¹⁶⁴ Küreselleşme sürecinin pek çok anlamı değiştirdiği ve dönüştürdüğü gibi aktör kavramı da yeni bir anlam ve kullanım yaygınlığı kazanmıştır. Uluslararası sistemde aktör kavramı neye işaret etmektedir? Oran Young uluslararası aktörü “en azından dolaylı olarak insanların oluşturduğu ve dünya sistemi içerisinde yer alan bir başka aktöre tamamen tabi olmayan ve de diğer aktörlerle güç ilişkilerine katılan bir organize varlık” olarak tanımlamaktadır. James Daugherty'e göre uluslararası aktör “uluslararası arenada az veya çok bağımsız eylemler geliştirme

¹⁶¹ Castells, **a.g.e.**, s.385-386.

¹⁶² Şaban Çalış, Erdem Özlük, “Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları”, (Erişim) <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=234>, 19.08.2007.

¹⁶³ Henri See, **Modern Kapitalizmin Doğuşu**, çev. Turgut Erim, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2001, s.81.

¹⁶⁴ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.38.

yeteneğine sahip organize bir varlık”tır. Raymond Hopkins ve Richard Mansbach’a göre ise aktör “diğer otonom aktörlerin davranışları üzerinde etki uygulayan, nispi olarak otonom bir birim”dir.¹⁶⁵ Otonomi kavramı, devlet dışı birimleri de kapsadığından bağımsızlık ve egemenlik gibi doğrudan devleti niteleyen kavramların yerine kullanılmaktadır. Bu çerçevede de uluslararası aktörün başlıca iki temel özelliği “bir başka aktöre tamamen tabi olmama” ve “diğer aktörlerle güç ilişkilerine katılma veya katılabilme kapasitesine sahip olma” gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁶⁶

Yeni gelişmeler, yeni olgu ve olaylarla yakından ilişkili olarak belirli bir toprak parçası üzerinde hukuksal mutlak egemenliğe sahip ülkesel devletin bir analiz birimi olarak birincilliğini yitirdiğini öne süren William Coplin yeni dünya düzeninin anlaşılabilmesi için dört aktör türü belirlemektedir (Tablo 1). 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan gelişmeler bir önceki dönemin dinamikleri ile dünyanın yeni düzeninin analiz edilmesini zorlaştırmıştır.¹⁶⁷

Tablo 1’de, egemen devlet kategorisi alanını oluşturan alan dışındaki diğer üç alandaki aktörler ulus-devletin temel aktör konumuna rakip ögeleri oluşturmaktadır.

Bireyler ve gruplar ulusal nitelikli yani bir devletle doğrudan ilişkili olmakla beraber ülke yönetiminin bir parçası olmayan gayriresmi uluslararası aktörlerdir. Sadece bireylerin temel aktör olarak ele alındığı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Hükümetlerini temsil etmemekle birlikte ulusal düzeyde önem kazanmış olan bazı bireyler zaman zaman uluslararası aktör niteliği taşıyabilmektedir.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Oran Young, “The Actors In World Politics”, **The Analysis Of International Politics**, Eds., James N. Rosenau, Vincent Davis, Maurice East, New York, The Free Press, 1972, dn:5; James E. Dougherty, “The Study Of The Global System”, **World Politics: An Introduction**, Eds., James N. Rosenau, Kenneth W. Thompson, Gavin Boyd, New York, The Free Press, 1976, s.600; Raymond F. Hopkins ve Richard W. Mansbach, **Structure And Process In International Politics**, New York, Harper And Row, 1973, s.4; Aktaran: Sönmezoğlu, a.g.e., s.24-25.

¹⁶⁶ Sönmezoğlu, a.g.e., s.24-25.

¹⁶⁷ Çalış, Özlük, a.g.y., s.y.

¹⁶⁸ Sönmezoğlu, a.g.e., s.42.

ULUSLARARASI POLİTİKADA AKTÖR TÜRLERİ

	HÜKÜMETİN TEMSİLİ	
	(+)	(-)
ULUSAL	Hükümetleri Temsil Eden Ulusal Nitelikli Aktörler EGEMEN DEVLET	Hükümetleri Temsil Etmeyen Ulusal Nitelikli Aktörler - BİREYLER - GRUPLAR
ULUSLARARASI	Hükümetlerin Temsil Edildiği Uluslararası Nitelikli Aktörler - GLOBAL ÖRGÜTLENMELER - BLOK TİPİ ÖRGÜTLENMELER/ ENTEGRASYON HAREKETLERİ	Hükümetlerin Temsil Edilmediği (Nongovernmental) Uluslararası Nitelikli Aktörler - ULUSLARARASI UZMANLIK KURULUŞLARI - ÇOKULUSLU ŞİRKETLER - SİYASAL NİTELİKLİ HÜKÜMETLEREŞİRİ KURULUŞLAR

Tablo 1: Uluslararası Politikada Aktör Türleri¹⁶⁹

Gruplar ise; genellikle ekonomik, siyasi, dini, etnik vb. bir temel üzerinde ortaya çıkan baskı gruplarıdır. Bu baskı grupları kendi istekleri doğrultusunda hükümet politikalarını yönlendirme eğilimindedirler. Baskı grupları amaç ve faaliyet bakımından doğrudan siyasi bir nitelikte olabilir ve çoğunlukla ülke yönetiminin belirlemiş olduğu meşruiyet sınırları içinde faaliyetlerini gerçekleştirebilirler. Ancak doğrudan uluslararası ve siyasi bir nitelik taşımadıklarında da sonuçları bakımından etki alanları uluslararası nitelikte olabilmektedir. Ayrıca meşruiyet sınırlarının dışına çıkılması durumunda ülke yönetimi tarafından yasadışı ilan edilebilecekleri gibi bu durum birer aktör olarak ele alınmalarına engel oluşturmaz. Zira göz önünde bulundurulması gereken, uluslararası düzeyde bir etki yaratıp yaratmayacaklarıdır.¹⁷⁰

Giderek yaygınlaşan ve uluslararası sistem içinde önemi ve etkinliği artan uluslararası uzmanlık kuruluşları, çokuluslu şirketler ve siyasi nitelikli

¹⁶⁹ Sönmezoğlu, a.g.e., s.41.

¹⁷⁰ Sönmezoğlu, a.g.e., s.43-48.

hükümetlerarası kuruluşlar ise hükümetlerarası (*transgovernmental*) veya uluslararası (*transnational*) örgütler olarak da adlandırılan hükümetlerin temsil edilmediği (*nongovernmental*) uluslararası nitelikteki aktörlerdir.¹⁷¹

Hükümetlerin temsil edildiği uluslararası aktörler global örgütlenmeler (Birleşmiş Milletler gibi), blok tipi örgütlenmeler (NATO gibi) ve entegrasyon hareketlerini (Avrupa Birliği gibi) kapsar.¹⁷²

Yeni aktörlerin yükselişi egemen ulus-devletin ancak *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) konumunu koruduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Young, hiçbir temel nitelikte olmayan farklı kategoride aktörlerin oluşturduğu, türdeşlikten bahsedilemez hale gelen bu modeli bir “karma aktör modeli” olarak değerlendirmektedir.¹⁷³

Rosenau’ya göre, Westphalia-sonrası (*post-westphalian*) sistemin en belirgin özelliği devlet dışı aktörlerin de sisteme katılması ve küresel sivil toplumun gelişmesidir.¹⁷⁴

3.3. Küresel Sivil Toplum

Falk’ın, dünyada yaşayan tüm bireylerin küresel vatandaşlar olarak ortak değerler ve amaçlar etrafında küresel bir bilince sahip olması ve bu doğrultuda hareket kabiliyetine vurgu yapılması olarak tanımladığı küresel

¹⁷¹ Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.48-57.

¹⁷² Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.58-65.

¹⁷³ Oran R. Young, “Intervention And International System”, **Journal Of International Affairs**, Vol:22, No:2, 1968, s.177-187; “The Actors In World Politics”, Eds., James N. Rosenau, Vincent Davis, Maurice A. East, **The Analysis Of International Politics**, New York, The Free Press, 1972, s.134-139; Aktaran: Sönmezoğlu, **a.g.e.**, s.65-66.

¹⁷⁴ James N. Rosenau, **Turbulence in World Politics: A Theory Of Change And Continuity**, Princeton, Princeton University Pres, 1990, s.114-140; Aktaran: W. Raymond Duncan, Barbara Jancar Webster, Bob Switky, **World Politics In The 21st Century**, New York, Longman, 2001, s.51

sivil toplum,¹⁷⁵ devletler dışında uluslararası düzeyde faaliyet gösteren hükümetler arası kuruluşlar ve hükümet dışı kuruluşlar olarak tanımlanan¹⁷⁶ devlet-dışı aktör kavramından farklıdır. Bununla birlikte küresel sivil toplumun başlıca aktörleri ve bu kuruluşlara üyeliğin başta Avrupa olmak üzere sanayileşmiş ülkelerde bulunması gerekçe gösterilerek küresel sivil toplumun “küreselliği” de ayrı bir tartışma konusu yapılmaktadır.¹⁷⁷

Küresel toplumdan söz edilir hale gelmesi ulus-devletin toplumsal bütünlüğü sağlama yönündeki kurucu rolünün değişime uğradığına yönelik bir veri olarak görülmektedir.¹⁷⁸ Küresel toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması devlet ve toplum arasındaki ilişkinin de sorgulanmasını beraberinde getirmektedir. Toplumun, ulusun ve devletin aynı şeye karşılık geldiğini varsayan yaklaşıma karşı Pierson artık bu formülasyonun bozulduğu tespitini yapmaktadır. Buna göre; geline süreçte, toplum ulus-devletle tam tamına çakışmaz; toplumun sınırları devletlerinki kadar net çizilemez; her insan ulus-devletten daha büyük veya daha küçük olan birden fazla topluma mensuptur; toplumlar müstakil sosyal sistemler olarak değil ‘toplumlar sistemi’ içinde var olurlar; ulus-üstü toplumlar gittikçe güçlenmekte ve yaygınlaşmaktadır; bazı koşullarda ‘dünya toplumu’ dahil giderek daha çok, ulus-devletten daha büyük toplumların üyesi olunmaktadır.¹⁷⁹

3.3.1. Sivil Toplumun Gelişimi

Günümüzde kullanıldığı anlamıyla “sivil toplum”a 17. ve 18. yüzyılda rastlanmaktadır. Ancak kavramın temelleri Antik Yunan’a kadar götürülebilir. İlk kez Aristoteles tarafından kullanıldığı anlamıyla sivil toplum (*politike*

¹⁷⁵ Falk, **Yırtıcı Küreselleşme**, s.184

¹⁷⁶ Raymond Duncan, Barbara Jancar Webster ve Bob Switky, **World Politics In The 21th Century**, New York, Longman, 2001, s. 66-67.

¹⁷⁷ Helmut Anheier, Marlius Glasius, Mary Kaldor, Eds., **Global Civil Society 2001**, Oxford, Oxford University Press, 2001, s. 7-10.

¹⁷⁸ Özyurt, **a.g.t.**, s. 92.

¹⁷⁹ Pierson, **a.g.e.**, s.107.

koinona) bireysel çıkarlardan bağımsız olarak konulan ve kamunun iyiliğini sağlamayı amaçlayan kurallara göre yönetilen bir toplumdur.¹⁸⁰ Sivil toplum ile devleti ayırmayan bu düşüncede devlet ve sivil toplum birbirine karşıt olarak görülmemiş aksine çoğu zaman birbirinin yerine kullanılmış ve 18. yüzyıla kadar bu şekilde sürmüştür.¹⁸¹

Bu süreçte sivil toplum, şiddet ve kabalığın toplumu olmayan, içinde insanların birbirleriyle nezaket içinde anlaştıkları bir barış toplumu anlamını taşımıştır. Mary Kaldor, kavramın 17. ve 18. yüzyılda yeniden ortaya çıkışını bireysel haklar ve toplum sözleşmesi düşüncesine bağlı görürken kullanımında yeni olanın Hristiyan düşüncesinden aktarılan insanlar arası eşitlik varsayımı olduğunu ifade etmektedir. Kaldor'a göre sivil toplum, insanların bir toplumsal sözleşme yapmak için bir araya geldikleri ve bir sözleşmenin sonucunun devletin kendisinde ve hukuk devleti ilkesinde bir araya getirildiği, yönetilenlere ve yönetenlere yasal eşitliğin tanındığı bir toplumdur. Sivil toplum ve devleti ayırmayan bu anlayışa göre sivil toplum siyasal toplumla aynı anlama gelmiştir. Sivil toplum devlete değil fakat diğer toplum biçimlerine –zorba yönetim biçimleri gibi- karşıt olarak varolmuş, barışçı ve “yabancıların medeniyetle eğitildiği” bir toplum olarak diğer “vahşi ve barbar” toplumların kaşısına oturtulmuştur.¹⁸²

Sivil toplumu devletten farklı olarak kullanan Hegel sivil toplumu “aile ile devlet arasında bir farklılıklar/çeşitlilikler diyarı” olarak tanımlayan ekonomi düşünürlerinden etkilenmiştir. Hegel, Marx ve diğer 19. yüzyıl düşünürleri tarafından da kullanılacak olan “burjuva toplumu” ifadesini kullanmıştır. Hegel'in ifadeleriyle sivil toplum “modern dünyanın bir başarısıdır... her, kişiye özgü tutum ve davranışa, her yeteneğe, her varlık ve servete imkan tanındığı bir uzlaştırma mekanıdır”. Böylece devlet sadece, sivil toplumdaki

¹⁸⁰ Mary Kaldor, “Civil Society And Accountability”, **Journal Of Human Development**, Vol:4, No:1, Carfax Publishing, 2003, s.6

¹⁸¹ John Keane, , “Despotizm Ve Demokrasi”, **Sivil Toplum Ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, Der., John Keane, çev. Levent Köker v.d., Yedi Kıta Yayınları, Ankara, 2004, s. 48.

¹⁸² Kaldor, **a.g.m.**, s.7.

çatışmaları çözen bir aracı olarak görülmektedir, devlet adına hizmet verenler de “kamu çıkarı için faaliyet gösteren evrensel sınıfı” oluşturur.¹⁸³

Tocqueville 18. yüzyıl kavrayışıyla sivil toplum kavramını “yasa güdümlü” (*rule-governed*) bir topluma atıfla kullanmıştır ve kendi kendini örgütlenme anlayışına gönderme yapar. Marx ve Engels için, siyasi kurumlar maddi koşulların bir yansımasıdır. Hegelin “burjuva toplumu” kavramını ödünç alarak ekonominin rolünü vurgulamışlar, Hegel’den farklı olarak devleti hakim sınıfın elinde bir araç olarak görmüşlerdir. Sivil toplum, üretim güçlerinin gelişimiyle ilişkilendirilen bir “tarih sahnesidir”. 20. yüzyılda kavramın içeriği devlet ve piyasadan kesin bir şekilde ayrılan toplumsal etkileşim biçimleri ile sınırlandırılmıştır. Gramsci, sivil toplumun Marxist tanımında vurgulanan ekonomizmi tekrar gündeme getirmiştir; siyasal faaliyete hükmeden “ekonomik yapı” değil fakat ekonomik yapının “bir yorumu” dur. Gramsci zor ve rıza, egemenlik ve hegemonya arasına kesin bir sınır koyar. Ayrıca eğitim, medya ve diğer sivil toplum kurumları dünyasında bir siyasal aktivizm ihtiyacını vurgulamıştır. Kaldor’a göre, sivil toplumun günümüzde genel olarak üç farklı yorumu ayırt edilebilir: Birincisi, kendisinin de kullandığı anlamda “aktivist” yorum, ikincisi neo-liberal ve üçüncüsü de post-modern yorumdur.¹⁸⁴

1-) Aktivist yoruma göre sivil toplum, 1970-80’lerde Latin Amerika ve Doğu Avrupa’daki otoriter devletlere karşı girişilen çabaların bir ürünü olarak yeniden canlanmıştır. Latin Amerika Gramsci’den etkilenmiş, Doğu Avrupa’da ise Prag Baharının sona ermesi ve değişimin “yukarıdan” sağlanabileceğine olan inancın yitirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Buradaki düşünce, devleti değiştirme çabalarından çok; devletten bağımsız, devlete ulaşma mücadelesi verebilecek kendi kendini örgütleyebilen kurumlar yaratmak için devlet ve toplum arasındaki ilişkinin değiştirilmesidir. İnternet kullanımının öncesine rastlayan bu girişimler ulusaşırı bağlantılarla sağlanmıştır.

¹⁸³ Kaldor, **a.g.m.**, s.7-8.

¹⁸⁴ Kaldor, **a.g.m.**, s.8-14.

Sivil toplumun bu biçimde algılanışı, özellikle Hindistan gibi, dünyanın diğer ülkelerinde de önem kazanmıştır. Bu düşünce; bireylerin ve grupların demokratikleşme ve refahın yeniden dağıtımını amaçladığı, siyasi partilerin dışında bir dünyaya işaret eder. Ayrıca barış, çevre, kadın, insan hakları gibi konularla birlikte anılan “yeni sosyal hareketler”le ilişkilendirilmiştir. Bu da devletten ve kapitalizmden bağımsız olarak; bireylerin özgürce faaliyette bulunabilecekleri ve iletişim kurabilecekleri bir kamusal alan yaratma çabasını kapsar.

Habermas’a göre; sivil toplum ifadesi bugün, Hegel’de ve Marxist gelenekteki ekonomik kullanımın tersine; hükümet-dışı (*non-governmental*) ve ekonomi dışı ilişkileri ve kamusal alandaki toplumsal iletişim yapılarını kapsar. Toplumsal problemlerin nasıl özel alanlara yansıtılabileceğini, nasıl giderilebileceğini ve bu tepkilerin kamusal alana nasıl aktarılabileceğinin uygun bir yolunu bulmaya çalışan kurum, örgüt ve hareketlerin bir bileşenidir.¹⁸⁵

2-) Sivil toplumun neo-liberal yorumu 1970-80’lerde ABD’de gelişen “üçüncü sektör” veya “kar amacı gütmeyen” (*non-profit*) sektör ile ilişkilendirilmiştir. Bu yaklaşıma göre sivil toplum; devlet ve piyasayla ilişkisi olmayan fakat ikisinin de faaliyetlerini destekleyen bir role sahiptir. Devletin küçültülmesini savunan neo-liberal görüşlerle bağlantılıdır. Kar amacı gütmeyen kuruluşlar, hükümet-dışı örgütler, yardım dernekleri ve gönüllü kuruluşlar devletten daha yenilikçi ve daha esnek görülürler. Bu kuruluşların, toplumsal hizmetlerin sağlanmasında devletten daha etkin olacağı savunulmaktadır. Bu yaklaşıma göre, yapısal düzenlemelerin getirdiği krizlerde, kamusal hizmetlerin verilmesinde sıkıntılar olduğunda veya iyi yönetim sağlanması aşamalarındaki yapıcı rolleri bakımından sivil topluma ihtiyaç vardır.

¹⁸⁵ John Ehrenberg, *Civil Society: The Critical History of an Idea*, New York University Press; New York & London, 1999, s.222-223; Aktaran: Kaldor, *a.g.m.* s. 10-11.

3-) Sivil toplumun post-modern yorumu, aktivist ve neo-liberal yorumların her ikisini de Batılı söylemler olmakla eleştirir. Buna göre Batı Avrupa ve Kuzey Amerika dışında, bireysel haklar ve gönüllü kuruluşlar yeterince yaygınlaştıramamıştır; örneğin bugün, İran gibi ülkelerde dine dayalı çeşitli geleneksel örgütler mevcuttur. Bu çerçevede post-modern yorum diğer iki görüşten farklı olarak çeşitli ulusalcı ve dini gruplaşmaları da içine alan, kültüre duyarlı bir yaklaşımdır.

Kaldor'a göre, sivil toplumun bu yorumlarının paylaştığı ortak zemin, sivil toplumun her zaman, bireylerin rızasına dayalı ve kendi kurallarıyla yönetilen bir toplum olduğudur. Bugün bu kavram, içine devleti de alan tüm topluma karşılık gelir. Üzerinde uzlaşılan ve sürekli yeniden üretilen bir "rıza"nın varolduğu, birbirine eklemlenmiş ve kendilerine ait kuralların karakterini tartışan gruplar ve hareketlerdir. 19. yüzyılda sivil toplum burjuvaların "sesi" olarak tanımlanan "burjuva toplum"du. İşçi hareketlerinin yükselişiyle birlikte, işçi örgütlerinin hem devlet hem de sermaye ile mücadelesiydi ve siyasi partiler de sivil toplumun bir üyesiydi; çünkü işçiler "seslerini" ancak bir sendikanın veya bir siyasi partinin üyesi olunca duyurabiliyorlardı. Bugün ise sivil toplum, ulusaşırı düzeyde eklemlenmiş hükümetler, şirketler ve uluslararası örgütler ile yürütülen bir çatışma ve uzlaşma sürecinin ifadesidir.¹⁸⁶

Kaldor sivil toplumun; post-modern yorumun yeni-gelenekçi gruplaşmaları, neo-liberal yorumun üçüncü sektörü, aktivist yorumun sosyal hareketleri olmak üzere bütün farklı versiyonlarını kapsaması gerektiğini ifade etmektedir. Yeni-gelenekçi yapılar toplulukçu doğaları nedeniyle bireylere bir "ses" sağlayamayabileceği gibi tehdit ve şiddet de angaje edebilecek olsalar da aslında sivil toplum bu sorunlu ve tartışmalı konularla mücadele etmelidir, eğer kapsayıcı olması gerekiyorsa dışlayan grupları da içermelidir.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Kaldor, **a.g.m.**, s.13

¹⁸⁷ Kaldor, **a.g.m.**, s.13-14.

3.3.2. Sivil Toplumun Aktörleri

Kaldor'a göre küresel politika bugün devlet dışındaki aktörler için kullanılan sonsuz bir kavram dizisiyle karşı karşıyadır: Sosyal hareketler, gönüllü kuruluşlar, üçüncü sektör, savunma ağları, sivil toplum örgütleri, enformasyon ağları (*epistemic networks*) bunlardan bazılarıdır. Bu çerçevede Kaldor birbiriyle örtüşen ve aslında bütünüyle ayrıştırılamayacak nitelikte olsa da küresel sorumluluklar bakımından farklılıkları üzerinde düşünmeyi kolaylaştıracağına inandığı dörtlü bir model (Tablo 2) ortaya koymaktadır.¹⁸⁸

1-) Sivil toplum aktör biçimlerinden birincisi olan sosyal hareketler oldukça fazla tanıma sahiptir, fakat genel olarak; toplumda dönüşümü sağlamak için birlikte hareket eden örgütler, bireyler ve bireylerden oluşan gruplardır. NGO ve siyasi partiler gibi daha sıkı örgüt yapılarına sahip aktörlerden farklıdırlar. Tarrow'un "modern çağın icadı" olarak gördüğü sosyal hareketler modern devletin gelişimiyle birlikte ortaya çıkmıştır ve temelinde "çatışma politikası" (*contentious politics*) yatar.¹⁸⁹

Sosyal hareketlerin, seferberlik kabiliyetlerine ve iktidar güçlerine verilen karşılıklara bağlı olan başarıları inişli çıkışlı bir eğilim sergiler. İktidar güçleri protestoyu desteklediklerinde sosyal hareketler başarıya ulaşmış (*tamed*), siyasi sürece entegre olmuş ve kurumsallaşmışlardır. Başarı yalnızca hedefe ulaşmayı değil, iktidarın protesto gündeminin bir kısmını kabul etmesi ve sosyal hareketlerin de taleplerini daha kabul edilebilir bir biçime dönüştürmelerini içeren uyum sürecini de kapsayabilir. Protestonun bastırılması ve taleplerin reddedilmesi durumunda sosyal hareketler marjinalleşebilir ve şiddete kadar gidebilir. Tarrow, bir çekişme olsa da ve sonuçları bakımından farklılık gösterebilir de sosyal hareketlerin mutlaka bir sonuca ulaştığını ifade etmektedir.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Kaldor, **a.g.m.**, s.14.

¹⁸⁹ Kaldor, **a.g.m.**, s.15.

¹⁹⁰ Kaldor, **a.g.m.**, s.15-16.

SİVİL TOPLUM AKTÖRLERİ

	I: SOSYAL HAREKETLER	II: NGO'LAR (<i>non- governmental organizations</i>)	III: SOSYAL ÖRGÜTLER	IV: MİLLİYETÇİ VE DİNİ GRUPLAR
MİSYON /GÖREV	Dışlanmışların ve yoksulların özgürleştirilmesi	Kalkınma ve insani yardım	Üyelerin çıkarlarını sağlamak ve korumak	milliyetçi ve dini grupların serbestleştirilmesi
FAALİYETLER	Protestolar, gösteriler, medyatik olaylar	Hizmet sağlama ve savunma	Hizmet sağlama, lobi faaliyetleri	Medya kanalıyla seferberlik, dini örgütlenmeler, ve bazen de şiddet
SOSYAL BİLEŞİMİ	Aktivistler, kendini adanmış bireyler, öğrenciler	Uzman kadro	İşçiler, çiftçiler, işverenler, yerel topluluklar, mülteciler/göçmenler	Köylüler, yeni şehirleşmişler
ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ	Dağınık yatay birleşimler, ağ	Devlet ve şirketlerden küçük ölçekli ve gayri-resmi alana kadar uzanan bir alan	Dikey ve hiyerarşikten gayriresmi ağlara kadar uzanan	Karizmatik liderlik, sıkıca örgütlenmiş hücreleri içeren ağlar kadar aynı zamanda dikey ve hiyerarşik de olabilen
FON KAYNAKLARI	Kişilerin bağışları, konserler gibi fon sağlayan aktiviteler	Üye kişiler ve destekçilerle birlikte, Kurum ve kuruluşlar, hükümet, ortaklıklar, destekçiler	üyelik	Diaspora, suç örgütleri ile bağlantılar

Tablo 2: Sivil Toplum Aktörlerinin 4 İdeal Biçimi¹⁹¹¹⁹¹ Kaldor, a.g.m., s.15.

Kaldor, 20. yüzyılda üç sosyal hareket dalgasından bahseder: Birinci dalga, işçi ve self-determinasyon hareketleridir. Temel kaygısı, bireyin özerkliği ve devletin günlük yaşamdan çekilmesi için, devleti, birlikte hareket etmeye ve süreç içinde dayanışmaya razı etmeye yöneliktir. İkinci dalga 1968 sonrası ortaya çıkan ve insan hakları, cinsiyet, üçüncü dünyanın bütünleşmesi, çevre veya barış hareketleri gibi “yeni” sosyal hareketlerdir. Yatay örgütlenmeleri ve başta televizyon olmak üzere medyayı kullanmalarıyla yeni protesto biçimlerine öncülük etmişlerdir. Küresel yönetim çerçevesinde başarıya ulaşmışlardır ve 1990’larda NGO’ların yükselişi yeni sosyal hareketlerin başarısıyla ilişkilendirilebilir. Üçüncü dalga ise genellikle küreselleşme-karşıtı hareketler olarak tanımlanan yakın zamana ait hareketlerdir.¹⁹²

2- Sivil toplum aktör biçimlerinden NGO (*Non-governmental Organization*) kavramı ilk kez, BM’nin gerekli durumlarda Ekonomik ve Sosyal Konsey’e (ECOSOC) NGO’lara danışabilmesi için yetki veren BM Şartı’nın 71. maddesinde kullanılmıştır. 71. Maddeye göre: “ECOSOC kendi yetkisine giren sorunlarla uğraşan sivil toplum kuruluşlarına danışmak için uygun düzenlemeler yapabilir.”*

Genellikle kar amacı gütmeyen sektör veya gönüllü kuruluşlar olarak bilinen NGO’lar Helmut Anheier’a göre örgütlü, özel, kar amacı gütmeyen, kendi yönetim yapısına sahip ve gönüllü örgütlerdir. Laster Salamon NGO’ların yükselişini “küresel dernek devrimi” olarak tanımlar. John Hopkins’in kar amacı gütmeyen sektöre yönelik 22 ülkede gerçekleştirdiği araştırması bu sektörün 1980’ler ve 1990’lardaki istihdam artışıyla ilişkisini ortaya koymaktadır. Araştırmanın yapıldığı ülkelerde bu sektör toplam

¹⁹² Kaldor, **a.g.m.**, s.16-18.

* Charter of The United Nations, Chapter X. Article 71: “*The Economic and Social Council may make suitable arrangements for consultation with non-governmental organizations which are concerned with matters within its competence. Such arrangements may be made with international organizations and where appropriate, with national organizations after consultation with the Member of the United Nations concerned.*” (Erişim) <http://www.un.org/aboutun/charter>, 11.03.2006.

istihdamın %5,1'ini ve toplam istihdamın %7,1ini oluşturan 10,4 milyon gönüllüyü kapsamaktadır. NGO'lar geniş çapta sosyal ve bürokratik bağları olan örgütlenmelerden yerel nitelikteki küçük çapta örgütlenmelere kadar uzanan bir çeşitlilik göstermektedir. En büyük NGO'lardan bazıları, her biri yıllık ortalama 500 milyon dolar bütçeye sahip piyasa liderlerinin bulunduğu kalkınma ve yardım alanında faaliyet göstermektedirler.¹⁹³

Bununla birlikte 19. yüzyıldan itibaren uluslararası NGO (INGO- *International Non-governmental Organization*) yapılarına rastlanmaktadır. Örneğin Batı Afrika ve Güney Asya'daki çocuk ticareti, köle ticareti, kadın ticareti, çocuk işçiler, şiddet, çocuk köleler gibi konuları içeren Kölelik Karşıtı Örgüt (*Anti-Slavery Society*-1839) ve Kızılhaç (ICRC / *International Red Cross* -1864). 1874'te 32 INGO vardı ve 1914'te hepsi kalıcı olmamakla birlikte 1083'e yükselmişlerdi. Pek çoğu NGO olarak başlayan INGO'lar bu dönem boyunca uluslararası kurumlar oluşturmada araç olmuşlardır.¹⁹⁴

INGO'ların savaş sonrası dönemdeki artışıyla birlikte 1950 ve 1960'lardaki etkileri Soğuk Savaş nedeniyle sınırlı kalmış, 1970'lere kadar temel olarak, ideolojik çatışmalarla doğrudan ilgilenmeyen çevre ve kadın gibi "yumuşak" konulara yönelinmiştir. 1972'deki Çevre ve Kalkınma Hakkında Rio Konferansı ise belli konular hakkında küresel sivil toplumun örgütlenmesinde benzer zirvelerin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca kadın gruplarını da harekete geçiren bir dizi dünya konferansı gerçekleştirilmiştir. 1980'lere gelindiğinde, kalkınma ve insani yardım alanlarında faaliyet gösteren NGO'lar hükümetlere ve uluslararası kurumlara birer ortak/partner olarak görülmeye başlamıştır.¹⁹⁵

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle otoriter hükümetlerle uzlaşma alanlarını sınırlayan demokratikleşme ve insan hakları dalgaları hızlanmıştır.

¹⁹³ Kaldor, **a.g.m.**, s.18.

¹⁹⁴ Kaldor, **a.g.m.**, s.19.

¹⁹⁵ Kaldor, **a.g.m.**, s.19-20.

İdeolojik çatışmanın çözülmesinin ardından hükümetler ve uluslararası kuruluşlar barış ve insan hakları gruplarına karşı daha duyarlı hale gelmişlerdir. 1990'ların ikinci yarısında Batı Avrupa'da iktidara gelen "üçüncü yol" politikacıları yeni konuları değerlendirmeye ve sosyal hareketlerin başarıya ulaşmasını sağlayacak koridorları açmaya hazırdılar. 1990'ların sonlarında Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü veya Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası finans kuruluşları INGO'larla diyaloga başlamıştı.¹⁹⁶

1990'lar boyunca INGO sayısının 1/3'i oranında artarak 10,292'den 13,206'ya ve kayıtlı üye sayılarının da 155,000 kişiden 263,000'e yükselmesiyle oluşan geniş NGO "piyasası" onlara fon sağlayan resmi ve özel kurumlar ve bağış yapanların kültürlerini ve yönetim biçimlerini etkiledikleri bir sürece girmiştir.¹⁹⁷

Hem hizmet sağlama hem de savunma grupları olan NGO'lar acil yardım, sağlık, eğitim, konut ve avukatlık hizmetleri ve diğer hizmet sağlayıcıların eğitimleri için mikro-krediler sağlarlar. Korton'a göre, NGO'ların acil yardımdan başlayan ve bölgesel gelişimle ilgili projelere, kurumsal ve siyasal bağlamda savunmayla alakalı alanlara kadar uzanan tipik bir döngüsü vardır. Sonuç olarak NGO'lar hem görevlerinde başarıya ulaşma karakterleri hem de hizmet sağlayıcılar olarak kazandıkları tecrübeleri nedeniyle yeni sosyal hareketlerin ilgili alanlarında başkaları adına konuşabilmektedirler. Buna ek olarak, pek çoğunun belli alanlarda uzman görüşü birimleri vardır. Bu da düşünce kuruluşları veya uluslararası komisyonları bu gruba dahil eder.¹⁹⁸

3- Sivil toplum aktör biçimlerinden üçüncüsünü sosyal örgütler oluşturur. Anheier'in NGO kategorisinde değerlendirdiği bu grup Kaldor'da ayrı bir kategori olarak ele alınmaktadır. Kaldor'a göre; amaçları, içsel

¹⁹⁶ Kaldor, **a.g.m.**, s.20.

¹⁹⁷ Kaldor, **a.g.m.**, s.20.

¹⁹⁸ Kaldor, **a.g.m.**, s.21.

örgütlenmeleri ve fon kaynakları bakımından NGO'lardan farklılaşan sosyal örgütler toplumun kültürel veya dini kavramlardan çok sosyal kavramlarla tanımlanan belli kesimlerini temsil eden örgütlerdir. Dolayısıyla engelliler, sığınmacılar ve mülteciler veya evsizlere ek olarak kadınlar veya gençler gibi toplum gruplarını ve profesyonel örgütleri – avukat, doktor, işverenler, sendikalar veya çiftçiler gibi- kapsar. Dış kaynaklı fonlardan nadiren yararlanır ve çoğunlukla üyelerinin sağladıkları kaynaklara bağımlıdırlar. Pek çoğu yoksul insanları temsil ettiğinden, amaçları kalkınma ve yardım amaçlı NGO'larla benzerdir. Fakat daha somut amaç ve hedefleri vardır.¹⁹⁹

4- Sivil toplum aktör biçimlerinin dördüncüsü aşırı milliyetçi ve dini gruplardır. Bunlar toplumun kültür, kan/soy veya din ile tanımlanan belli bir kesitini oluştururlar. 1990'lar boyunca sayıları hızlı bir artış göstermiştir. Her ne kadar genel olarak küreselleşme bağlamında ve internet kullanımı ve diğer yeni teknolojiler vasıtasıyla yeniden yapılandırılmış olsalar da bazen yeni-gelenekçiler olarak tanımlanmaktadırlar. Genellikle orta sınıfla birlikte işçileri ve mültecileri de kapsayan kitlesel hareketler olmaları ve bir karizmatik liderin önderliğinde geleneksel hiyerarşik yollarla örgütlenmeleri bakımından “eski” sosyal hareketlerle benzer yanları olsa da belli noktalarda farklılık gösterirler. İlk olarak bunlar dışlayıcı kimlik politikaları temelinde örgütlenme eğilimindeki hareketlerdir, yani belli bir sınıf temelinde iktidar gücünü savunurlar, bu da genellikle kendilerinden farklı olana yönelik dışlayıcı ve düşmanlık besleyen etnik temelli bir yaklaşımdır. Modern devletin inşasında kendilerini sürecin bir parçası olarak gören eski milliyetçi hareketlerin aksine modernleşmeye bir tepki niteliğinde otoriter ve geçmişe dönük olma eğilimindedirler.²⁰⁰

El-Kaide gibi bazı örneklerde olduğu gibi oldukça sıkı örgütlenmiş birimler halinde yatay ağlar şeklinde örgütlenmişlerdir. “Yeni” sosyal hareketlerin yöntemlerini kendilerine uyarlayarak ve başta televizyon, radyo

¹⁹⁹ Kaldor, **a.g.m.**, s.22.

²⁰⁰ Kaldor, **a.g.m.**, s.22.

ve videolar olmak üzere medyayı kullanmaktadırlar. Örgütlenmeleri ulus-ötesi niteliktedir. Güçlü diaspora grupları genellikle merkez güçleri adına hem ulusal hem de uluslararası lobi faaliyetlerinde bulunurlar.²⁰¹

Dini ve milliyetçi gruplar populist olma eğilimindedirler ve bir şekilde ne NGO'ların ne de yeni sosyal hareketlerin başarılı oldukları, yoksul insalara ulaşmada başarılı olurlar. Son yıllarda üyeleri; kentlileşen orta sınıfın oluşturduğu, ekonomik gelişimden sağladıkları kazancı kaybetme korkusu olan kişilerden oluşma eğilimindedir. Pek çok yerde populist mesajlar düzenlemede ve özellikle okuma seviyesi düşük kırsal bölgelere ulaşmak için televizyon, video ve radyodan faydalanırlar. Bu gruplar hızlı değişen toplum içinde bir güvenlik hissi sağlarlar ancak bu, maddi koşullardan çok inanç ve korku temelli bir güvenlik biçimidir. Bu yeni-gelenekçi gruplar insani kalkınma hedefleri bakımından birleşmektedirler. Pek çok milliyetçi veya cemaatçi hareketler neo-liberaldir. Pek çoğu, sosyal hizmetler ve insani yardım sağlayan özellikle İslami gruplardan oluşur ve aslında bu örgütlerden bağımsız olarak hedefleri gruba eleman kazandırmaktır. Pek çoğu çeşitli suç şebekeleri ile bağlantılıdır ve sosyo-ekonomik stratejilerini belirleyebilmek oldukça güçtür.²⁰²

Kaldor'a göre, içinde bulunduğumuz süreçte dünya bir bütün olarak görülmelidir ve sadece belli bir grup veya ülkenin çıkarlarına odaklanılmaması gerekir. Ulusal sınırlarla belirlenmiş bir güvenlik anlayışının yerine, ulusal sınırların korunmasından önce tüm insanlığın güvenliği önemsenmelidir. Bunun için insani güvenlik sivil toplum ile daha çok yankı bulacaktır çünkü sivil toplum bireylerin girişimleriyle özdeşleşmiştir. Hukukun üstünlüğü ilkesi sivil toplumdan gelen baskı ile geliştirilmiştir. Küresel bir hukukun yayılması da yine bu alttan gelecek çabalarla sağlanabilir.²⁰³

²⁰¹ Kaldor, **a.g.m.**, s.23-24.

²⁰² Kaldor, **a.g.m.**, s.24.

²⁰³ Mary Kaldor, "We Have To Think About The Security Of Individuals Rather Than The Protection Of Borders", (Erişim) <http://bostonreview.net/BR30.1/kaldor.html>, 27.09.2006

“Küresel sivil toplum”un gelişimine yönelik artan bir ilgi ve geniş ve büyüyen bir literatür ortaya çıkmaktadır.²⁰⁴ “Küresel sivil toplum” hem devlet içinde hem de uluslararası seviyede, kar amacı gütmeyen gönüllü ferdi ve kolektif vatandaş girişimlerinin doldurduğu eylem ve düşünce alanını kastetmektedir. Bu girişimler küresel bir yönelişin ortaya çıkardığı girişimlerdir.²⁰⁵

3.4. Küresel Yönetişim

Held’e göre, yoğunlaşan toplumsal ilişkiler ve devletlerin de karşılıklı bağımlılığın artması hükümetlerin etkinliğini sınırlamaktadır.²⁰⁶ Egemen ulus-devletin sınırları üzerindeki hakimiyetini giderek kaybettiğinden söz edilmesi içerde ve dışardaki faaliyetler üzerinde devletlere kontrol gücü sağlayan politika araçlarının da giderek azaldığının göstergesidir.²⁰⁷ Hükümetlerin vatandaşları üzerindeki nüfuzunu azaltan ve sınırlayan ulus-ötesi (*transnational*) aktörlerin ve bu aktörler arası etkileşimin artması hükümet politikalarına yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Karşılıklı bağımlılık, devletlerin diğer devletlerle veya devlet-dışı aktörlerle işbirliğine girmeden çözemeyeceği politika problemleri doğurmuştur. Bunun sonucunda devletler siyasi entegrasyon düzeylerini ve/veya çok taraflı girişimleri artırmak zorunda kalmışlardır. Böylece kurumların, örgütlerin ve yönetsel alanlarının genişlemesiyle küresel yönetişimin zemini hazırlanmış, hakların ve yükümlülüklerin yeniden tanımlandığı devletlerin küresel veya bölgesel ilişki

²⁰⁴ Mary Kaldor, **Global Civil Society: A New Phenomenon**, Cambridge, Polity Press, 2003; Helmut Anheier, Marlius Glasius ve Mary Kaldor, Eds., **Global Civil Society 2001-2007**, Oxford, Oxford University Press, 2001-2007; R.D. Lipschutz, **Global Civil Society and Global Environmental Governance**, Albany, NY, State Univ. Of New York Press, 1996.

²⁰⁵ Falk, **Dünya Düzeni Nereye?**, s. 134.

²⁰⁶ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, Eds., **Transnational Relations And World Politics**, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1972, s. 392-395; Richard N. Cooper, **Economic Policy In An Interdependent World**, Cambridge, Mass., MIT Press, 1986, s.1-22; Aktaran:Held, **a.g.m**, s.207.

²⁰⁷ Edward Morse, **Modernization And The Transformation Of International Relations**, New York, Free Press, 1976, chapter: 2-3; Aktaran: Held, **a.g.m**, s.207.

ve süreçlerden soyutlanmasını zorlaştıran yeni küresel siyaset biçimi ortaya çıkmıştır.²⁰⁸

Kaldor'a göre de, artan karşılıklı bağımlılık; küresel yönetim sisteminin ortaya çıkışı ve küresel veya ulusaşırı nitelikte faaliyet gösteren hareketler, gruplar, ağlar ve örgütler devletin temel aktör niteliğini tartışmaya açmaktadır. Fakat Kaldor bunun devletin sonu demek olmadığı gibi, egemenlik daha bağımlı bir niteliğe bürünse de devletlerin hukuki egemenliğin temel kaynağı olmaya devam edeceklerini söylemektedir.²⁰⁹

1989'un devrim dalgalarıyla birlikte küresel sivil toplumun çok çeşitli biçimlerde algılanması özellikle insani küresel yönetim sürecini hızlandırmıştır. Egemenlikten önce gelmeye başlayan insani ilkeler ve insan hakları bilincinin güçlenmesi gibi faktörler Kaldor'un "insan hakları düzeni" (*humanitarian regime*) dediği yeni bir çoktarafli kurallar dizisinin yapılandırılmasında etkili olmuştur. 1990'lar devletlerin ulus-ötesi bir sistemin karakterine uygun ortak anlaşmalar ve kurallar oluşmasını ifade eden, hem devletleri hem de uluslararası kurumları kapasayan bir küresel yönetim sisteminin ortaya çıkışına sahne olmuştur.²¹⁰

Küresel yönetim kavramına şüpheci bir yaklaşım getiren John Gray'a göre, uluslarüstü kurumlar ekonomik döngülerini sağlasın veya sağlamasın egemen devletlerce oluşturulurlar. Ve eğer, güçlü egemen devletler onları yetersiz görmeye başlarsa işlerini başka yollardan yürütecekler ve onları yok sayacaklardır. Eylemlerini meşrulaştırmak için belli amaçlara yönelik olarak bu kurumları kullanacak olsalar da bu kurumlar kendi başlarına oldukça sınırlı bir otonomi ve meşruiyete sahiptirler. Gray'a göre bunun nedeni bu kurumların kısmen, yeterince demokratik olamamalarıdır.²¹¹

²⁰⁸ Held, **a.g.m.**, s.207-208.

²⁰⁹ Mary Kaldor, "The Idea Of Global Civil Society", **International Affairs**, 79 (3), 2003, s.583.

²¹⁰ Kaldor, **a.g.m.**, s.588-590.

²¹¹ John Gray, "Globalization: Where Next", **Public Lecture**, The Center For The Study Of Global Governance, London School Of Economics And Political Science, October, 2001, s.26.

Küresel siyasetin bugün NGO'ları, ulus-ötesi birleşmeleri, uluslararası finans kurumlarını ve uluslararası örgütleri içeren ulus-ötesi aktörlerin çoğulluğunun sözkonusu olduğu bir sistemi nitelendiren kavramsallaştırması, küresel yönetim için yeni bir demokratik proje talep eden devrimci ve farklı bir uluslararası vatandaşlık savunusu olarak görülmektedir. Tony Evans bu kavramsallaştırma düzeyinin Linklater'ın bahsettiği "çoklu vatandaşlık biçimleri"nin²¹² gelişimine devletin rıza gösterdiği bir çeşit küresel yönetim çerçevesi içinde demokrasiyi teşvik eden arayışları ifade ettiğini belirtir.²¹³

Majid Tehranian'a göre de, küreselleşme ile birlikte devletler arası sosyal, politik ve ekonomik ilişkilerin yoğunlaşması sonucu, ulus-devletlerin yanı sıra diğer küresel kurumlar da karar verme (*rule-making*), karar uygulama (*rule-enforcement*), kararların bağlanması (*rule-adjudication*), karar iletimi (*rule-communication*) ve kararların gözetimi (*rule-surveillance*) gibi süreçlere müdahil olmaktadır. Ancak Tehranian BM sisteminden oluşan *de jure* (hukuki) ve BM sistemini içermekle birlikte onun ötesine geçen küresel piyasa, toplum ve ulus-ötesi üretim, finans ve medya şirketlerince kurulan iletişim ağları, uluslararası sivil toplum örgütlerini de bünyesine alan *de facto* küresel yönetim rejimleri arasında ayırım yapmaktadır.²¹⁴

Küreselleşme sürecinde iktidar ilişkilerinde yaşanan dönüşüm bir karar alma yöntemi olarak "yönetişim"i ön plana çıkarmıştır. Çünkü, küresel sistemin aktörleri hem yeniden tanımlanmış hem de çokuluslu şirketler ve uluslararası sivil toplum örgütleri de bu aktörler arasına katılmıştır.

²¹² Andrew Linklater, "What Is A Good International Citizen?" **Ethics And Foreign Policy**, Paul Keal (Ed.), Canberra, Allen&Unwin, 1992, s. 27; Aktaran: Tony Evans, "Citizenship And Human Rights In The Age Of Globalization", **Social Transformation & Human Governance**, Oct-Dec 2000, Vol:25, Issue:4, s.24.

²¹³ Evans, **a.g.m.**, s.24.

²¹⁴ Majid Tehranian, "Globalization and Governance: an Overview", **Democratizing Global Governance**, Eds., Eşref Aksu, Joseph E. Camilleri, New York, Palgrave Macmillan, 2002, s.8; Aktaran: Ferhat Akbey, Özgür Saraç, "Küresel Yönetişim Ekseninde Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri: İktidar İlişkileri Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım", **Türk İdare Dergisi**, sayı:446, 2005, s. 229.

Dolayısıyla, eski karar alma yöntemleri ile yeni aktörler karar alma süreçlerine dahil edilemeyeceğinden küresel yönetişime ihtiyaç duyulmuştur. Bu açıdan bakıldığında; iktidar ilişkileri ve aktörler arasında karşılıklı olarak birbirini tanımlama ve yeniden üretme biçiminde görülen ilişkiler ağı giderek karmaşıklaşmaktadır.²¹⁵

²¹⁵ Akbey, Saraç, **a.g.m.**, s. 215.

BÖLÜM III

VATANDAŞLIĞIN DÖNÜŞÜMÜ

Birinci bölümde vatandaşlık kavramının tarihsel gelişim sürecinde de aktarıldığı gibi vatandaşlık, farklı kavranış biçimlerine ve farklı tanımlara sahip olagelmıştır. Ancak hepsinin temelinde vatandaşlık ile toplumların en üst düzeyde örgütlenmesini karşılayan devlet arasında doğrudan karşılıklı bir ilişki vardır.¹ Medeni ve siyasi haklar bakımından eşit birer özne olarak, kavramsal inşası ve uygulamaya aktarılması bakımından önemli dönemeçlerden geçen vatandaşlık kavramı; Held'in ifadeleriyle mülk sahibi ve beyaz erkekten, kadınları, etnik ve dini kimlikleri bakımından farklı olanları da kapsamaya doğru bir yolculuk yapmıştır.²

Andrew Heywood'un bireyi ve devleti karşılıklı haklar ve ödevlerle birbirine bağlayan bir ilişki olarak tanımladığı vatandaşlık, küreselleşme sürecinde "değişen birey" ve "değişen devlet" arasında "değişen bir ilişkiye" işaret edecektir. Heywood'a göre, temel haklara sahip olmalarından dolayı kendi siyasi topluluklarının tam üyeleri olarak, diğer uyruklardan ve yabancılardan ayrılan vatandaşlar³, küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan yeni üyelik ve aidiyet dinamiklerinin etkisiyle yeni formülasyonların konusu edilmektedir. Marshall'a göre bireylere eşit haklar ve ödevler, özgürlükler ve sınırlamalar, yetki ve sorumluluklar getiren bir statü olarak vatandaşlık, hakların evrensel insan hakları niteliği kazanması, özgürlüklerin ve sınırlamaların ulus-devletin egemenlik alanı dışında konu edilebilir hale gelmesi, sorumlulukların küresel sorumluluklar gibi söylemlerle birlikte değerlendirilmesi gibi gelişmelerle dönüşüme uğramaktadır. Giddens ise, modern demokrasinin ve vatandaşlığın gelişimini devlet egemenliğinin ve

¹ Mustafa Gündüz, Ferhan Gündüz, **Yurttaşlık Bilinci**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2005, s.57.

² David Held, **Political Theory And The Modern State: Essays On State, Power, And Democracy**, Cambridge, Polity Press, 1989, s.28.

³ Andrew Heywood, **Politics**, London, Palgrave Foundations, 2002, s.415.

egemenliğinin gücünün genişlemesiyle ilişkilendirmektedir. Devletin egemenlik alanının genişlemesiyle, hükümdarın uyruğu kimliğinden siyasi özne, yani vatandaş kimliğine geçiş kolaylaşmıştır.⁴ Küreselleşmenin etkileri çerçevesinde egemenliği sorgulanan devlet ve hükümdarın uyruğu kimliğinden vatandaş kimliğine geçen “siyasi özneler”in yeni kimlik arayışları yeni vatandaşlık kimliklerinin kavramlaştırılmaya başlamasına sebep olmuştur. Antonin Wagner’in de belirttiği gibi içinde bulunduğumuz süreçte küreselleşme baskısının ulus-devlet merkezli vatandaşlık kavramlaştırmasında bir kaymaya yol açtığını söylemek için yeterli ölçüde pratik ve teorik neden bulunmaktadır.⁵

Küreselleşme günümüz dünyasını anlamlandırmada başvuru alan temel kavramlardan biri haline gelmiştir. Küreselleşme olgusunun ulus-devletler üzerindeki etkileri ve vatandaşlık kavramına yüklediği yeni anlamlar da bugün geniş tartışma sahalarının konusu haline gelmektedir. Bugün egemen devletlerin temel aktörü olduğu Westphalia dünyasının kavramları geçerliliğini korumakta mıdır?⁶ İçinde bulunduğumuz çağ bir kozmopolit vatandaşlık çağı mıdır?⁷ Vatandaşlığın sonu mu?⁸ Vatandaşlığın geleceği için, değişim ve direnç uçları arasında bir orta yol mümkün mü?⁹ gibi sorulara verilen cevaplarda bir çeşitlilik söz konusu iken vatandaşlığın yeni bir formülasyona ihtiyaç duyduğu noktasında genel bir uzlaşıdan bahsedilebilir.

⁴ Held, **a.g.e.**, s.190-196.

⁵ Antonin Wagner, “Redefining Citizenship for the 21st Century: From the National Welfare State to the UN Global Compact”, **International Journal of Social Welfare**, Vol:13, No:4, 2004, s.286.

⁶ Thomas Pfister, “Review Essay: Globalisation and Citizenship”, **Ethnopolitics**, 4(1), 2005, ss.1-15.

⁷ Andrew Linklater, “Citizenship and Sovereignty in the Post-Westphalian State”, **European Journal of International Relations**, 2(1), 1996, 77-103; Andrew Linklater, **The Transformation of Political Community**, Cambridge, Polity Press, 1998.

⁸ Yasemin Nuhoğlu Soysal, **Limits Of Citizenship: Migrants And Postnational Membership In Europe**, Chicago, University of Chicago Press, 1994.

⁹ Gerard Delanty, **Citizenship in a Global Age: Society, Culture, Politics**, Philadelphia, Open University Press, 2000; Stephen Castles, Alastair Davidson, **Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging**, New York, Palgrave, 2000; Richard Münch, **Nation and Citizenship in the Global Age: From National To Transnational Ties And Identities**, New York, Palgrave, 2001.

Özellikle Avrupa Birliği (AB) zemininde Avrupa vatandaşlığı çerçevesinde ulus-sonrası (*post-national*) vatandaşlık formülasyonu, öne çıkmaktadır. Ancak bu yöndeki fikirler “belirsiz ve bulanık” olmakla ve ulusal kimliklerin terk edilmesinden yeni vatandaşlık ahlakının niteliklerinin belirlenmesine kadar, kimliklerde temelden bir değişimi gerektiren kavramların bir netliğe kavuşturulamamasıyla eleştirilmektedir.¹⁰ Bu sorun tek yönlü bir inceleme düzeyinden ziyade günümüz küresel sisteminin karakterine uygun olarak ilişkilendirilebilecek olguların birlikte ele alınmasını gerektirmektedir.

Literatürde giderek yaygınlaşan ulus-devletin sonu, egemenliğin dönüşümü gibi tartışma alanları ulus-devletle ilişkili olarak tanımlanan vatandaşlık kavramını tartışmaya açarken ulus-devlet vatandaşlığının geleceğini sorunsallaştırmıştır. Bu çerçevede ulus-sonrası vatandaşlık (*post-national citizenship*)¹¹, katmanlı yurttaşlık (*fragmented citizenship*)¹², küresel vatandaşlık (*global citizenship*)¹³, kozmopolit vatandaşlık (*cosmopolitan*

¹⁰ Pfister, **a.g.m.**, s.2.

¹¹ Damian Tambini, “Post-national Citizenship”, **Ethnic and Racial Studies**, Vol: 24, Issue:2, March 2001, ss. 195 – 217; Christian Joppke, Ed., **Challenge to the Nation-State:Immigratiin in Western Europe**, Oxford, Oxford University Press, 1998; Soysal, **a.g.e.**; Saskia Sassen, “Towards Post-National and Denationalized Citizenship”, **Handbook of Citizenship Studies**, Eds., Engin F. Işın, Bryan S. Turner, London, Sage Publications, 2002, ss. 277-292.

¹² Antje Wiener, “Making Sense of the New Geography of Citizenship: Fragmented Citizenship in European Union”, **Theory and Society**, Vol:26, No:4, Springer Netherlands, August 1997, ss.529-560; Will Kymlicka, Wayne Norman, “Citizenship in Culturally Diverse Societies:Issues, Contexts, Concepts”, **Citizenship in Culturally Diverse Societies**, Eds., Will Kymlicka, Wayne Norman, New York, Oxford University Press, 2003.

¹³ Richard Falk, “The Making Of Global Citizenship”, **The Condition Of Citizenship**, Ed., Bart Van Steenbergen, London, Sage Publications, 1994, ss.127-140; Nigel Dower, “The Idea of Global Citizenship – A Sympathetic Assessment”, **Global Society**, Vol:14, No:4, 2000, ss.553-567; John Urry, “Globalization and Citizenship”, **Journal Of World-Systems Research**, Vol:5, No:2, Summer 1999, ss.311-324.

citizenship)¹⁴, dünya vatandaşlığı (*world citizen*)¹⁵, ulus-ötesi vatandaşlık (*transnational citizenship*)¹⁶ gibi tanımlar gündeme gelmektedir.

Evrensel insan hakları normlarının oluşması ve küresel sivil toplumun ortaya çıkışı, ulus-devlet vatandaşlığının zayıfladığı ve ulus-ötesi bir vatandaşlığın ortaya çıkmakta olduğunun ilk işaretleri olarak yorumlanmaktadır.¹⁷ Küresel vatandaşlıkla ilgili ilk sorun, epistemolojik olarak neye işaret ettiğiyle ilgilidir. Falk'a göre küresel vatandaşlık beş grubu ifade eder: Küresel reformcular, küresel düzeyde faaliyet gösteren işadamları, çevreci eylemciler, küresel bağları olan bölgeselciler ve ulus-ötesi eylemciler.¹⁸ Rainer Bauböck, ulus-ötesi vatandaşlığın devletsiz insan toplulukları için bir çözüm olduğunu ve insan haklarının uygulanması için bir zorunluluk olduğunu söylemektedir. Bauböck ayrıca, ulus-devlet sınırları içinde kalan vatandaşların, aynı zamanda bir dünya devletinin de üyesi olabileceği çok katmanlı bir yapının olabilirliğini sorgular.¹⁹ Björn Hettne ise, insan haklarını geleneksel vatandaşlık haklarının karşısına koyarak, bu ikisi arasındaki gerilime vurgu yapmaktadır.²⁰

Turner, uluslararası göç ve devletlerin göç politikalarının kozmopolit şehirleri ve çokkültürcülüğü ortaya çıkardığını, bunun da kozmopolitizmin yükselişi olarak yorumlanabileceğini ifade etmektedir. Bu çerçevede toprak

¹⁴ Andrew Linklater, "Cosmopolitan Citizenship", **Handbook of Citizenship Studies**, Eds., Engin F. Işın, Bryan S. Turner, London, Sage Publications, 2002, ss.317-332; David Chandler, "New Rights for Old? Cosmopolitan Citizenship and the Critique of State Sovereignty", **Political Studies**, Vol:51, No:2, June 2003, ss. 332-349.

¹⁵ Derek Heater, **World Citizenship: Cosmopolitan Thinking and Its Opponents**, London, Continuum, 2002; Chris Brown, "Cosmopolitanism, World Citizenship and Global Civil Society", **Critical Review of International Social and Political Philosophy**, Vol:3, 2001, ss.7-26.

¹⁶ Rainer Bauböck, **Transnational Citizenship: Membership Rights In International Migration**, Aldershot, Edward Elgar, 1994; Jonathan Fox, "Unpacking 'Transnational Citizenship'", **Annual Review of Political Science**, Vol:8, June 2005, ss.171-201; Etienne Balibar, **We, the People of Europe?: Reflections on Transnational Citizenship**, ing. çev. James Swenson, Etienne Balibar, U.K., Princeton University Press, 2004.

¹⁷ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri**, çev. Ali Çaksu, 3.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, s. 217.

¹⁸ Falk, "The Making of Global Citizenship", 39-52.

¹⁹ Bkz.; Bauböck, **a.g.e.**

²⁰ Björn Hettne, "The Fate of Citizenship in Post-Westphalia", **Citizenship Studies**, Vol:4, No:1 2000, ss.35-46.

ve soy esasına dayanadlırılan geleneksel vatandaşlık kavramsallaştırmasının karşısına oturtulan “yerleşiklik” temelindeki vatandaşlık haklarının giderek temel siyasi problemlerden biri olduğunu ifade etmektedir.²¹

Vatandaşlığın geleneksel tanımına karşı; kitlesel göçü, ulusüstü örgütlerin yükselişi ve bölgesel entegrasyondan kaynaklanan bir direncin olduğunu ortaya koyan Bauböck vatandaşlığın ulusal çerçevenin ötesine genişlemesi şeklinde tanımladığı “ulusüstü vatandaşlık” (*transnational citizenship*) erevesinde liberal demokrasinin ilkeleri ile ulusalcı tutumlar arasındaki gerilimi, AB örneğindeki devletlerarası (*interstate*) vatandaşlığı, uluslararası hukukun bir ögesi olarak gelişim gösteren insan haklarını anahtar konular olarak ele almaktadır. Bauböck, yasal bir statü olarak vatandaşlık (*nominal citizenship*) ile bir siyasi toplulukta hakların ve kaynakların eşit dağılımını içeren vatandaşlık (*substantial citizenship*) karşılaştırması yapmaktadır.²² Turner; statü, katılım ve haklar tartışmalarının kimlik, sadakat ve sorumluluklar çerçevesinde kozmopolit vatandaşların topluluklar, devletler veya küresel kuruluşlarla nasıl birleşeceği ve hangi şartlar altında kimliklendirileceği hakkında temel bir sorun açığa çıkardığını ileri sürmektedir.²³

1. KüRESELLEşME SÜRECİNDE VATANDAşLIK ALGILAMALARI: ÜYELİK, HAKLAR, KATILIM

Soysal, II. Dünya Savaşı sonrası değişikliklerin vatandaşlığın anlamındaki ve örgütlenme modellerindeki etkilerini Avrupa bağlamında tartıştığı makalesinde Fransız Devrimi ve onu takip eden iki yüzyıl boyunca ulus inşası sürecinde bir araya getirilen “kimlik” ve “haklar” bileşenlerinin II.Dünya Savaşı sonrası vatandaşlığın geçirdiği “esaslı” değişimle birbirinden

²¹ Bryn S. Turner, “Review Essay: Citizemship And Political Globalization”, *Citizenship Studies*, Vol:4, No:1, Taylor & Francis, 2000, s.84.

²² Bauböck, *a.g.e.*, s.348.

²³ Turner, *a.g.m.*, s.84.

ayrıldığını savunmaktadır. Daha önceden bir ulusa aidiyet ile ilişkilendirilmiş olan haklar soyutlaşarak, uluslarüstü seviyede tanımlanırken kimlikler ise mekansal sınırlar içinde tanımlanmaya devam etmiştir.²⁴

Modern devletin oluşum sürecinde toprak esasına dayalı ulusal birimler içine oturtulan vatandaşlık, bir taraftan hakların ve sorumlulukların sivil toplumun çeşitli katmanlarına doğru genişletilmesi, diğer taraftan da tüm vatandaşlara bazı ayırt edici özelliklerin atfedilmesiyle -paylaşılan ortak değerler, dil, soy, tarih veya kültür gibi- temin edilmiştir. Hak ve sorumlulukların toplumun tüm katmanlarına yayılması, “nüfusu” vatandaşa dönüştürürken topluma atfedilen ayırt edici nitelikler üyelik temelinde birliği sağlamıştır. Savaş sonrası dönemde, küresel sistemin organizasyonunda ve ideolojilerinde meydana gelen değişiklikler vatandaşlık düzenini karmaşıktırmış ve ulus-devletlerde üyelik anlamında yeni dinamikler ortaya çıkarmıştır.²⁵ Soysal bu değişimler çerçevesinde ulus-devlet üyeliğinin ve ulus-sonrası üyeliğin; mekansal boyut, haklar ve ayrıcalıklar, üyeliğin dayanağı ve meşruiyeti bakımından farklılaştığı “ulus-sonrası üyelik” (*post-national membership*) dediği yeni bir vatandaşlık modeli ortaya koymaktadır.²⁶

1- Mekansallık: Ulus-sonrası üyelik birey ve devlet arasında mekansal bir ilişki gerektiren ulus-devletle sınırlı geleneksel vatandaşlık modelinden ayrılmaktadır. İyi tanımlanmış dış sınırları ve bu sınırlar içerisinde devletin vatandaşlarına karşı sorumluluklarının, üyelik ve mekansal sınır arasında bir uyum gerektiren geleneksel vatandaşlık kavrayışına karşılık, ulus-sonrası vatandaşlığın sınırları akışkandır. Örneğin, işgücü piyasasının uluslararasılaşmasıyla artan göç hareketleri ile Avrupa’ya gelen yabancı işçiler sınırları içinde çalıştığı devlete karşı doğuştan sahip olması gereken

²⁴Yasemin Nuhoğlu Soysal, “Changing Citizenship In Europe: Remarks On Postnational Membership And The National State”, **Citizenship, Nationality And Migration In Europe**, Eds., D. Cesarani, M. Fulbrook, London, Routledge, 1996, s.17-18.

²⁵ Soysal, **a.g.m.**, s.18.

²⁶ Soysal, **a.g.m.**, s.22-23.

bir aidiyete gerek duymamaktadır. Bir ülkenin vatandaşlığına sahipken bir yandan da farklı bir ülkede yaşayarak hak ve ayrıcalıklardan yararlanmakla yabancı işçiler; üyelik ve mekansallık arasında varsayılan uyumu bozmaktadırlar. Çifte vatandaşlık sayılarındaki artış da ulus-sonrası üyeliğin akışkanlığını destekler niteliktedir.

Diğer taraftan üyeliğin “akışkan” sınırları, ulus-devletin akışkan sınırları anlamına gelmek zorunda değildir. Örneğin devletler kısıtlayıcı göçmen politikaları aracılığıyla ulusal sınırlarını sağlamlaştırmaya çalışırlar. Ulus-sonrası üyeliğin akışkanlığı, bireylerin ulusal sınırlardan bağımsız olarak hak ve talepler öne sürebilmeleri ve bu hakların, resmi uyrukları olmasalar da, bireylere tanınmasından kaynaklanmaktadır. Böylece devletler sınırlarını sağlamlaştırmakla aynı zamanda da üyelik ve bireysel hakların genişletilmesi yönünde ulus-ötesi baskılar aynı ulusal sınırlar içine nüfuz etmekte ve vatandaşlığın yapısını etkilemektedir.

2- Haklar Ve Ayrıcalıklar: Vatandaşlığın yasal eşitlik vurgusu aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olmayı gerektiren tek bir statüyü varsayar. Diğer taraftan, ulus-sonrası model üyeliğin çeşitliliğine vurgu yapar. Avrupa'daki belli göçmen gruplar bazılarında daha fazla ayrıcalıklandırılmışlardır; sürekli oturma hakkı kazananlar, sığınmacılar, çifte vatandaşlar ve ortak pazar ülkelerinin vatandaşları geçici vatandaşlık statüsüne sahip olan ya da herhangi bir meşru statü sahibi olmayan vatandaşlardan daha fazla ayrıcalıklara sahiptirler. Bunun sonucu da çoklu üyelik biçimleri olmuştur.

3- Üyeliğin Dayanağı Ve Meşruiyeti: Geleneksel vatandaşlık kavrayışında, farklı ülkelerde farklı biçimlerde inşa edilmiş olsa da hak ve ödevler bakımından eşitlik vurgusuna sahip ortak ulus bilinci üyeliğin temelini oluşturur. Bu anlayışta bireysel hakların meşruiyetinin temeli ulus-devletin içinde yerleşiktir. Yeni modelde ise bireylerin üyelikleri ve hakları sadece ulusal kimlik kriteriyle değil evrensel insan hakları anlayışıyla meşrulaştırılmaktadır. Böylece evrensel insan ulusun, evrensel insan hakları

da ulusal hakların yerini almıştır. Devletin yabancılara karşı sorumlulukları ulus-devletin kendisini aşar hale gelmiştir. Bireylerin hak ve talepleri uluslararası normlar ve insan hakları sözleşmeleri aracılığıyla herhangi bir ulus-devlet vatandaşlığını gerektirmeyen ulusüstü toplum temelli ideolojilerle meşrulaştırılmıştır. Bu nedenle birey vatandaşı aşar. Bu da ulus-sonrası modeli ulusal modelden farklı kılan en esaslı unsur olarak görülmektedir.

Böylece Soysal, işgücü piyasasının uluslararasılaşması, sömürgeciliğin tasfiyesi süreci, ulus-devleti aşan yeni siyasal sistemlerin ortaya çıkması, insan haklarının küreselleşmesi gibi küresel değişimlerle birlikte vatandaşlığın kurumsal ve normatif temelini ulusallıktan ulusüstü seviyeye taşıdığı ve bununla bağlantılı olarak vatandaşlığın ulusal sınırların ötesine genişlediğini ortaya koyan yeni bir model önermektedir.²⁷

Christian Joppke'ye göre, ulus-devlet merkezli düşünmek cinsel, etnik, çevreci kimlik taleplerinin anlaşılmasını zorlaştırır. Geleneksel vatandaşlık anlayışı, geçersizleştiği için değil vatandaşlık anlayışının daha kapsamlı ve vatandaşlığın bir boyutunda meydana gelen gelişmelerin diğer boyutlardaki gelişmelerle de bağlantısını kurabilen bir kavramlaştırma ihtiyacından sorgulanmalıdır. Böyle bir kapsamlı değerlendirme için; ulus-devlet üyeliği ve bu üyeliğin kurallarını içeren vatandaşlık statüsünü, bu statü ile bağlantılı olan resmi hak ve ayrıcalıkları içeren vatandaşlık haklarını ve bireylerin kendilerini ulus gibi bir topluluğun üyesi olarak görmelerinden kaynaklanan davranışları veya devlet tarafından yüklenen davranış kalıplarının normatif bir kavramsallaştırmasını içeren vatandaşlık kimliği ayrıştırılmalıdır.²⁸

Vatandaşlığı; statü, haklar ve kimlik bileşimi olarak ele almak Joppke'ye göre, doğası gereği ulus-devlet bağımlı bir çerçeveden bakmak demektir. Ancak, vatandaşlığı devletten tamamen ayırıştıran yaklaşımlarda

²⁷ Soysal, **a.g.m.**, s.21.

²⁸ Christian Joppke, "Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity", **Citizenship Studies**, Vol:11, No:1, February, Routledge, 2007, s.37-38.

bile devletin sorumlulukları nedeniyle yine de devletle bir bağlantı kurulur.²⁹ Günümüzde vatandaşlığın, ulus ve toprak bağımlı bir yapı olma özelliğini kaybettiğini iddia eden Joppke, mekansallıktan işlevselliğe (*functional*) doğru bir geçişten bahsetmektedir. Küreselleşme sürecinde çatışmanın merkezi mekansal değil işlevseldir. Devlet sınırlarının bulanıklaştığı bu süreçte, vatandaşlık tartışmaları, bir üyelik olarak algılanan klasik vatandaşlık algılamalarına yakın ancak farklı anlamlar getirmiştir. Joppke vatandaşlığın kazanılmasındaki liberalleşmenin vatandaşlık statüsünde, sosyal hakların ve azınlık haklarının yükselişiyle vatandaşlık haklarında; vatandaşlık kimliğinin giderek evrensel bir nitelik kazanmasıyla da vatandaşlık kimliğinde üç boyutlu bir değişim ortaya koymaktadır.³⁰

Joppke, bir “döngü” olarak nitelendirdiği bu üçlü tezini şu şekilde ortaya koymaktadır: Son elli yılda yaşanan gelişmelerle vatandaşlığın toprak esasında doğumla da kazanılabilmesini getiren liberalleşme vatandaşlık statüsünde değişikliklere sebep olmuştur (1). Bunun sonucunda ortaya çıkan etnik, ırksal ve dinsel çeşitlilik vatandaşlık haklarında yeni bir algı düzeyi yaratmıştır. Sosyal refah devletinin dayandığı etnik homojenlik ve dayanışma duygusu, etnik çeşitlilik ve çokkültürlü yapının ortaya çıkmasıyla refah devleti çağında öne çıkan sosyal hakların dayanağı kırılған hale gelmiştir (2). Bu da vatandaşlığın kimlik boyutunu etkilemiştir. Vatandaşlığın etnisite, ırk veya kültürden bağımsızlaşması; etnik grup aidiyetlerinin korunması; ayrımcılığa karşı sağlanan haklar ve çokkültürlülük hakları şeklinde genişletilmesi ile üyelik ve kimliğin yollarını ayırmasıyla bir devlete üyelik bir kimliğin kaynağı olarak görülmemektedir (3).³¹

Etnik çeşitliliğin birlik ve bütünlük endişelerini artıran statü, haklar ve kimlik döngüsüne karşılık, devletler vatandaşlığın kazanılmasını “sembolik” olarak genişleten fakat temelde zorlaştıran/daraltan tedbirler

²⁹ Bkz; James Holston, Arjun Appadurai, “Cities and Citizenship”, **Cities and Citizenship**, Ed., James Holston, Durham, NC, Duke University Pres, 1999, ss.1-18.

³⁰ Joppke, **a.g.m.**, s.37-38.

³¹ Joppke, **a.g.m.**, s.38-39.

alabilmektedirler. Joppke; Paul Hirst ve Graham Thompson'dan ödünç aldığı “insan haznesi” (*people containers*)³² tanımlamasını kullanarak devletlerin küreselleşme sürecinde pek çok cephede kaybettikleri kontrol nedeniyle, “bu son ve sahip olabilecekleri en mükemmel işlevleri”ni kaybetmemek için direndiklerini söylemektedir. Bununla birlikte vatandaşlığın yeniden kimliklendirilmesini bu soruna evrensel cevaplar getirebilecek eşitlik ve ayrımcılık karşıtı normlarla sınırlandırmaktadırlar.³³

Küreselleşmenin vatandaşlığa ve bir siyasi topluluk olarak ulus-devlete etkilerini inceleyen ve vatandaşlığın yeniden düşünülmesi gerektiğini savunan Richard Münch de etnik, dini ve bölgesel kimliklere ayrılmış ve toplumsal bütünleşme kapasitesini kaybeden ulus-devletin bir kriz içinde olduğunu ileri sürmektedir.³⁴ Münch, Batı Avrupa refah devletlerinden hareketle, herkese eşit hak ve eşit fırsatı garanti ederken herkese aynı ölçüde refahı garanti edemeyen yeni bir ulusüstü sistemin ortaya çıktığını söylemektedir. Bu bağlamda özellikle Avrupa refah devletleri için, zayıflayan devletlerinin yerine koyabilecekleri güçlü bir Avrupa Birliği’ni tek şans olarak görmektedir. Tarihsel süreçte toplumsal uyumun bir ulusal kimlik bilinci ile sağlandığından hareketle bir Avrupalı kimliğinin yaratılması gerekliliğine vurgu yapmaktadır.³⁵

Münch, ulusal hükümetlerin gücünün gerilediği ve aşıldığı iddiasıyla, “ulus-devletin sonu” perspektifinden küreselleşmenin; vatandaşlarını küresel baskılara karşı korumada yetersiz kalan hükümetlerin küresel düzeyde bir uyuma doğru yönlendirdiğini iddia etmektedir.³⁶ Stephen Castles ve Alastair Davidson ise, ulus-devletin sonundan bahsedilmesine sebep olan sürecin basit doğrusal bir süreçten çok; küresel ekonominin ortaya çıkışı, iletişim teknolojisindeki değişimler, bölgesel ekonomilerin ve bölgesel pazarların

³² Paul Hirst, Grahame Thompson, “The Problem of Globalization”, *Economy and Society*, Vol:21, no:4, 1992, ss. 357–396.

³³ Joppke, *a.g.m.*, s.39.

³⁴ Münch, *a.g.e.*, s. 1.

³⁵ Münch, *a.g.e.*, s.2.

³⁶ Münch, *a.g.e.*, s.3.

oluşması, uluslar-üstü (*supra-national*) kurumların ve normların gelişimi, insan hakları ve demokrasinin öneminin artması ve ortak değerlere karşı bir küresel sorumluk bilincinin ortaya çıkması gibi sürekli gelişim halinde olan çeşitli süreçlerle açıklanabileceğini savunmaktadırlar.³⁷

Castles ve Davidson, vatandaşlıkla ilgili üç durum tespiti yapmaktadırlar: Birincisi; ekonominin temel dinamiklerinin ulusal sınırları aşması ve ulusal hükümetlerce kontrol edilemez hale gelmesi ulus-devletin egemenliğini sorunsallaştırmıştır. İkincisi; ulusal kültürlerin, hatları kesin ve sınırlanmış niteliğine bağlı ideolojiler giderek çözülmektedir. Ulusal kimlikler bir taraftan yok olma eğilimine girerken eşzamanlı olarak küresel değerlerin yayılması kültürleri ulus-altı düzeyde yeniden canlandırmaktadır. Üçüncüsü ise; hızla artan insan hareketliliğidir. Bugün her yerden, her yönden ve her türlü gruptan kitlesel göç hareketleri ile karşı karşıya kalınmıştır. Yeni olan göçün kendisi değil göçün sayısal niteliğinde, küresel ölçeğinde ve sıklık derecesindeki değişimdir. Sayısı hızla artan göçmen nüfusun ise toplumla kaynaşması mümkün görülmemektedir. Zira aradaki coğrafi mesafe kadar kültürel boyutta da ciddi mesafeler söz konusu olmaktadır. Bu yeni küresel hareketlilikle ve çok-etnili toplumlarda, Öteki'nin varlığı vatandaşlığın sorgulanmasını gündeme getirmektedir.³⁸

Küreselleşme, ulus devletin geleneksel rolünde iki önemli yapısal değişim meydana getirmektedir: Bütünleşme ve parçalanma. Bu iki unsur ters yönde etkiler yaratmakla birlikte, ulus devletin siyasi alanda hakim aktör olma konumunu tehdit etmeleri bakımından birleşmektedirler.³⁹ Devletin sınırsal yetki alanının sorgulanmaya başlamasıyla anlamın ve kimliklerin parçalanmasına sebep olan yeni güçler ortaya çıkmaktadır. Coğrafi sınırların geçersizleşmesinde ve kültürlerin birbirlerine karışmasında kapitalizmi ve demokrasiyi birlikte hareket eden temel itici güçler olarak gören Gerard

³⁷ Castles, Davidson, **a.g.e.**, s. 4.

³⁸ Castles, Davidson, **a.g.e.**, s. 9.

³⁹ Mustafa Erdoğan, "Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye", **Liberal Düşünce**, Yıl:7, Sayı:25-26, Kış-Bahar 2002, s.54.

Delanty ulus-devletin ve sivil toplum tarafından içselleştirilememiş bir demokrasinin erozyonundan bahseder. Delanty vatandaşlığı sadece bir topluluğa üyelik olarak değil, aynı zamanda kapitalizmi ve demokrasiyi içselleştirme yoluyla devlet ve toplum arasında aracılık yapan vatandaşlar topluluğu olarak örgütlenmiş bir sivil toplum üyeliği olarak görmektedir. Böylece demokrasinin geleceği için ve sınır tanımayan kapitalizmin tehditlerine karşı, “kendi” ve “öteki” nin aynı toplum içinde varolabilmesi için vatandaşlığın yeniden düşünülmesini gerekli görür.⁴⁰

Hakların ve vatandaşlık görevlerinin genişletilmesiyle bireyin özgürleştiğini vurgulayan Castles ve Davidson için, vatandaşlık sadece belli bir topluluğa üyelik değil aynı zamanda sürekli değişen toplumsal çevreyi kontrol etmeye yarayan toplumsal bir süreçtir. Bu çerçevede kavramsal olarak T.H. Marshall’dan (1950) ödünç aldıkları Antik Yunan’dan bugüne vatandaşlığı hakların sürekli genişlemesi fikriyle bağdaştıran yaklaşımla ilişkisini kurarak küreselleşmeyi de hakların sürekli genişlemesi olarak yorumlamaktadırlar. Tarihsel süreç içerisinde vatandaşlık da küreselleşme gibi herşeyi kapsayan ve demokratik bir konsept olarak tanımlanırken, özünde kapsayıcılık ve demokratiklik olsa da her zaman bir dışlama üretmiştir.⁴¹

Castles ve Davidson’a göre, vatandaşlık ve ulus arasındaki bağın çözülmesiyle ulusallık yerine yerleşik olmaklık temelindeki esnek aidiyete ve devlet sınırlarını aşan demokratik katılım biçimlerine sahip devletlerde yeni vatandaşlık biçimleri ortaya çıkacaktır. Castles ve Davidson zayıflayan ulus-devletin ikamesini aramaktadırlar fakat devletin içinde bulunduğu krizi bireyi daha fazla özgürleştirecek bir fırsat olarak tayin ederler. Kısacası, vatandaşlık algıları temelde, hakların genişlemesi ve maksimum katılımı içerir.⁴² Haklar temelinde bir kavram önermekle birlikte kimliklerin de önemini

⁴⁰ Delanty, **a.g.e.**, s. 136.

⁴¹ Pfister, **a.g.m.**, s. 8.

⁴² Castles, Davidson, **a.g.e.**, s.1-2.

kabul ederler. Yeni küresel vatandaşlık modelinin “hoşgörü, ılımlılık, güven ve sevgi” gibi yeni vatandaşlık değerleriyle birlikte olması gerektiğini savunduklarından vatandaşlığın küreselleşme koşulları ile uyumlaştırılması sadece kanunlarla veya siyasal olarak sağlanabilecek bir proje değil aynı zamanda eğitimsel bir proje olarak görülmektedir – “...içinde bulunduğumuz farklılık çağında canlanış küresel vatandaşlık eğitiminden ortaya çıkabilir”.⁴³

Küreselleşmenin altında yatan itici güçlerin analiz edilerek vatandaşlığın yeniden düşünülmesi gerektiğini savunan Gerard Delanty Münch, Castles ve Davidson’dan farklı olarak, vatandaşlık tartışmasında üç teorik perspektif ortaya koyar: Hakları ve sorumlulukları vurgulayan liberal bir perspektif, katılımı ve kimliği vurgulayan toplulukçu bir perspektif ve son olarak da daha çok feminizm ve radikal demokrasi temelinde bu liberal-toplulukçu tartışmanın bir eleştirisi.⁴⁴

Liberal ve toplulukçu kavramsallaştırmalar mekansal referansını devletten aldıkları için, küresel vatandaşlık analizi kozmopolitan vatandaşlık gibi devletin de ötesinde yeni bir perspektife ihtiyaç duyar. Kozmopolitizmin pek çok biçimi radikal demokrasinin bir türevi olarak ortaya çıkar ve hepsi ulusallık ve vatandaşlığın birbirinden ayrılması ve tek vatandaşlık kriteri olarak yerleşik olmaklık kriterinin temel alınması noktasında birleşir. Pek çoğu için yönetim ve küresel sivil toplum biçimlerinden çok devletin kendi rolünü muhafaza edeceği ve fakat bu rolünün değişmesi ve yeni vatandaşlık biçimleriyle tamamlanması daha uygun görülmektedir.⁴⁵

Devletin ulus-sonrası (*post-national*) bir değişim içinde olduğu iddiasını temellendirmek için Delanty insan hakları söylemine ve bunun vatandaşlığın yeni bağlamındaki etkisine başvurmaktadır. Delanty’e göre ilk olarak; ulus-devlet egemenliğini zayıflatan insan hakları söylemi, vatandaşlık hakları ve

⁴³ Castles, Davidson, **a.g.e.**, s. 223.

⁴⁴ Delanty, **a.g.e.**, s. 9-46.

⁴⁵ Delanty, **a.g.e.**, s. 63-64.

insan hakları arasındaki ayrımı çoğulcu bir meşruiyet temelinde bulanıklaştırmıştır. İkincisi, post-modernite ve merkezsizleşmiş (*decentered*) bir “Ben”(self=benlik)in gelişiminde çok-katmanlı bir ulus-sonrası (*post-national*) vatandaşlık olasılığı gören Delanty’e göre “benlik” artık tek bir bütün (*uniform*) olarak değil de bir yapı/bir inşa ürünü olarak görülüyorsa, aynı zamanda insan hakları da doğal hukukun evrensel temeli olma niteliğini kaybetmiştir. “Benlik” ve insan haklarının inşacı (*constructivist*) projeler olması bölgesel olarak farklı uygulanmasını ve eşitlik (*equality*) ve farklılık (*difference*) hakkı ilkelerinin uzlaştırılmasını gerektirecektir. Bu da üçüncü bir nokta olan evrenselcilik olasılığına götürür. İnsan haklarının, doğal hukuk ve evrensel insan görüşlerindeki yerini kaybetmesinin tek alternatifinin “kültürel görecelik” olmadığını ve farklılaştırılmış bir evrenselcilik alternatifinin varlığını savunur. Eğer kültürler, üst üste biriken değer katmanları olarak ve pek çok alanda birbiriyle yarışan nitelikte görülürse toplumsal uzlaşının içinde küresel normatif bir yapı olarak toplumsal dönüşümü ve insan haklarının genişletilmesini teşvik etmesi mümkün görülmektedir.⁴⁶

Küreselleşmenin, ulus-devleti erozyona uğratan ve yersizyurtsuzlaştırıcı (*detrterritorializing*) bir dinamik olarak tanımlanması ulus-sonrası (*post-national*) vatandaşlık anlayışının zeminini oluşturmaktadır. Vatandaşlık kavramı ve vatandaşlığın küresel koşullarının tartışılmasının ardından, vatandaşlığın yeniden tanımlandığı ulus-sonrası (*post-national*) açılımı için genellikle AB tartışılmaktadır. Bu çerçevede üyelik kriteri olarak yerleşik olmaklığın temel alındığı topluluklar olarak, yeni siyasi topluluk biçimlerinin AB içinde ortaya çıkması muhtemel görülmektedir. Ancak Thomas Pfister’e göre, devletin yerine yeni bir şey konulamayacaktır çünkü AB ne bir sivil toplum ne de bir kültürel topluluk geliştirebilmiştir. Dolayısıyla da, ne radikal demokrasi için gerekli katılım düzeyini ne de toplumsal uyumu sağlayabilecektir. AB’nin gerçek bir topluluk olma ihtimali olmadığı ölçüde de

⁴⁶ Delanty, a.g.e., s.68-73.

sanal bir topluluk kurulacaktır.⁴⁷ Bu sanal topluluk fikrine karşı Delanty bir Avrupa sivil toplumu mümkün olmasa bile bir kamusal alanın mümkün olduğunu söylemektedir.⁴⁸

Bu çerçevede AB tartışmaları düzeyinde, ulus-devlet vatandaşlığının yerine başka bir şey koymaktansa, ulus-sonrası (*post-national*) vatandaşlığın çok-boyutlu bir sistem içinde ayrı ayrı oturtulabileceği ileri sürülmektedir. Çünkü vatandaşlık artık; hakları, görevleri, katılımı ve kimliği içeren tek bütünleştirici çerçeve olmadığı gibi bu bileşenlerin herbiri birbirinden ayrılmıştır ve başka söylemlerin konusu haline gelmişlerdir. Bu süreçte, vatandaşlığın farklı yönetim düzeylerine tekabül eden farklı biçimleri olacaktır. Pfister, haklar ve sorumlulukların Avrupalılık düzeyinde, katılım ve aidiyetin ulusal ve özellikle de yerel düzeylerde sağlanması gerektiğini ileri sürmektedir.⁴⁹

Diğer taraftan kozmopolitizmin olasılıklarını araştıran Delanty çoğulculuğu amaçlayan, “kendi kendini sınırlayan” (*self-limiting*) veya “kendi halinde” bir kozmopolitizm önermektedir. Delanty’nin kozmopolitan vatandaşlığı (*civic cosmopolitanism*), toplulukçuluğun radikal demokrasi eleştirisine ek olarak evrenselciliğin toplulukçu eleştirisini de kapsamaktadır. Kamusal alanlar; kamusal iletişim ve kültürel çatışma konusunda vatandaş alanları olarak merkezidir. Kozmopolitan vatandaşlık ulusal imajiner içinde eleştirel yansıma ögesi olarak işleyebilir. Delanty bunu ulusçuluğa yönelik bir karşı-ideoloji veya ulusalcı söylemin yerini alacak bir girişim olarak tanımlamaktadır.⁵⁰ Böylece, sadece bir ulus-sonrası vatandaşlık anlayışı değil aynı zamanda çoklu bir formülasyon ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, küreselleşme sürecinde vatandaşlığın geleceği hakkında net bir sonuca varılamasa da paylaşılan ortak zemin: Vatandaşlığın

⁴⁷ Pfister, **a.g.m.**, s.11.

⁴⁸ Delanty, **a.g.e.**, s.119-120.

⁴⁹ Pfister, **a.g.m.**, s.11.

⁵⁰ Delanty, **a.g.e.**, s.137-145.

ulus-sonrası (*post-national*) bir anlayışla yeniden formüle edilmesi, çokkültürlülük, ulus-devletin erozyonu, çatışma kaynağı olarak tikelcilikler ve yeni ulusçuluklardır. Yukarıdaki tartışmalar, vatandaşlığın tek-boyutlu ve basit bir kavram olmadığını ortaya koymaktadır. Soysal II. Dünya Savaşı sonrası karmaşıklaşan ulus-devlet üyeliğine ulus-sonrası bir perspektiften yaklaşmaktadır.⁵¹ Joppke'ye göre vatandaşlık statüsü, haklar ve kimlik bakımından bir "döngü" olarak nitelendirilen üç boyutlu bir dönüşüm içerisindeydir.⁵² Münch, bir Avrupalı kimliğinin nasıl hayata geçirilebileceği yönünde bir strateji önermektedir.⁵³ Castles ve Davidson, uygulama düzeylerinden bahsetmeksizin vatandaşlık erdemleri, vatandaşlık değerleri ve vatandaşlık eğitimini vurgulamaktadırlar.⁵⁴ Delanty kozmopolit vatandaşlık fikrine yeni bir perspektif ve eleştirel bir söylem geliştirmesine rağmen bunun nasıl hayata geçirileceğine dair detaylı bir öneri getirmemektedir. Delanty'nin parçalanmış ve çok-katmanlı vatandaşlık kavramı aynı zamanda yoksul kesimlerin rolünü ve bu kesimlerin toplumsal uyum ve katılım için önemini vurgular. Bundan başka, kozmopolit vatandaşlık; yeni bir vatandaşlık rejiminin işlemlerini garanti etmek için buluşturulması gereken bir koşuldur çok, bir bakış açısıdır.⁵⁵ Küreselleşme sürecinin basit bir çözüme izin vermediği kabul edilirse çoklu ve dinamik dönüşümlerin yaşandığı bu süreçte vatandaşlık kavramı daha geniş kapsamlı bir perspektife ihtiyaç duymaktadır.

Küreselleşme sürecinde artan karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ulus-devlet ve egemenliği sorgulayan Held'e göre; siyasal, toplumsal ve ekonomik faaliyet dünya çapında bir eyleme dönüşmüştür. Küresel ekonomik sistem; uluslararası iletişim ve ulaşım ağları; denetleme ve sınırlama yetkilerine sahip uluslararası örgütlerle birlikte yürütülen çok taraflı diplomasi ve hükümetlerarası (*transgovernmental*) karşılıklı etkileşim; küresel güvenlik gibi hükümetlerle birlikte vatandaşlarını da kapsayan politikaların alanlarını

⁵¹ Bkz; Soysal, **a.g.e.**

⁵² Bkz; Joppke, **a.g.m.**

⁵³ Bkz; Münch, **a.g.e.**

⁵⁴ Bkz; Castles, Davidson, **a.g.e.**

⁵⁵ Bkz; Delanty, **a.g.e.**

sınırlayan yeni uluslararası sistemde çok yönlü etkileşim ve işbirliği ağlarıyla insanlar arasında küresel bir bağ oluşmuştur.⁵⁶

İnsanlar arasındaki bu bağın bir ifadesi olarak da adlandırılabilir küreselleşme siyasi, ekonomik ve toplumsal faaliyetin dünya çapında bir eyleme dönüşmesi ve devletler ve toplumlar arasında karşılıklı etkileşime ve karşılıklı bağımlılığın yoğunlaşmasıyla inşa edilen bir uluslararası topluma işaret etmektedir.⁵⁷ Bunun sonucunda “ulus-devletin krizi”⁵⁸ ve diğer devletlerle yoğun işbirliği ve ortak faaliyete girişme zorunluluğunun ortaya çıkması demokrasinin de bir kriz içerisinde olduğunun ve siyasi katılımın uluslararası niteliğinin tartışılmasını gündeme getirmektedir.

Held’in, küresel sistem ve demokrasi teorisinde küresel karşılıklı bağımlılığın artmasıyla hükümetlerin etkililiği kayda değer bir azalma eğilimindedir.⁵⁹ Edward Morse’un ulus-devlet sınırlarının geçirgenliğinin bir sonucu⁶⁰ olarak gördüğü bu durum devletlerin sınırları dahilindeki ve sınırlarını aşan faaliyetlerde kontrol sağlayan politika araçlarında azalmaya sebep olmaktadır. Hükümetlerin vatandaşları üzerindeki nüfuzunu azaltan ve sınırlayan uluslararası (transnational) aktörler ve bu aktörler arası artan etkileşim hükümet politikalarına yönelik bir tehdit oluşturmaktadır. Savaş sonrası yıllarda devletten beklentiler arttığı için devletler diğer devletlerle veya devlet-dışı aktörlerle işbirliğine girmeden yeterli ölçüde çözüme

⁵⁶ David Held, “Democracy, The Nation State And The Global System”, **Political Theory Today**, Ed., David Held, Cambridge, Polity Press, 1991, s.206.

⁵⁷ Tony McGrew, “Conceptualizing Global Politics”, **Global Politics**, Vol:1, No:1, Open University, Milton Keynes, 1988, s.19-20; Aktaran: Held, **a.g.m.**, s.206.

⁵⁸ Edward Morse, **Modernization And The Transformation Of International Relations**, New York, Free Press, 1976; Richard Mansbach vd., **The Web Of Politics**, Englewood Cliffs, Prentice Hall, 1976; Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, Eds., **Transnational Relations And World Politics**, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1972; James N. Rosenau, **The Study Of Global Interdependence**, London, Pinter, 1980; Marvin S.Soros, **Beyond Sovereignty**, Columbia, University Of South Carolina Press, 1986; Aktaran: Held, **a.g.m.**, s.207.

⁵⁹ Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye, Eds., **Transnational Relations And World Politics**, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1972, s. 392-395; Richard N. Cooper, **Economic Policy In An Interdependent World**, Cambridge, Mass., MIT Press, 1986, s.1-22; ; Aktaran: Held, **a.g.m.**, s.207.

⁶⁰ Edward Morse, **Modernization And The Transformation Of International Relations**, New York, Free Press, 1976, chapter: 2-3; Aktaran: Held, **a.g.m.**, s.207.

kavuşturamayacakları politika problemleri ile karşı karşıya kalmıştır.⁶¹ Bunun sonucu olarak siyasi entegrasyon düzeylerini (AB gibi) ve/veya hükümetlerin kontrol gücünü artırabilecek çok taraflı müzakere ve örgütlenme biçimlerini artırmak zorunda kalmışlardır. Bu da kurumların, örgütlerin ve yönetsel alanlarının aşırı genişlemesiyle, hakların ve yükümlülüklerin yeniden tanımlandığı bir çerçeve olarak yeni bir küresel siyaset biçimi ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte de devletler için, küresel veya bölgesel ilişki ve süreçlerden soyutlanmak neredeyse imkansız hale gelmekte, devletlerin faaliyet alanları bir taraftan genişletilirken bir taraftan da sınırlanmaktadır.⁶²

Günümüz toplumlarında siyasi süreçlerin ve ulus-devletin dönüşüm eğilimlerinden ve bu eğilimler çerçevesinde demokrasinin krizinden bahseden Castells'e göre; vatandaşlığın alanını, işleyişini ve amacını tanımlayan ulus-devlet küresel servet, enformasyon ve iktidar ağlarının dinamikleriyle darbe alarak egemenliğinin büyük bölümünü yitirmiştir. Küresel karşılıklı bağımlılık, vaatlerini yerine getirmekte güçlük çeken ulus-devletin meşruiyetini zayıflatarak bir meşruiyet krizini ve siyasi sistemin güvenilirliği krizini gündeme getirmiştir.⁶³

İç içe geçmiş, birbiriyle etkileşim içinde olan bu süreçlerin sonucunda, vatandaş ve siyaset ilişkisi artan hoşnutsuzluğa dönüşmektedir. Örneğin ABD'de, *Times Mirror Center*'ın Eylül 1994'te yaptığı bir araştırma, Amerikalı seçmenlerin mevcut sisteme karşı büyük bir hayalkırıklığı duyduğunu, alternatif siyasi çözümler ve çağrılar beklediğini tespit etmiştir. 1994'teki bir başka ankete göre, vatandaşların yüzde 82'si hükümetin onların çıkarlarını temsil etmediğini, yüzde 72'lik bir kesim de hükümetin çıkar gruplarını temsil ettiğini, yüzde 68'inin de bu çıkarları şirket çıkarları olarak tanımladığı belirlenmiştir. 1995'te aynı eğilimler doğrultusunda yapılan bir başka ankette de katılımcıların yüzde 68'inin siyasi partiler arasında bir ayrım göremediği

⁶² Held, **a.g.m.**, s.207-208.

⁶³ Manuel Castells, "Kimliğin Gücü", **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür**, çev. Ebru Kılıç, II.Cilt, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.512-513.

sonucuna ulaşılmıştır. 1998’de California’da ve ABD’de yüzde 39 “hükümette dolap çevirmeyen çok az insan var” derken, Californialıların yüzde 54’ü, ABD nüfusunun da yüzde 60’ı, “hükümet yetkilileri benim gibi insanların ne düşündüğünü umursamıyor” ifadesine katılmışlardır.⁶⁴

Michigan Üniversitesi’nin Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü tarafından, Ronald Inglehardt’ın başkanlığında gerçekleştirilmiş karşılaştırmalı siyasi anketlerden Dünya Değerleri Araştırması (*World Values Survey*)⁶⁵ sonuçlarına göre, araştırmada seçilmiş ülkelerin hepsinde de vatandaşların üçte ikiyi aşkın bir kesiminin siyasi partilere güveni az ya da yok. “Ülkelerinin, yalnızca kendini düşünen birkaç büyük çıkar grubu tarafından yönetildiğini” düşünen vatandaşların güveninin, 1997-2001 döneminde değerlendirmeye alınan ülkelerin tamamında yüzde 53 iken “demokrasi timsali” olarak görülen ülkelere Finlandiya’da yüzde 72,5, ABD’de ise yüzde 63,2 olduğu görülmektedir.⁶⁶

Siyasi tatminsizlik yönünde benzer bulguların elde edildiği pek çok araştırmadan biri de 1 milyar 250 milyon kişinin görüşlerini temsil ettiği ileri sürülen, Gallup’un 1999’da Birleşmiş Milletler Binyıl Toplantısı için gerçekleştirdiği Uluslararası Binyıl Araştırması’nda (*International Millenium Survey*), 60 ülkede görüşülen 57 bin kişinin yüzde 62,1’inin, ülkelerinin halkın iradesiyle yönetildiğine inanmadığı ortaya çıkmıştır. Katılımcılar hükümeti, “yoz” ve “bürokratik” olarak tanımlamışlardır.⁶⁷

Gallup’un 2002’de, Dünya Ekonomik Forumu için altı kıtada 47 ülkede, 36 bin kişiyle görüşerek gerçekleştirdiği, 1 milyon 400 bin vatandaşın görüşlerini yansıtan benzer bir araştırmaya göre, vatandaşların üçte ikisini aşkın bir kesimi hükümetlerinin halkın iradesiyle yönetilmediğini düşünmektedir; Kuzey Amerikalıların yüzde 52’si ve AB vatandaşlarının

⁶⁴ Castells, **a.g.e.**, s.514.

⁶⁵ Castells, **a.g.e.**, s.514.

⁶⁶ Castells, **a.g.e.**, s.514.-518.

⁶⁷ Gallup Uluslararası Binyıl Araştırması (1999), Aktaran: Castells, **a.g.e.**, s.518.

yüzde 61'i bu görüştedir. Aynı araştırma dünya vatandaşlarının yüzde 51'inin, hükümetin toplumun çıkarları doğrultusunda hareket edebileceğine inanmadığı ya da az güven duyduklarını ortaya koymuştur, bu oran AB'de yüzde 59'dur. Toplumun çıkarları lehine hareket edebilecek kurumlar sorulduğunda, silahlı kuvvetler, hükümet dışı örgütler, eğitim kurumları, Birleşmiş Milletler, dini kurumlar, polis ve sağlık kurumları vatandaşların büyük çoğunluğunun güvenini kazanarak ilk sıralara yerleşmektedir. Bununla birlikte küresel şirketlere ve parlamentolara güven duyan kesim azınlıkta kalırken; hükümetler güven cetvelinin orta sıralarında yer almaktadır.⁶⁸

Ancak Castells siyaset ve siyasi partiler karşısındaki bu durumun insanların artık oy kullanmayacağı ya da demokrasinin umursanmadığı anlamında yorumlanmaması gerektiğini söylemektedir. Çünkü insanlar “anamlı” bir siyasi eylem fırsatını çoğunlukla değerlendirmektedirler. Fakat, devlet sorun çözme gücünü yitirdikçe tüm dünyada giderek daha fazla düzeyde siyasete yabancılaşma söz konusu olmaktadır. Buna karşılık, bir krizle karşı karşıya kaldıklarında vatandaşlarından gelen baskıları hazmedebilme kapasitelerini artırmak için kendilerini yeniden yapılandıran siyasal sistemleri Castells, “yaşayan sistemler” olarak nitelirmektedir.⁶⁹

Sonuç olarak, sistemi yerleşik partilerin kontrolü altında tutmaya yönelik iç mekanizmalara karşın, kurumsal bütünleşme açısından siyasi krizler doğuran bir eğilim olarak; siyaset sahnesindeki başlıca partiler karşısında bir hoşnutsuzluk eğilimi gözlenmektedir. Sistemin iç kontrol mekanizmaları işleyemez hale geldiğinde, sistem kendini yeni bileşenlere açarak siyasi baskıları kanalize etmektedir. Ancak krize sebep olan hoşnutsuzluklar cevaplandırılmazsa hoşnutsuzluğun büyüme riski artar. Uğranılan hayalkırıklığı da vatandaşların yüzlerini siyasetin kurumsal olmayan biçimlerine dönmeleri sonucunu doğurur. Inglehart ve Catterberg

⁶⁸ Castells, **a.g.e.**, s.518.

⁶⁹ Castells, **a.g.e.**, s.518-522.

Dünya Değerleri Araştırması'nın verilerini kullanarak geçen on yıl içinde 17 demokraside bu eğilimin yükseldiğini tespit etmişlerdir.⁷⁰

Castells'e göre; siyasi özgürlükler, insanlar onlar uğruna mücadele verdiği sürece var olacak olsa da siyasi demokrasi, "içi boş bir ceviz kabuğu" haline gelmiştir. Yeni kurumsal, kültürel ve teknolojik koşullar çerçevesinde, mevcut parti sisteminin, rekabete dayalı mevcut siyasi rejimlerinin modası geçmiştir; bunların "ağ toplumu"nda siyasi temsili sağlaması zorlaşmaktadır. Bu durum vatandaşlar tarafından fark edilmekle birlikte demokrasinin muhafazası önemini korumaktadır. Demokrasi yapılanması sürecinde ağ toplumunda üç eğilim olduğunu ileri süren Castells; yerel devletin yeniden yaratılması, elektronik iletişimin siyasi katılımı güçlendirmesi ve sembolik siyasetin gelişiminden bahseder.⁷¹

Yerel devletin yeniden yaratılması eğilimi özellikle bölgesel ve yerel hükümetlerin birbiriyle işbirliği yapması ve menzillerini vatandaşların katılımını da kapsayacak şekilde genişletmeleri halinde geçerlilik kazanmaktadır. Ancak bugün demokrasiyi meşrulaştıran en güçlü eğilimler olarak görülseler de, ulus-devletin parçalanmasını hızlandıran bu yerelciliğin sınırları vardır.⁷²

Elektronik iletişimin siyasi katılımı güçlendirme eğilimi, vatandaşların yerleşik siyasi yapıları es geçerek yarattıkları esnek ve değişikliğe açık siyasi alanlarda kendi siyasi ve ideolojik gruplarını oluşturabilmeleridir. Bu eğilim, ulusal ve uluslararası düzeyde birkaç ülkede küçük, eğitimli ve varlıklı elitin siyasi katılımlarını güçlendirirken dünyanın bu "olağandışı siyasi katılım aracı"ndan mahrum kesimlerinin bu sistemin dışında kalabileceği noktasında eleştirilmektedir. Dolayısıyla "on-line siyaset"; siyasetin ve toplumun bireyselleşmesine, bütünleşme, görüş birliği ve kurumlar oluşturma

⁷⁰ Castells, **a.g.e.**, s.524-525.

⁷¹ Castells, **a.g.e.**, s.526-530.

⁷² Castells, **a.g.e.**, s.527.

zorlaşmasına sebep olabilir. Mevcut sistemde siyasi işleyiş, siyasi partilerin kontrolünde olduğu sürece vatandaşların elektronik katılımı enformasyonel siyasetin arka planında yer alacaktır. Fakat çevre hareketleri incelendiğinde, internetin bir bilgilendirme, iletişim ve örgütlenme aracı olarak kullanımı taban örgütlenmelerini güçlendirmekte ve vatandaşların yeterince işlenmeyen konular etrafında örgütlenip harekete geçme özerkliklerine katkıda bulunmaktadır. Castells'e göre bu gelişmelerin demokrasiyi nasıl etkileyeceği belirsiz olmakla birlikte meseleler etrafında harekete geçerek siyasetin bertaraf edilmesine izin vermek demokrasi kurumlarını daha da baltalayabilir. Diğer yandan siyasi temsil ve karar oluşturma süreçlerinin vatandaşların katkıda bulunmasına fırsat tanıyan bu yeni kaynaklarla bağlantı kurulabilmesi halinde yeni bir tür sivil toplumun inşasına katkıda bulunabilir ve böylece elektronik bir taban demokrasisi mümkün olabilir.⁷³

Sembolik siyaset eğilimi ise, siyasi olmayan meseleler etrafında siyasi hareketliliğin elektronik olarak ya da başka biçimlerde gelişimidir. Bu çerçevede, insanları harekete geçiren en güçlü etkenler sayısız yerel ve küresel eylem grubunun ve hükümet dışı örgütün desteklediği insani meselelerdir. Çoğu, toplumsal hareketle siyasi eylem arası bir yerde duran bu seferberlikler herhangi bir siyasi partinin siyasi çizgisine denk düşmeyen konular çerçevesinde şekillenirler. Bütün toplumlarda giderek meşruiyet kazanan bu hareketlerin hedefleri siyasi süreci etkilemektir.⁷⁴

Mevcut duruma ilişkin gözlemler siyasi katılım, toplumsal talepler ve demokratik kurumların bu taleplere yanıt vermesi arasında tüm dünyada giderek güçlenen bir gerilime işaret etmektedir. Bu gerilim kalkınma düzeyine, siyasi kurumlara, ülkenin siyasi döngüsüne bağlı olarak her ülkede farklılık göstermektedir. Ancak vatandaşların çoğunluğu demokrasinin gündelik hayatlarında karşı karşıya kaldıkları sorunlarda onlara bir yardımı dokunmayacağını düşünmektedir. Diğer taraftan demokrasinin başka bir

⁷³ Castells, a.g.e., s.528-529.

⁷⁴ Castells, a.g.e., s.530.

alternatifinin olmaması demokrasi kültürünün yaşatılmasına olan inancın gücünü korumaktadır.⁷⁵ Bu inanç da demokrasinin yerel, bölgesel ve küresel düzeyde yaygınlaştırılarak uygulama sahalarının artırılmasına dönük eylemleri harekete geçirmektedir. Vatandaşlık da küresel demokrasi, küresel değerler, küresel siyaset gibi küresellik vurgusuna sahip ve kozmopolit görüşlerin hakim olduğu yeni kavramlaştırma düzeylerinin konusu haline gelmektedir.

2. KÜRESEL VATANDAŞLIĞA DOĞRU MU?

Vatandaşlığın tarihsel süreçte gösterdiği gelişim çizgisinin incelendiği birinci bölümde, küresel vatandaşlık fikrinin bir siyasi topluluğa ait olmayı gerektirmeyen ve herhangi bir siyasi topluluk fikrini de aşan bir siyasi kimlik olarak ortaya çıktığına değinmiştik.⁷⁶ Özellikle Stoacı düşüncenin etkisindeki Antik Yunan ve Roma kültürlerinde dünya kenti (*cosmopolis*) ve dünya vatandaşı (*citizen of the world*) gibi kozmopolitan görüşlerin ve ikinci bölümde değinilen Aydınlanmanın evrenselcilik-farkçılık çerçevesinde eşitlik vurgusu yapan evrenselci fikirlerinin günümüze kadar gelmekle birlikte uygulama düzeyinde anlamlar yüklenerek sorunsallaştırılan küresel vatandaşlık fikirlerinden farklılaştığı söylenebilir.⁷⁷

Stoacıların mecazi dünya vatandaşlığı yasal veya siyasal bir statüye işaret etmediği gibi bir dünya devleti kurmayı tasarlamaktan çok bir evrensel Roma veya yeni bir Roma İmparatorluğu yaratma düşlerine kaynaklık etmiştir. Bununla birlikte dünya vatandaşlığı sözcüğü Aydınlanma

⁷⁵ Castells, **a.g.e.**, s.525.

⁷⁶ Andrew Linklater, "What Is Good International Citizenship?", **Ethics And Foreign Policy**, Ed., P. Keal, Sydney, Allen&Unwin, 1992, ss.21-43; Derek Heater, **Citizenship: The Critical Ideal In World History, Politics and Education**, London, Longman, 1990, s.8-13; Glenn Tinder, "Should All Peoples Be United In A Single Global Society?", **Political Thinking: The Perennial Questions**, Glenview Illinois, Scott, Foresman&Company, 1986, s.42-43; Geoffrey Stokes, "Global Citizenship", **Ethos**, Vol:12, No:1, March, 2004, s.19.

⁷⁷ Dower, **a.g.m.**, s. 554.

Dönemi'nde yaygınlaşırken daha önce farklı vurgulamalarla ifade edilen kozmopolitan ideali, Locke; “herkes için ortak olan yasa nezdinde bir insan ve insanlığın geri kalanı tek bir topluluktur” diyerek “dünya vatandaşlığı” kavramını kullanmadan siyasal dünya vatandaşlığının ne anlama geldiğini ifade etmiştir. Fransız Devriminin de dünya vatandaşlığında önemli bir etkisi olduğunu ve kendilerini, uluslarüstü bağlantılar ve bir uluslarüstü kültüre sahip dünya vatandaşı ilan edenler olmuştur. Robespierre, 1793 Jakoben Haklar Bildirgesi'ne ekletmeyi başaramasa da “tüm ülkelerin insanları kardeşler ve farklı insanlar, tek ve aynı devletin yurttaşlarıymış gibi bir diğerine yeteneklerine göre yardım etmelidir” demiştir.⁷⁸

Kendisini “insanlığın sözcüsü” ilan eden Anacharcis Cloots 1793 yılında dünya vatandaşlarından oluşan bir evrensel devlet planı yapmış ve halkın talebiyle kurulacak bir dünya cumhuriyetinin küresel barışı da getireceğini savunmuştur. Cloots'un bu fikrine karşı 1795 yılında Kant dünya vatandaşlığı anlayışı çerçevesinde bir anayasa olarak kozmopolitan hukuk tanımı getirmiştir: “Etkileştikleri bir dışsal ilişki içinde birlikte varolan bireyler ve devletler bir evrensel insanlık devletinin yurttaşları olarak kabul edilebildikleri ölçüde kozmopolitan hakka dayalı bir anayasa”. Kozmopolitan hukuk fikrinin temelinde ise iki ana ilke vardı. Bir tanesi nüfus hareketliliği arttığından tüm insanların kendilerini buldukları her ülke tarafından kabul görme hakkına sahip olduklarıdır. İkinci olarak da yarı evrensel bir topluluk ortaya çıktığında “dünyanın bir bölümündeki bir hak ihlali her yerde hissedilir”. Bu ikinci ilkede, “dünya yurttaşına”, dünyanın herhangi bir yerindeki hak ihlallerini saptamak için uyanık olma görevi de yüklenmektedir.⁷⁹ Kant'ın iki yüzyıl önce ortaya koyduğu fikirlerin yankısının ise bugün de sürdüğünü görmek mümkündür.

⁷⁸ Derek Heater, **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, çev. Meral Delikara Üst, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s.158-159.

⁷⁹ Heater, **a.g.e.**, s.160-161.

1960'lardan bu yana uygulama alanı bakımından çeşitli grupların ve bireylerin kozmopolit fikirleri kullanarak eylemlerini meşrulaştırdıklarını söyleyen Geoffrey Stokes, bu gibi eğilimlerin küresel çevreci ve insani hareketlerle yönlendirici ilkeler halini aldığını ifade etmektedir. Antik Yunan ve Aydınlanma'nın evrensellik yaklaşımlarındaki ahlaki kavramsallaştırmalar benzer küresel hareketlerde bir küresel vatandaşlık ahlaki şeklinde yansımaktadır. Örneğin Stokes'a göre; FOE (*Friends Of The Earth*), Yeşil Barış (*Greenpeace*), Uluslararası Af Örgütü (*Amnesty International*), Kızılhaç gibi bazı uluslararası ve hükümetlerdışı örgütler (*Nongovernmental Organization-NGO*) üstü kapalı da olsa temelde oldukça belirgin bir küresel vatandaşlık ahlakına sahiptirler. Hükümetler, NGO'lar ve sosyal hareketler arasında ulus-ötesi ve küresel sorumluluğa karşı artan bir duyarlılık vardır.⁸⁰

Kozmopolit düşüncelerin uluslararası ve bölgesel yönetim kurumlarındaki gelişmelerle birlikte ahlaki düzeyden eylem alanına kaydığı söylenebilir. Küreselleşme sürecinde vatandaşlık ve ulus-devlet ilişkisini etkileyen gelişmelerin uluslararası hukuk alanına da yansıdığını belirten Held'e göre, Birleşmiş Milletler'e yasal, ahlaki ve sembolik başvuruların artması yeni bir "dünya vatandaşı" kategorisi yaratmıştır. Bu "dünya vatandaşının" belli tanımlanabilir hakları ve ötekilere karşı sorumlulukları vardır.⁸¹ Artan karşılıklı bağımlılık ve artan ulus-ötesi kurumsal işbirliğini küresel veya kozmopolit demokrasinin ortaya çıkışı olarak yorumlayan görüşler küreselleşme eğilimleri ile ulus-ötesi kolektif eyleme eklemlenme için küresel vatandaşlık idealinin giderek bir gerçeklik haline gelmekte olduğunu ileri sürmektedirler. Diğer taraftan, küresel vatandaşlık fikri tek bir dünya hükümetinin olabilirliği, dünya toplumunda önceliklendirilebilecek değerlerin olabilirliği veya evrenselci görüşlerin, içinde bulunduğumuz farklılıkların öne çıktığı bir dünyadaki geçerliliği çevresinde şekillenmektedir.⁸²

⁸⁰ Stokes, **a.g.m.**, s.19.

⁸¹ David Held, **Democracy And The Global Order: From The Modern State To Cosmopolitan Governance**, Cambridge, Polity Press, 1995.

⁸² Stokes, **a.g.m.**, s.20-21.

2.1. Tek Bir Dünya Hükümeti

Bu noktada küresel demokrasi ve bir dünya hükümeti olmadan bir küresel vatandaşlıktan söz edilip edilemeyeceği temel sorulardan birini oluşturmaktadır. Bir başka önemli boyut ise gelişmekte olan bir küresel sivil toplumun örgütlenmiş bir dünya hükümeti yapısı gerektirip gerektirmeyeceğidir. Küresel sivil toplumun küresel vatandaşlık fikrini içinde barındırdığını savunan görüşler küresel sivil toplumun aynı zamanda ulusüstü siyasal kurumlardaki ve değerlerdeki çeşitlilikle de karakterize edildiğini ortaya koymaktadırlar.⁸³

I. ve II. Dünya Savaşı'na verilen tepkiler uluslararası kuruluşların fiilen kurulmasına imkan veren koşulları olgunlaştırmışlardır. Fakat oluşan bu düşünce iklimine rağmen ne Milletler Cemiyeti'nin ne de Birleşmiş Milletler'in ilkeleri veya kurumlarıyla tüm insanlık adına bir dünya vatandaşlığı imkanı yarattığı ileri sürülmektedir. 1918'de ve 1945'de seçilmiş bir dünya meclisi kurulamayacağının anlaşılması üzerine, böyle bir temsilci yapıyı kuracak ve dolayısıyla dünya seçmenliği düzeyinde bir dünya vatandaşlığını vücuda getirecek yepyeni bir dünya kuruluşu yaratmaya dönük düşünce ve öneriler ileri sürülmeye başlanmıştır.⁸⁴ Bu yöndeki fikirlerin uygulanabilirliği tartışmaları ise halen gündemdedir.

Bir federal veya yarı-federal dünya hükümetini öngören Mortimer J. Adler, 1944'te yayınlanan bir çalışmada: "İnsan ırkının üyelerinin, beş yüzyıl içinde dünya yurttaşlığına hazır hale getirilebileceğini tahmin etmek makul görünüyor" değerlendirmesini yapmıştı. 1945'ten itibaren ortaya çıkan kozmopolitan düşünce ve eylem ihtiyacı, savaş sonrası yıllarda doğrudan veya dolaylı olarak dünya vatandaşlığı kavramına bağlanan üç hareket başlatmıştır: Bir tanesi, bireyleri, kendilerini birer dünya vatandaşı ilan etmeye ikna etme ve onları küresel çıkarları destekleyecek bir güç olarak

⁸³ Stokes, **a.g.m.**, s.21-22.

⁸⁴ Heater, **a.g.e.**, s.161.

seferber etme girişimiydi. İkincisi, federal bir dünya hükümeti planlarının üretimi idi. Üçüncüsü de, BM ile ilgili hoşnutsuzluğun bir ifadesi ve BM'nin reformdan geçirilmesi için planlar hazırlanmasıydı.⁸⁵

II. Dünya Savaşı sonrası oluşan gündem “sanal dünya seçmenleri”nin dünya federasyonu için anayasa yazma işine katılarak rolünü artıracak şekilde gelişti. Örneğin, Montreux Bildirgesi’nde öne çıkan bu fikir 1948’de Dünya Federal Hükümeti İçin Dünya Hareketi’nin (Dünya Federalist Hareketi) kurulması amacıyla bir toplantı yapılmasına kaynaklık etti. Hareket’in kurucu belgesinde “bir dünya kurucu meclisi hazırlığı” gibi çeşitli eylem şekilleri sunuldu ve dünya halkları bu sefere katılmadıkça dünya federal hükümetinin gerçekleştirilemeyeceği beyanıyla da halk katılımı mesajını güçlendirdi.⁸⁶

BM Şartı’nın Giriş bölümünde “biz dünya halkları” ifadesine rağmen bu örgütün kurumsal yapısının dünya halklarına çok az söz hakkı tanıyor olduğu düşüncesi 1945’ten beri var olan tek siyasal dünya örgütünün eleştirilmeye başlamasına sebep olmuştu. Dünya federalistlerinde, BM ve işleyişinde köklü bir reformun, daha demokratik bir kuruluş kurmaktan daha pratik olduğu düşüncesi yerleşti ve bu düşünce Dünya Federalist Hareketi’nin programının ayrılmaz parçası oldu. Hareket’in talepleri arasındaki, dünya devletlerinin temsilcilerinden oluşan Genel Kurul ile yan yana var olacak bir dünya vatandaşları meclisi yaratılması yaklaşımı 20. yüzyılın sonunda yeniden itibar kazandı.⁸⁷

20. yüzyılın sonunda, özellikle Soğuk Savaş’ın getirebileceği olası tehlikeler, küresel çevre sorunlarına dair bilinçlenme, Soğuk Savaş’ın komünist kutbunun çöküşü ve daha işbirlikçi bir uluslararası rejim beklentisi dünya vatandaşlığı fikrini yeniden canlandırdı. Fakat bu dönemde dünya vatandaşlığına duyulan ilgi 1945 sonrasındakinden farklı idi. Dünya

⁸⁵ Heater, **a.g.e.**, s.161-162.

⁸⁶ Heater, **a.g.e.**, s.163-164

⁸⁷ Heater, **a.g.e.**, s.164.

Federalist Hareketi'nin destekçileri dünya vatandaşlığına olan ilgiyi yeniden canlandırmaya çalışmışlarsa da bir küresel devletin olabilirliğine olan inancın kaybolmaya yüz tutmasına engel olamamışlardır. Dünya federalistleri, 20. yüzyılın son çeyreğinde, BM'nin reformdan geçirilmesine ve etkin bir dünya hukukunun geliştirilmesine odaklanmışlardı.⁸⁸

İlk toplantısını 1975'te San Francisco'da gerçekleştiren Dünya Yurttaşları Asamblesi, bir BM Yurttaşları Asamblesi için harekete geçti. 1982'de BM Asamblesi İçin Uluslararası Ağ (*INFUSA-international Network for a UN Second Assembly*) kurulmuş ve 1989'da Daha Demokratik Bir Birleşmiş Milletler İçin Kampanya (*CAMDUN- Campaign for a More Democratic United Nations*) başlatılmıştı.⁸⁹ Hükümetdışı Örgütler de daha uygulanabilir bir proje olarak değerlendirilen INFUSA'nın politikasına ilgi gösteriyorlardı. INFUSA'nın hedefi, BM Genel Kuruluna yan kuruluş olarak ve BM Şartı'nın 22. Maddesi'nde belirtilen, dünya halklarınca salt danışma işlevini yürütecek bir kurulun seçilmesidir. CAMDUN'un amacı ise, temsil organını iki meclisli bir sisteme dönüştürmek için Şart'ı gözden geçirip yenilemek: Temsilciler kurulu olan Genel Kurula'a paralel çalışacak seçilmiş bir meclis oluşturmaktır.⁹⁰

BM'nin demokratik olmayan bir yapıda olduğu eleştirisinin dışında köklü devlet egemenliği ilkesi ve büyük güçlerin hakimiyetinde olması gerekçesiyle dünya vatandaşlarının hak ve ödevleri fikrini desteklemede yetersiz kalması da eleştirilere konu edilmiştir. 18. yüzyıl Amerikan ve Fransız anayasalarına eşlik eden haklar listesi gibi BM Şartı'na eklenen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile, devletin vatandaşları, haklarının o devlet tarafından korunmasını bekleyebiliyorsa, dünya vatandaşları da aynı şekilde haklarının BM tarafından korunmasını bekleyebilmeliydiler.⁹¹

⁸⁸ Heater, **a.g.e.**, s.164-165.

⁸⁹ Bkz; United Nations, CAMDUN, (Erişim) <http://www.camdun-online.gn.apc.org/>, 28.05.2006

⁹⁰ Heater, **a.g.e.**, s.165.

⁹¹ Heater, **a.g.e.**, s.166

Ayrıca, insan hakları ihlallerine karşı, II.Dünya Savaşı'ndan sonra savaş suçlularının sorgulanmasında rehber alınan Nürnberg ilkelerinden başka ayrıntılı bir “Dünya Hukuku” yasası yoktur. Bununla birlikte 110 ülkenin bir Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICC) oluşturmayı kararlaştırdıkları 1998 tarihli Roma Yasası'yla, ceza hakimliğini yürütecek daimi bir Dünya Mahkemesi kurulması herhangi bir ihlalde hesap verebilir olmak bağlamında dünya vatandaşlığının dolaylı bir kabulü olarak yorumlanabilir. Mahkeme, başta ABD olmak üzere bazı ülkelerin muhalefetine karşın 2003'te vücuda gelmiştir.⁹²

Kültür, ekonomi ve iletişimde hızla ilerleyen küreselleşme sürecinin seyrini, kontrolünü ve demokratik kuruluşlar açısından gelecekte doğurabileceği sonuçları sorgulayarak “kozmopolitan demokrasi” kavramını üreten David Held, demokratik ilkelerin dünyanın siyasal ve yasal sistemlerine nüfuz edeceğini tasavvur eder. Buna göre tüm devletler demokratik yöntemleri benimsemiş ve demokratik olarak onaylanmış bir küresel hukukun geçerliliğini kabul etmiş olsalardı o zaman “hem ulusal yurttaşlar hem de kozmopolitan hukukun tebaası olarak hakları ve sorumlulukları çakışabilirdi ve demokratik yurttaşlar, esasta, hakiki bir evrensel statü elde edebilirlerdi”.⁹³

Kozmopolitan demokrasi modelini oturturken Westphalia Modeli, Birleşmiş Milletler Modeli ve Kozmopolitan Model karşılaştırması yapan Held; 1648-1945 arası dönemdeki Westphalia düzeninin egemen devletlerden oluşan bir dünya toplumunun ortaya çıkışını işaret ettiğini belirtmektedir. Westphalia Modeli olarak ortaya koyduğu modelde dünya toplumunu oluşturan devletler egemen, kanun koyma yetkisine sahip, fikir ayrılıklarında güç kullanma yolunu seçen, uluslararası sorumlulukları ulusal çıkarları

⁹² Heater, **a.g.e.**, s.166.

⁹³ Held, **a.g.e.**, s.233.

çerçevesinde düşünen, kanun karşısında eşit, uluslararası hukuka ancak ulusal çıkarları çerçevesinde öncelik tanıyan devletlerdir.⁹⁴

1945'ten itibaren oluşan Birleşmiş Milletler Modeli'nde egemen devletlerin oluşturduğu dünya toplumu aktörlerin çeşitlenmesi ile birlikte yoğun bir ilişki ağı içinde birbirine eklemlenmişlerdir, belli ortak değerler ve standartlar belirlenmiştir, yeni kurallar ve kurumlar tasarlanarak yeni koşullarla uyumlaştırılmıştır, barışın sağlanması ve insan haklarının korunması için uluslararası toplumun tümünü içine alan ve belli ortak değerler çerçevesinde devletleri ilke olarak kısıtlayan kamusal alanlar yaratılmıştır. Held, Westphalia düzeninden Birleşmiş Milletler düzenine geçişle birlikte uluslararası düzenin yapısındaki değişimin, devletler sistemindeki ulus-devletler hukuku ile uluslararası toplumun hukuku arasındaki önemli bir ayrıma işaret ettiğini belirterek uluslararası hukukun nitelikleri ve yapısı hakkında bazı temel soruları gündeme getirmiştir.⁹⁵

Held'in, içinde bulunduğumuz çağ için önerdiği “kozmpolitan demokrasi” modeline göre ise; küresel düzen siyasi, ekonomik ve sosyal içerikli çoklu ve katmanlı güç ağlarından oluşmaktadır. Siyasal ve toplumsal otoritenin denetlenmesi ve kontrol edilebilmesi için bölgesel ve uluslararası mahkemelerin etkisinin genişletilerek bölgesel ve düzeysel çeşitlilikte kanun koyma ve uygulama çerçevesinin geliştirilebileceğini savunmaktadır. Devlet örgütlenmesi ve sivil toplum kurumları içindeki bireysel ve kolektif faaliyetin alanını ve biçimini sınırlayan yasal ilkeler belirlenmiştir. Sonuç olarak her davranışa uygun belli standartların belirlenmesiyle demokratik bir uluslararası hukuka saldırılara karşı temelde zorlayıcı olmayan ilişkiler esasında itirazların/çatışmaların defedilmesi mümkün görülmektedir. İşleyen bir

⁹⁴ David Held, “Democracy: From City-states to a Cosmopolitan Order?”, **Prospects for Democracy: North, South, East, West**, Ed., David Held, Cambridge, Polity Press, 1993, s.28-29.

⁹⁵ Held, **a.g.m.**, s.34-35.

demokrasi ve bu demokrasinin korunması için belirlenecek kapsayıcı kolektif öncelikler çerçevesinde sosyal adaletin temel ilkeleri belirlenebilir.⁹⁶

Heater, kozmopolitan demokrasinin gelişmesi için kozmopolitan vatandaşlara ihtiyaç olacağını söylemektedir.⁹⁷ Sistemin ise iki boyutlu düşünülmesi gerektiğini belirtir: Bir boyutunda *–faaliyet alanı–* kozmopolitan vatandaşlara siyasete katılma, adil bir yasal sistem tesis etme ve ekonominin işleyişini sorgulama olanakları verilmelidir. Diğer boyutundaysa *–coğrafi ve kurumsal sahada–* kozmopolitan vatandaşlara yerel, bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde ve aynı zamanda sendikalar, mesleki örgütler ve baskı grupları gibi hükümet dışı örgütler ve fonksiyonel örgütlerin sivil toplum alanında faaliyet gösterme olanakları sağlanmalıdır. Böylece bu karmaşık ağda demokrasiyi güçlendirecek olan yine demokrasinin kendisi olacaktır. Bu şekilde dünya vatandaşlığına da zihinsel ve ahlaki kurgularının dışında canlı bir gerçeklik kazandırılacağını savunmaktadır.⁹⁸

16. yüzyılın başlarından itibaren siyasi yükümlülük, itaat, temsil, rıza ve benzeri sorunların üniter ve egemen bir ulus-devlet otoritesi bağlamında kurulma eğilimde oluşu nedeniyle vatandaşlık tekil bir nitelik olarak temsil edilmiştir. Ancak Held'in de vurguladığı gibi, içinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinde vatandaşlık artık ne salt ulus-devlet mensubiyetiyle ne de sadece ulusal siyasi süreçlere katılımlı demokrasiyle tam anlamıyla tanımlanabilir. Bu yaklaşım ise kozmopolitan vatandaşları gerektiren kozmopolitan demokrasi bakımından düşünülen modellerin ortaya konmasına sebep olmaktadır.⁹⁹ Ancak yine de kozmopolitan vatandaşlar ve kozmopolitan demokrasi bir dünya hükümetinin önşartı olarak değerlendirilmemelidir.

⁹⁶ Held, **a.g.m.**, s.43.

⁹⁷ Heater, **a.g.e.**, s.166-167.

⁹⁸ Heater, **a.g.e.**, s.167.

⁹⁹ Cristopher Pierson, **Modern Devlet**, çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Çivi yazıları, 2000, s.313.

Küresel bir sivil toplumun ortaya çıkması, küresel düzeydeki demokrasinin önemli bir şartı olmakla birlikte, yine de küresel düzeydeki demokrasiyi garantiye almaz. Giderek daha çok sayıda insan sınırlar ötesi bağlar kurmakta ve arasında çevre, insan hakları, barış, kadının rolü gibi pek çok ortak konuya ve ortak kaygılara yönelik işbirliği alanları yaratılmaktadır. İletişim teknolojisindeki ilerlemeler bu süreci kolaylaştırmıştır. Enformasyon ve iletişim devrimleri, toplum içinde gücün yayılmasına yardımcı olmakta, genellikle onu küçük gruplar içindeki hiyerarşik yapılardan kurtarmakta, birbirine uzak grupların iletişim kurma yeteneklerini artırmaktadır. Bilgisayar ağı imkanları, sivil topluma yeni bir biçim ve yeni bir kuvvet kazandırmakta, hükümetler arası kurumlarla ortaklıkları kolaylaştırmaktadır.¹⁰⁰

Diğer taraftan ikinci bölümde de değinildiği gibi kurumların, örgütlerin ve yönetsel alanlarının aşırı genişlemesiyle bir küresel yönetim zemininin oluştuğuna dair görüşler mevcuttur. Held'e göre; siyasi işbirliği potansiyeline sahip bir uluslararası toplum ile yasama gücüne ve meşru şiddet tekeline sahip uluslarüstü (*supranational*) devlet arasında ciddi bir ayrım vardır.¹⁰¹ Dolayısıyla küresel yönetim de bütünleşmiş bir dünya hükümeti anlamına gelmemektedir.

Başta da ifade edildiği gibi bir çeşit dünya hükümeti kurgusu geliştiren Adler'in 1944'teki çalışmasında ancak beş yüzyıl içinde dünya vatandaşlığına hazır hale gelinebileceği öngörüsü çerçevesinde, eğer bir dünya hükümeti mümkün olacaksa bile bu süreç iletişim teknolojisindeki gelişmelerin etkisiyle daha az ancak yine de uzun bir zaman alacaktır. Çünkü her ne kadar ortak değerlerin ve standartların belirlenebilmesinin uygun koşulları yaratabilse de ulus-devletlerin halen etkin birer aktör olma konumları, küreselleşmenin farklı kültürleri canlandırması ve farklı toplumsal algıların ortaya çıkması, küreselleşmenin bütünleştirici ve parçalayıcı

¹⁰⁰ Küresel Yönetim Komisyonu, **Küresel Yönetim Komisyonu Raporu: Küresel Komşuluk**, çev. Belkıs Çorakçı Dışbudak, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı, 1996, s. 68.

¹⁰¹ Held, "Democracy, The Nation State ...", s.208.

etkisinin eş zamanlı varlığı hem tek bir dünya hükümetinin meşruiyetinin hem de diğer taraftan hangi değerlerin, hangi toplum için geçerli olabileceği konusunu gündeme getirecek uzun yüzyıllar sürececek bir tartışma platformunun konusu olabilecektir.

2.2. Değerlerin Önceliklendirilebilirliği

“Değerlerin küreselleşmesi” başlığında değinildiği gibi BM çatısı altında dünya toplumu ortak bazı değerler belirlemiştir. Küreselleşme sürecinde, çözümü için ulus-devletlerin işbirliğini gerektiren konuların sayısı gün geçtikçe artmaktadır: Barış ve düzeni sürdürmek, ekonomik faaliyetleri genişletmek, kirlilikle mücadele etmek, iklim değişimini durdurmak ya da azaltmak, hastalıklarla savaşmak, silahların yaygınlaşmasını durdurmak, çölleşmeyi önlemek, gen ve tür çeşitliliğini korumak, teröristleri durdurmak, açlıkla mücadele etmek, kaynakları paylaşmak, uyuşturucu kaçakçılarını engellemek gibi pek çok faaliyet sayılabilir.¹⁰²

Küreselleşmenin etkileri ile bir taraftan mesafeler kısalırken diğer taraftan da bağlantıların çoğalması sayısız etkenin karşılıklı olarak birbirinden etkilenen sonuçlar doğurmasına sebep olmaktadır. Örneğin Rusya’da ürünün kötü olduğu bir yıl Afrika’da açlığa neden olabilmekte, Kuzey Amerika’daki ekonomik durgunluk Asya’daki istihdamı kötü etkileyebilmekte, Afrika’daki çatışmalar örneğin Avrupa’ya mülteci akınına sebep olabilmektedir. Ulusal sınırları aşan bir insan kimliği duygusunun harekete geçirdiği kadın hakları mücadelesi, insan haklarının korunması, gezegenin sağlığının korunması, nükleer silahlardan arınmış bir dünya kurma gibi sınıraşırı hareketlerin ortak insanlık vurgusuna rağmen yine de bu gelişmeler herkes için ortak bir “iyi”nin istisnasız geçerliliğine yetmemektedir.¹⁰³

¹⁰² Küresel Yönetim Komisyonu, **a.g.r.**, s.54.

¹⁰³ Küresel Yönetim Komisyonu, **a.g.r.**, s.54.

Tüm insanlara hakkaniyetli davranılamaması, herkesin aynı fırsatlara sahip olamaması, milyonlarca yoksul insanın varlığı gibi sorunlar ise iletişim devrimine rağmen insanlar arasındaki yabancılaşmanın durdurulamadığı gibi azaltılamadığının da göstergesidir.¹⁰⁴

İnternetin yaygınlaşması ve bilişim teknolojisindeki gelişmelerin küresel değerlerin savunulması ve bu doğrultuda eylem sahaları oluşturması yanında bütün toplumların bu gelişim fırsatlarından yararlanamıyor olması uygulanabilirlik sorununa çeşitli göstergeler sunabilmektedir. Teknolojinin hızlı gelişmesi ile gündeme gelen “sayısal uçurum” (*digital gap / digital divide*) kavramı da bu göstergelerden biridir. İlk kez 1995 yılında NTIA (*National Telecommunication and Information Administration - U.S. Department of Commerce, Economics and Statistics Administration*) tarafından kullanılan bu kavram¹⁰⁵, teknolojik yeniliklerin gelişime açıklığı bakımından geçici bir kavram olarak değerlendirilmektedir.¹⁰⁶ Sayısal uçurum, değişik coğrafi alanlarda farklı sosyo-ekonomik koşulların bilgi ve haberleşme teknolojilerine erişim imkanlarındaki adaletsizliği tanımlamakta, ülkeler arasında ve içerisinde değişiklik göstermektedir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) çerçevesinde hazırlanan 1999 yılı “İnsani Gelişmişlik Raporu”nda internetin erişim ve dışlanma problemi yarattığına dikkat çekilmiştir. Bilgi teknolojileri ekonomik gelişmede, eğitim alanında, sağlıkta, kamu yönetiminde öncü rol oynadıkça yoksulların, okur-yazar olmayanların, kırsal kesimde yaşayanların ve İngilizce bilmeyenlerin dışlanmışlığının giderek büyüdüğü ortaya konmuştur.¹⁰⁷ Birleşmiş Milletler 1997 Nisan’ında şu saptamayı yapmıştır: “Bilgi ve iletişim alanındaki fırsatlar, kaynaklar ve erişim dağılımında gittikçe artan bir eşitsizlik

¹⁰⁴ Küresel Yönetim Komisyonu, **a.g.r.**, s.54.

¹⁰⁵ John P. Robinson, Paul DiMaggio, Eszter Hargittai, “New Social Survey Perspectives on the Digital Divide”, **IT&Society**, Vol:1, Issue:5, Summer, 2003, s.2.

¹⁰⁶ Herbert Kubicek, **The Digital Gap as Challenge for Local Communities**, University of Bremen, (t.y.), s.172.

¹⁰⁷ United Nations, UNDP, **1999 Human Development Report**, New York, Oxford University Press, 1999, s.126-127

vardır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında bilgi teknolojileri ve onunla ilgili uçurum giderek büyümekte, bilgi yoksulluğu olarak adlandırılan bir çeşit yeni yoksulluk ortaya çıkmaktadır.”¹⁰⁸ Benzer bir şekilde 1994 yılında Avrupa Konsey’ine sunulan raporda; bu teknolojilere sahip olanlar ve olmayanlar olarak, iki uçlu bir toplum yaratmanın esas tehlike olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁹

‘Telekom hizmetlerine evrensel erişim’ kavramını ilk kez uluslararası gündeme getiren 1984 Maitland Raporu her 100 kişiye 1 telefon hattı hedefini belirlemişti.¹¹⁰ 21. yüzyılın başında güncellenen “evrensel hizmet” tanımı ile birlikte¹¹¹ dünyadaki tüm uluslar ve bölgeler için aynı niteliksel ve niceliksel özellikleri olan evrensel hizmet tanımının yapıp yapılamayacağı sorusu ise ayrı bir araştırma ve tartışma konusu olabilir.

21. yüzyıl dünyasını bir “küresel komşuluk” zemini olarak değerlendiren Küresel Yönetim Komisyonu Raporu, daha önce hiçbir zaman bu kadar çok insanın bu kadar çok ortak yönü olmadığı ancak hiçbir zaman da olayların insanları bu kadar belirgin biçimde bölmediği tespitini yapmaktadır. Mekanın genişliği, çeşitlilik ve farklılığın dikkatleri çekmesini engellerken insanların giderek daha yakın ilişkiler kurabiliyor olması en küçük farkların bile ortaya çıkmasına ve belirgin uyumsuzluklara sebep olmaktadır. Çokkültürlü toplumlar genellikle bir gerilim mekanı haline gelmektedir.¹¹²

¹⁰⁸ UN, General Assembly, **Report of The Economic And Social Council, Administrative Committee on Coordination (ACC/CEB): Statement of the Administrative Committee on Coordination on Universal Access to Basic Communication and Information Services**, 1997, s.2-3.

¹⁰⁹ Telekomünikasyon Kurumu, **Sayısal Uçurum (Digital Divide)**, Telekomünikasyon Kurumu Sektörel Araştırma ve Stratejiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2002, s.28; (Erişim) http://www.tk.gov.tr/pdf/Sayisal_Ucurum.pdf, 22.07.2006.

¹¹⁰ Report of the Independent Commission for World-Wide Telecommunications Development, **The Missing Link**, ITU, 1984, s.5, (Erişim) http://www.itu.int/osg/spu/sfo/missinglink/The_Missing_Ling_A4-E.pdf, 19.12.2006.

¹¹¹ Telekomünikasyon Kurumu, **a.g.r.**, s.28.

¹¹² Küresel Yönetim Komisyonu, **a.g.r.**, s.55.

Toplumlari, kùltùrleri, devletleri birbirinden ayıran gerek fiziksel gerekse diğér başka sınırların entelektùel ve teknolojik değışim tarafından aşındırılması vatandaşlık, egemenlik, self-determinasyon gibi kavramların da etkilenmesine sebep olmaktadır. İdeolojik ve küresel çatışmalar 1990'lerden itibaren azalmış, tek kutuplu bir dũnya yerine çoğul bir dũnya ortaya çıkmıştır. Çeşitli kùltùrlere ve kimlik kaynaklarına hořgörùlù olma eğılimi sözkonusudur. Diğér taraftan, dũnyada yaşanan kaygı verici gelişmeler toplumların kendilerini tehdit altında hissetmesine sebep olmaktadır. Bunun sonucunda ise hükümetler, kurumlar ve halklar ortak eylemlere geçme noktasında tıkanmaktadır.¹¹³

Vatandaşlığın tarihsel gelişim sürecinin incelendiğı birinci bölümde vatandaşlığın bir “yurttaşlık erdemi” çerçevesinde şekillendiğini incelemiştik. Küresel vatandaşlık çerçevesinde de bir küresel vatandaşlık erdemi veya küresel vatandaşlık ahlakı ya da Küresel Yönetim Komisyonu Raporunda ifade edildiğı gibi bir “küresel komşuluk ahlakı”nın temin edilip edilemeyeceğı tartışılmaktadır. Bu çerçevede ise dũnyaya rehber olması gereken ilke ve değerlerin, küresel komşulukta hayatı biçimlendirecek olan ahlakın ele alınması gereğini savunan görüşler ortaya çıkmaktadır.

Küresel bir ahlakı, yaşam içindeki sùrtüşmeleri ve gerilimleri azaltmada başarılı olabilmenin anahtarı olarak gören Küresel Yönetim Komisyonu, dũnyanın hızla değışimi ortak değer ve ilkelerin belli standartlarla sınırlandırılmadığı takdirde küresel bir ahlakı uygulanamaz görmektedir. Örneğın bugün artık dũnyadaki şiddet çatışmaları devlet yapılarının içinde, insanlar arasında ortaya çıkmaktadır. Eğer bir standart belirlenecekse bunun, çatışmaların değışen yapısını göz önünde bulundurması gerekecektir. Ayrıca özel ve bağımsız aktörlerin hem kriz yaratma, hem çözümüleme hem de krizleri daha kötü duruma getirmedeki artan yeteneğı değerlerin sıralamasını değıştirebilme kapasitesine sahip olacaktır. Diğér taraftan gezegenin

¹¹³ Küresel Yönetim Komisyonu, **a.g.r.**, s.56.

bütünlüğüne ve insan neslinin devamına yönelik tehdit algılamalarına temelde ortak bir paydada tepki verilebilir.¹¹⁴ Ancak bu farklı durumlara tepkilerin farklı yorumlarla verilebilecek olması da herkes için ortak bir önceliğe sahip olabilecek değerlerin farklı koşullarda oluşabileceğini ve farklı koşullar oluşturabileceğini dışlamamalıdır.

İkinci bölümde de değinildiği gibi aktörlerin çoğullaştığı küreselleşme sürecinde ulus-devletler önemini muhafaza ettiği sürece devletlerarası ilişkilerdeki geleneksel ilkeler bir istikrar kaynağı olabilecekse de bu ilkelerin insan hakları, demokrasi ve hukuk çerçevesinde yeni koşullara uyumlandırılması gerekecektir. İstikrarlı dönemlerde temel ilke ve değerlerin, istikrarsız dönemlere göre daha az sorgulandığı söylenebilir. Dolayısıyla istikrarlı ve istikrarsız toplumların değerlere yaklaşımı, ortak değerlerin yaygınlaştırılması endişeleri daha farklı olacaktır. Tüm insanlığın benimseyebileceği hayata saygı, özgürlük, adalet, eşitlik, karşılıklı saygı gibi değerlerin, ekonomik ilişkilerin ve iletişimin gelişmesi ile insanların yalnız yakın mesafelerle, ortak çıkar ve kimliklerle değil, bunlardan öte bağlarla birbirine yaklaştığı evrensel bir ahlak toplumu kuracak tabanı sağlayabileceği savunulmaktadır.¹¹⁵ Ancak bu temel değerlerin de henüz tam olarak küresel bir öncelikle uygulanamadığını görmek mümkündür.

2.3. Evrenselci Fikirlerin Geçerliliği

Evrenselciliğin küreselleşme sürecinde halen geçerli bir ideal olup olmadığı tartışmasında, evrensel değerlerin ve ilkelerin küresel siyaset, küresel ekonomi ve çevre gibi bağlamlardaki düzenleyici çerçevesi ile ataerkil değerler arasındaki gerilim öne çıkmaktadır. Örneğin post-modern ve postyapısalcı yaklaşımlar farklılığa, çeşitliliğe ve tikelciliğe öncelik vermektedirler. Evrenselci fikirleri bir çeşit homojenlik sağlama çabası olarak

¹¹⁴ Küresel Yönetim Komisyonu, **a.g.r.**, s.57.

¹¹⁵ Küresel Yönetim Komisyonu, **a.g.r.**, s.58.

eleştiren bazı feministler farklılıklara saygı gösterilmesi ve hoşgörüyü yaklaşılmamasını savundukları farklılık politikalarına yönelirken, Stokes; bu farkların neler olduğunun belirlenmesi noktasında bir kavramsal sınırlandırmanın yokluğunda evrenselcilik çerçevesinde yürütülecek bir farklılık politikasının ayrımcılık, etnik milliyetçilik ve şiddeti tırmandırma riski olduğunu söylemektedir.¹¹⁶

Farklılık politikası bütün evrensel “hak iddialarından” vazgeçmeyi gerektirmez. Örneğin, Roland Axtman’a göre evrenselcilik; hakların eşitliği, bireylerin özgü kimliklerinin tanınması yönündeki farklılık politikalarını içerir.¹¹⁷ Anne Philips’in savunduğu evrenselcilikte, farklılık politikalarının da yeri vardır. Philips evrensellğe bütün farklı kimliklerin varlığının kabul edildiği, bir çoğunlukla uyuşabilme perspektifinden yaklaşmaktadır.¹¹⁸ Hem çeşitliliği hem de uyumu içeren bir farklılık politikasına da işaret eden bu perspektifin küresel vatandaşlık söylemiyle uyumlu olduğu ve sadece farklılıklara saygıyı değil aynı zamanda farklılıkları tanıyan, tartışan ve eleştiren politikaların geliştirilmesine de katkı sağlayabileceği ileri sürülmektedir.¹¹⁹ Stokes bu çerçevede iletişim ve diyalogun evrensel düzeyde sağlayacağı uyum üzerine inşa edilebilecek bir küresel vatandaşlık fikrinden bahseder.¹²⁰

Ulus-devlet vatandaşlığı ve insan haklarının küreselleşmesi arasındaki gerilime vurgu yapan Bryan Turner küreselleşmenin; ulusal egemenliğin erozyona uğradığı veya tehdit altında olduğuna yönelik iddialardan ve ulus-devletin çöktüğüne yönelik görüşlerden, internet iletişiminin demokrasi üzerindeki etkilerinden, kozmopolit demokrasinin mümkün olup olmadığından ve küreselleşmeye karşı bir direnç olarak tepkisel ulusalcı ve etnik

¹¹⁶ Stokes, **a.g.m.**, s.22.

¹¹⁷ Roland Axtman, **Liberal Democracy Into The Twenty-First Century: Globalization, Integration And The Nation-State**, Manchester, Manchester University Press, 1996.

¹¹⁸ Anne Philips, “Universal Pretensions In Political Thought”, **Destabilizing Theory: Contemporary Feminist Debates**, Eds., Michelle Barrett, Anne Philips, Stanford, Stanford University Press, 1992, s.27.

¹¹⁹ April Carter, “Are Women Citizens Of The World?, Virginia Wolf, War And Nationalism”, **Australian Journal Of Politics And History**, Vol:42, No:1, 1997, s.49.

¹²⁰ Stokes, **a.g.m.**, s. 22.

politikalarından oluşan siyasi sonuçlarına artan bir ilgi olduğunu ortaya koymaktadır. Turner, modern siyasetin doğasının geri kazanılamayacak ölçüde değiştiği yönünde bir uzlaşının varlığından bahseder.¹²¹

Martin Albrow'a göre geleneksel vatandaşlık kavrayışı küresel sistemin yükselişinin ortaya çıkardığı tehlike ve fırsatların görülebilmesinde yetersiz kalabilmektedir. Fakat küresel işgücü piyasasındaki etnik karmaşıklıktan doğan belirsiz kimlikler ve kimlik çatışmalarına karşı kozmopolit demokrasinin bir fırsat olarak görülebileceğini iddia eder.¹²² Daniele Archibugi (vd.), kozmopolit demokrasinin ilkelerini; evrensel haklar, Avrupa bütünleşmesi, insan hakları, sığınmacılar ve vatandaşlık etrafında dönen tartışmalar çerçevesinde ele almaktadır. Geleneksel vatandaşlık anlayışını da göç, küresel işgücü piyasası, etnik çeşitlilik ve bölgeselcilik ile ortaya çıkan problemler çerçevesinde değerlendirmektedirler.¹²³ Held de, demokrasinin otoritesinin “kozmpolit yönetim” kanalıyla güçlendirilebileceğini savunmaktadır.¹²⁴

David Held, küreselleşme süreçlerinin artan bir küresel bütünleşmeye götürmek zorunda olmadığına dikkat çekmektedir. Held'e göre, küreselleşme süreçleri homojen bir dünya, tek bir toplum veya tek bir siyaset anlamına gelmez. Hem parçalanma hem de bütünleşme dinamiklerini harekete geçiren çoklu etkenlerden bahsetmek mümkündür. Küreselleşme yeni değişim ve dönüşüm alanları yaratarak geleneksel siyasi ve ekonomik yapıları yeni bir düzenleyici sistemin kurulmasına yönlendirmeksizin zayıflatabilir. Küreselleşme en az ortak bir kimlik bilinci kadar farklılıkların da farkına

¹²¹ Turner, **a.g.m.**, s.83.

¹²² Martin Albrow, **The Global Age: State and Society Beyond Modernity**, Cambridge, Polity Press, 1996, s.9.

¹²³ Daniele Archibugi, David Held, Martin Kohler, Eds., **Re-Imagining Political Community: Studies In Cosmopolitan Citizenship**, Cambridge, Polity Press, 1998.

¹²⁴ David Held, **Democracy And The Global Order: From The Modern State To Cosmopolitan Governance**, Cambridge, Polity Press, 1995.

varılmasını, karşılıklı hoşgörü kadar çıkar ve ideoloji çatışmalarını da öne çıkarabilir.¹²⁵

Stokes'a göre küresel vatandaşlık kavramı, ulus-devlet vatandaşlığını ve ulus-devletin sınırlarıyla ilişkili boyutları aşan bir vatandaşlık kimliği ve faaliyetini tanımlar. Dünya vatandaşı olmak tarihsel süreçteki anlamından farklı olarak bugün kitlesel yoksulluk, açlık ve savaş gibi insanlığın ortak problemlerine yönelişin ve küreselleşmenin sebep olduğu kimlik arayışlarının ortaya çıkardığı tanınma ihtiyaçlarına verilen bir cevap olarak güncel hale gelmiştir. Dünya vatandaşı veya küresel vatandaş, ortak sorunların tüm ulusların ve tüm insanların sorumluluğunda olması gerektiğine inanan kişidir. Küresel vatandaşlık veya kozmopolitizm kavrayışı bu gibi hak ve sorumlulukların insanın ötesine genişletildiği evrensel ahlak alanını da içerebilir. Stokes genel bir çerçeve çizdiği küresel vatandaşlık kimliğini diğer ulusüstü vatandaşlık (çokuluslu ve uluslararası vatandaşlık) kimliklerinden ayırarak söylem boyutunu aşan ve aynı zamanda küresel kurumlar ve siyasi faaliyetlerde de açığa çıkan bir küresel vatandaşlık olgusundan bahsedilebileceğini iddia etmektedir.¹²⁶

Falk, bir "hayali cemaat" olarak tasavvur edilen ortak ulusun vatandaşları ile üyelerinin ortak insani değerleri paylaştığı ahlaki/iradi bir toplumun küresel vatandaşları arasında bir benzerlik kurmaktadır. Bu ortak değerler; ahlaki eşitliği, farklılıklara karşılıklı saygı ve hoşgörü, şiddetten kaçınma ve adaleti içerebilir. Falk'ın ulus-devleti aşan ilke ve değerler yanında bunları destekleyen ulusüstü aktivizmden de kaynaklandığını söylediği küresel vatandaşlık bir kategori olmanın ötesinde siyasi eylem ile aktif vatandaşlığı bünyesinde barındıran bir siyasi kimliktir.¹²⁷ Stokes birey ve grup haklarının savunulmasına destek sağlaması yanında Öteki'ne ve

¹²⁵ Held, "Democracy: From City-states...", s.38.

¹²⁶ Stokes, **a.g.m.**, s.19.

¹²⁷ Falk, "The Making Of Global Citizenship", s.127-140.

vatandaşlık sorumluluklarına karşı sağladığı duyarlılığı küresel vatandaşlığın “siyasi erdemi” olarak nitelendirmektedir.¹²⁸

Stokes, bireylerin eylem ve değerlerine eleştirel yaklaşabildikleri ölçüde küresel vatandaşlık teori ve pratiğinin ve ulus-devlet vatandaşlığının yeniden tanımlanmasının bir “potansiyel”e sahip olduğunu söyler. Küresel vatandaşlık kültür ve din çatışmalarının ortaya çıkardığı sorunları çözümleyebilme ve bu sorunların anlaşılabilmesine olanak tanıyabilme kapasitesine sahip bir kavram olarak ele alınmaktadır. Ancak bazı koşullarda ütöpik ve bazı durumlarda da pragmatik olarak görülebilecek gelişme sürecinde olan bir kavram olarak görülmektedir.¹²⁹

¹²⁸ Stokes, **a.g.m.**, s.22.

¹²⁹ Stokes, **a.g.m.**, s.22-23.

SONUÇ

Bu çalışmada vatandaşlık ve ulus-devlet arasındaki ilişkinin küreselleşme sürecindeki anlamı araştırılmıştır. Küreselleşme yeni bir olgu değil ancak yeni bir tanımdır ve son çeyrek yüzyıldaki değişimleri anlayabilmek için başvurulacak temel kavramlardan biri haline gelmiştir. Küreselleşme süreci, içinde sayısız değişim dinamiği barındırmaktadır. Vatandaşlık kavrayışının kent devletinden ulus-devlete geçirdiği gelişim sürecinin son geçerli modeli olan ulus-devlet vatandaşlığının anlamı da 21. yüzyılda bu değişim dinamiklerinden etkilenmektedir.

Antik Yunan kent devletinde taşıdığı anlamdan Westphalia sonrası egemen devletler sistemindeki anlamına kavuşana kadar vatandaşlık kavramı sürekli bir değişimin konusu olmuşsa da bugünkü değişimlerin Hegel'in kullandığı kavramla "çağın ruhu" (*zeitgeist*) ile uyumlu bir dökümüne ihtiyaç vardır. Eğer çağın ruhu küreselleşme ise küreselleşmenin Westphalia sisteminin giderek çözüldüğü bir döneme işaret ettiği söylenebilir. Bu çözülme vatandaşlık kavramının temel niteliklerinin değişiminden çok bu niteliklerin kendisinde bir dönüşüme sebep olmaktadır.

Ulus-devletler artık Westphalia düzenindeki ulus-devletler değiller, tebaadan vatandaşa dönüşen bireyler bugün birer uluslararası aktör, sınırlar giderek silikleşmeye başlıyor, toplumdan sosyal sisteme geçiliyor, zaman ve mekanın anlamı değişiyor ve sistem kendisini ağlarla tanımlamaya başlıyor. Dolayısıyla çağın ruhuna en uygun vatandaşlık kavrayışının da bu gibi değişimleri göz önünde bulundurması gerekmektedir. Bu değişimin çerçevesini ise Zygmunt Bauman'ın bir "sis bulutu" metaforuyla tanımladığı hemen hemen bütün alanlara nüfuz eden küreselleşmenin, Manuel Castells'in "ağ toplumu"nın sınır tanımaz "akış"larıyla ortaya çıkan etkileri belirlemektedir. Diğer taraftan, Antik Yunan'dan günümüze kadar gelen

evrenselcilik gibi bazı düşünce akımları da bu değişime gerilim alanları tanıyacak kadar canlılığını korumaktadır.

Vatandaşlık kavramı her dönemde gözde kavramlardan biri olmuş ve dönemin koşullarına göre kendi dinamiklerine sahip farklı bağlamlarda tanımlanagelmiştir. Bugünkü bağlamını da küresel sistem ve ulus-ötesileşme süreci oluşturmaktadır. Bu bağlamda anlamı giderek çözülen ulus-devlet vatandaşlığının; statü, hak ve görevler, eşitlik vurgusu ve demokratik devletlerin gerçek bir vatandaşlık eylemi için esaslarından olan katılım gibi temel nitelikleri küreselleşme sürecinden etkilenmektedir.

Küreselleşmenin biçimlendirdiği dünyanın bir düzensizlik, başıboşluk, belirsizlik dünyası olarak tanımlanmasının temelinde değişimi düzenleyecek kurumların ve kuralların yetersizliği bulunmaktadır. Bu yetersizlik küreselleşme sürecinin bir kimlik bunalımıyla birlikte ilerlemesine sebep olmaktadır. Hız ve hıza ayak uyduramama bir çatışma kaynağı olmaktadır. Küreselleşmenin toplumsal sistemlere kolayca nüfuz edebilmesi ilk dönüşüm hareketini başlatabilirken bu dönüşüm ivmesine eşit ölçüde uyum sağlayamayan alanlar ortaya çıkmaktadır. Bu eşitsizliğin ortaya çıkardığı gerilime verilen tepkiler karşı eğilimlere ve dirençlere sebep olmaktadır. Richard Falk'ın "tepeden-küreselleştirme" ve "aşağıdan-küreselleşme" ayrımı da bu duruma işaret eder.¹ Tepeden-küreselleştirme homojenlik ve birliğe, aşağıdan-küreselleşme ise heterojenlik ve farklılığa, gerilim ve çelişkiye eğilimlidir. Her ikisine de şekil veren ise devletin kimlik politikası üzerindeki kontrolünün zayıflamasıdır.

Küreselleşme sürecinde vatandaşların devletten beklentileri artarken devlet bu talepleri karşılamada tek başına yetersiz kalmaktadır. Vatandaşlar da inisiyatifi ele almak değilse bile kurdukları bağlarla hükümetleri ve hükümet politikaları üzerinde baskı oluşturabilmektedirler. Bu baskıların

¹ Richard Falk, **Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri**, çev. Ali Çaksu, 3.Baskı, İstanbul, Küre Yayınları, 2005, 171-182.

enerjisini yapıcı kanallara aktarabilmek için hoşgörü, karşılıklı saygı, demokrasi, insan hakları gibi evrensel değerlerin uygulama sahalarını genişletebilecek küresel standart normlar geliştirme çabaları vardır.

Vatandaşlık anlayışı evrenselci ve farkçı görüşlerden beslenen gerilimlerden de etkilenmektedir. Kaynağında, tek biçimli bir toplum organizasyonu ve benzer ögelerden oluşan sistemler yaratma düşüncesi yatan evrenselcilik ve daha küçük gruplar oluşturma, farklılaşma yatan farkçı akım kozmopolitizm fikrine uygun zemini hazırlamaktadır. Kozmopolitizm fikri küreselleşme sürecinde pek çok yeni kavrama fikrinsel dayanak sağlamaktadır. Ulus olarak kurulmuş toplumların çokkültürlü toplum biçiminde yeniden yapılanması farklılıkların uzlaştırılabilirliğini gündeme getirmektedir. Bu çerçevede de insan hakları ve demokrasi vurgusuna sahip “kozmpolit demokrasi” modelleri demokrasinin geliştirilebilmesi, muhafazası ve daha demokratik sistemler için bir çıkar yol olarak sunulmaktadır.

Diğer yandan içinde bulunduğumuz küreselleşme sürecinde göç hareketlerinin yönü, göçün niteliği, sayı ve coğrafya bakımından genişlemesi göç olgusunun ulus-devletler ve ulus-devlet vatandaşları açısından önemini ortaya koymaktadır. Göç ve göç hareketleri sonucu oluşan kozmpolit şehirler kimlik sorununu yeniden gündeme getiren döneme özgü özelliklerden biridir. Ulus-devletlerin uyguladığı göç politikaları ise bir taraftan ulus-devletlerin yetkilerini kullanabildiği alanlardan birine işaret ettiği gibi vatandaşlık haklarının genişlemesi bakımından da önem taşımaktadır. Vatandaşlığa Antik Yunan’dan bugüne hakların sürekli genişlemesi perspektifinden bakmak mümkündür. Küreselleşme de aynı şekilde sürekli genişleyen haklara işaret etmektedir. Böylece vatandaşlık da küreselleşme de herşeyi kapsayan ve demokratik bir konsepttir. Fakat her ikisi de özünde kapsayıcılık ve demokratiklik olsa da her zaman bir dışlama üretmiştir. Ulus-devletlerin etnik kompozisyonunu karmaşıklaştıran göç olgusu da vatandaşlık bakımından hem kapsayıcılık hem de dışlama üretmektedir.

Küreselleşmenin etkilerinin pek çoğu iletişim teknolojisindeki gelişmelerin türevleri olarak görülebilir. İletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler toplumsal ilişki biçimlerini ve toplumsal yapıyı dönüştürmekte, çoklu kimlik biçimlerini teşvik etmekte, ulusalcı hareketleri güçlendirici etkide bulunmaktadır. Özellikle küresel sosyal hareketlerin daha kolay örgütlenebilmelerine ve talepleri karşılanana kadar iktidar üzerinde baskı gücü oluşturabilmelerine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla vatandaş bireyler etkin birer aktöre dönüşmektedirler.

Küreselleşme sürecinde ulus-devlete rakip aktörlerin ortaya çıkması aktörlerin çoğullaştığı bir küresel düzene işaret etmektedir. Ortaya çıkan bu yeni siyasa merkezleri karşısında ulus-devletler konumlarını muhafaza etmekte güçlük çekmektedirler. Ancak kendilerine ortak pek çok aktör olmasına rağmen ulus-devletler yine de önceliklerini olmasa da önemlerini muhafaza eder. Örneğin sosyal hareketler taleplerini ancak ulus-devletler kanalıyla iletebilmekte, yerine getirilmesini yine onlardan beklemektedirler. Diğer taraftan artan taleplere rağmen devletlerin bunları karşılayabilme kapasitesi giderek azalmaktadır. Bu da vatandaşların devlete güveninde bir azalmaya sebep olmaktadır. Bu güvensizliğin oy pusulalarında yansıması ve siyasete karşı azalan ilgi vatandaşların demokrasi inancının azaldığı yönünde bir göstergedir. Bu da vatandaş katılımının zayıfladığı anlamına gelmektedir.

Aidiyet duygusunun ulus-devlet sınırları içinde tam anlamıyla doyurulamaz hale gelmesi ve vatandaşlık haklarının da insan hakları kapsamında ulus-devleti aşarak ulus-üstü kurumların konusu edilmesi vatandaşlığın anlamını dönüştürmektedir. Ulus-devlet açısından küreselleşme yaklaşımları ulus-devletin egemenliğini yitirdiği, ulus-devlet egemenliğinin dönüştüğü ve ulus-devletin egemenliğinden hiçbir şey kaybetmediği gibi üçlü bir sınıflandırma içerisinde egemenliği konu ederler. Siyasal boyutta ulus-devletlerin egemenlikleri sınırlanmakta, aşınmaktadır; ulus-devletler güçsüzleşmiş gibi görünmekte ve fakat nüfuzlarını muhafaza etmektedirler. Kültürel boyutta ise ulusal bütünlüğe olan inanç

sarsılmaktadır. Bu çerçevede ulus-devletlerin kendilerini uyarlamak zorunda kaldıkları bir dönüşüm içinde varlığını muhafaza ettiği söylenebilir. Westphalia sisteminin egemen devletleri dünya siyaset sahnesinin “yegane” aktörleri olma niteliklerini kaybetmişlerdir fakat küresel yapının ve bir uyumlaştırıcı ve uyum sağlayıcı bileşeni olarak varlıklarını devam ettirmektedirler.² Bu uyarlanma süreci de vatandaşlık kavramı için yeniliklere işaret etmektedir.

Yeni küresel siyasetin; devlet dışı aktör, küresel yönetim ve küresel sivil toplumu içine alan yeni kavram dünyasında ulus-ötesicilik fikri önem kazanmaktadır. Küreselleşme sürecinde ulus-devlete ortak çıkan yeni aktörler temelinde uluslararası sistem ulus-devlete baskılar oluşturmakta ve sınırlamalar getirmektedir. Bütünsel bir küresel sivil topluma kaynaklık eden fikirleri sivil toplumun gelişim sürecinde bulmak mümkündür. Devlet ve sivil toplum arasında bir ayrım görmeyen yaklaşımdan devlet ve sivil toplum arasında belirgin farkların ortaya çıkarak farklı kültürlerin ve farklı yaşam biçimlerinin temsil taleplerinin hızlanmasıyla çokkültürlü paradigmalara başvurulur hale gelmiştir. Sivil toplumun “devlet- vatandaş bireyler –küresel toplum” üçlüsü olarak ele alınması küresel sivil toplum ve vatandaşlığın dönüşümü arasındaki bağı anlamlandırmaktadır.

Uluslararası sistemde aktörlerin çoğullaşması ve toplumsal bağların yoğunlaşması, küresel yönetimi bazen bir zorunluluk bazen de istenen bir faaliyet kılmaktadır. Küresel yönetim, dünyanın yeni biçimine uyum sağlamayı kolaylaştıran, geleneksel yapıların dönüşümüne destek sağlayan veya yeni dönüşüm dinamiklerini harekete geçiren daha iyi bir yönetim için küresel, yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde bir zihniyet dönüşümüne ihtiyaç duymaktadır. Küresel demokrasi fikirlerini gündeme getiren küresel yönetimin ulus-devletlere ihtiyaç duyması devlete yüklenen yeni role yeni bir vatandaşlık kavramlaştırmasının eşlik etmesini gerektirmektedir. Son

² Burcu Bostanoğlu, “A Politico-Sociology of International Relations”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt:5, sayı:3, konu:15, 2003, s.222.

yıllarda gündeme gelen küresel vatandaşlık, kozmopolitan vatandaşlık, ulus-ötesi vatandaşlık, dünya vatandaşlığı gibi tanımlar da bu çabaların ürünü olarak ortaya çıkmaktadır.

Vatandaşlığın yeni bir kavramlaştırma düzeyine ihtiyaç duyması onun gerilediği anlamına gelmediği gibi bir dönüşümün kabulüdür. Küreselleşme sürecinde üyelik, haklar, katılım çerçevesindeki yeni vatandaşlık algılamaları bu dönüşüme işaret eder. Küresel vatandaşlık tartışmaları vatandaşların bir vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları devletin yerine koyabilecekleri tek bir dünya hükümetinin olabilirliği, ortak bir aidiyet duygusu sağlayabilecek değerlerin hangi toplumlar için hangi standartlara göre önceliklendirilebileceği ve evrensellik çerçevesinde yapılmaktadır.

Bu çerçevede küresel bir vatandaşlık yeni bir eylem sahasına işaret ederken geleneksel vatandaşlık kavramsallaştırmasının sahip olduğu aidiyet, bağlılık, sadakat, sorumluluk gibi ulus-devletle sınırlı çerçeveden henüz tamamen uzaklaşmamıştır. Bu da ulus-devlet ve vatandaşlık arasındaki ilişkinin tamamen çözüldüğü bir küresel vatandaşlık kavramlaştırmasına imkan tanımamaktadır. Fakat ulus-devletin yapı ve niteliklerindeki değişim ile vatandaşlığın anlam ve niteliklerindeki değişimin birbirine uyumlandırılabilceği, kapsayıcı bir kavramlaştırma düzeyine ihtiyaç vardır.

Bir ulus-devlete üyeliğin Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi Avrupa vatandaşlığı (*European Citizenship*) çerçevesinde kazandığı anlamlar, vatandaşlık haklarının insan hakları ile birlikte anılır olması ve katılım temelinde gündeme gelen demokrasi modelleri ulusaşırı düzeyde tanımlanabilir hale gelen vatandaşlık kavramının temel niteliklerindeki değişime işaret etmektedir. Bu dönüşüm tek boyutlu bir inceleme düzeyinde ele alınamayacak kadar karmaşıktır bu nedenle bu niteliklerin birbiri ile ilişkileri veya birbirlerine etkileri çoklu bir inceleme düzeyinde ele alındığından sayısız tezler ortaya konabilmektedir. Bu tezler de, en azından, vatandaşlığın

bir dönüşüm içinde olduğu, küreselleşmenin etkilerinin dünyaya nüfuz ettiği ve eski kavramları değiştirdiğine işaret edecek ölçüde yeterlidir.

Diğer taraftan bu dönüşüm “burada ve şimdi” (*hic et nunc*) bir küresel vatandaşlığa işaret etmez. Küreselleşmenin ulus-devlet ve ulus-devlet vatandaşlığı üzerindeki etkileri kapsamında literatürde vatandaşlığın aldığı yeni biçimlere ve vatandaşlığın geleceğine yönelik sayısız tartışma bulunmaktadır. Bu tartışmalar ulus-devletin yerine dünya devleti; ortak gelecek idealinin şekillendirdiği ortak ulus-bilincinin yerine ortak geleceği(mizi) evrensel bir yasa çerçevesinde önceliklendirilebilecek değerler setini; ulusal-sınırların yerine tüm dünya için eşitlik ve kapsayıcılık anlamında homojenleştirici bir evrenselciliğin, farklılıkları öne çıkaran, içinde farklılıkları barındıran bir evrenselciliğe dönüşen sınırsızlığı gibi konuları içermektedir. Bu açıdan küresel vatandaşlık idealinin pratik bir geçerliliğe sahip olması imkansız olmasa da yakın zamanda zor görünmektedir. Vatandaşlığın geleceği için bu idealin uygun ve işletilebilir koşullarını belirleyecek kurumların geliştirilmesi gerekmektedir.

Küreselleşme sürecinde ulus-devlet ve vatandaşlık ilişkisinin bize gösterdiği şey küreselleşmenin; vatandaşlığın önemli bir dönüşüm içinde olduğunu gösteren tecrübelerle işaret ettiğidir. Ancak “ulusaşırı vatandaş etiketi”ne sahip vatandaşların ilan edilmesi için henüz erkendir. Küresel vatandaşlık, küresel eşitsizlikler arasındaki farkın en aza indirilmesi halinde, zamanın ruhuna uyumlu kurumlar ve etkili katılım araçlarının geliştirilmesi ile mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali; **Kent Devletinden İmparatorluğa**, Ankara, İmge Kitabevi, 1994.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, KÖKER, Levent; **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara, İmge Kitabevi, 1989.
- AKBEY, Ferhat, SARAÇ, Özgür; “Küresel Yönetişim Ekseninde Uluslararası Sivil Toplum Örgütleri: İktidar İlişkileri Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Türk İdare Dergisi**, sayı:446, 2005, ss. 215-242
- AKTAN, Coşkun Can; **Değişim Çağında Devlet**, Konya, Çizgi Kitabevi, 2003.
- AKYOL, Taha; “AB Ve Globalleşme Sürecinde Egemenlik, Egemenliğin Çağdaş Kayıt Ve Şartları”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, ss. 95-103.
- ALBROW, Martin; **The Global Age: State and Society Beyond Modernity**, Cambridge, Polity Press, 1996.
- ANDERSON, Benedict; **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri Ve Yayılması**, çev. İskender Savaşır, 3. Basım, İstanbul, Metis Yayınları, 2004.
- ANHEIER, Helmut, GLASIUS, Marlius, KALDOR, Mary; Eds., **Global Civil Society 2004**, Oxford, Oxford University Press, 2004.
- ANHEIER, Helmut, GLASIUS, Marlius, KALDOR, Mary; Eds., **Global Civil Society 2003**, Oxford, Oxford University Press, 2003.
- ANHEIER, Helmut, GLASIUS, Marlius, KALDOR, Mary; Eds., **Global Civil Society 2002**, Oxford, Oxford University Press, 2002.
- ANHEIER, Helmut, GLASIUS, Marlius, KALDOR, Mary; Eds., **Global Civil Society 2001**, Oxford, Oxford University Press, 2001.
- ARCHIBUGI, Daniele, HELD, David, KOHLER, Martin; Eds., **Re-Imagining Political Community: Studies In Cosmopolitan Citizenship**, Cambridge, Polity Press, 1998.

- ARCHIBUGI, Daniele, HELD, David; Eds., **Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order**, Cambridge, Polity Press, 1995.
- ARI, Tayyar; **Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği**, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2002.
- ART, Robert J., JERVIS, Robert; Eds., **International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues**, New York, Longman, 2003.
- AXTMAN, Roland; **Liberal Democracy Into The Twenty-First Century: Globalization, Integration And The Nation-State**, Manchester, Manchester University Press, 1996.
- BALIBAR, Etienne; **We, the People of Europe?: Reflections on Transnational Citizenship**, İng. çev. James Swenson, Etienne Balibar, U.K., Princeton University Press, 2004.
- BALIBAR, Etienne, WALLERSTEIN, Immanuel; **İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler**, çev. Nazlı Ökten, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.
- BARBER, B.Benjamin; **McWorld'e Karşı Cihad: Yeni Dünya Düzenini Biçimlendiren Güçler**, İstanbul, Cep Kitapları, 2003.
- BAUBÖCK, Rainer; **Transnational Citizenship: Membership Rights In International Migration**, Aldershot, Edward Elgar, 1994.
- BAUMAN, Zygmunt; **Küreselleşme:Toplumsal Sonuçları**, çev. Abdullah Yılmaz, 2.Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006.
- BAUMAN, Zygmunt; **Liquid Modernity**, Cambridge, Polity Press, 2000.
- BAYHAN, Vehbi; "Türkiye'de Sivil Toplum Örgütleri, Demokrasi ve Patronaj", **Sivil Toplum ve Demokrasi**, Ed., EDAM, yay. haz. Lütfi Sunar, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2005, ss.145-169.
- BELGE, Murat; "AB ve Globalleşme Sürecinde Egemenliğin Dönüşümü ve Ulusal Egemenliğin Geleceği", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, ss. 37-44.
- BETTS, Katharine; "Multiple Citizenships: Two Reports And Some Implications", **People And Place**, Vol:3, No:3, 1995, ss. 1-9.
- BİLGİN, Nuri; **Kimlik İnşası**, Ankara, Aşina Kitaplar, 2007.
- BİLGİN, Nuri; **Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu**, İzmir, Ege Yayıncılık, 1994.

- BOLI, John; "Rights And Rules: Constituting World Citizens", **Public Rights, Public Rules: Constituting Citizens In The World Polity And National Policy**, Ed., Mcneely L. Connie, New York, Garland, 1998, ss. 271-293.
- BOSTANOĞLU, Burcu; "A Politico-Sociology of International Relations", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, cilt:5, sayı:3, konu:15, 2003, ss. 217-223.
- BOZKURT,Veysel; "Küreselleşme; Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar", (Erişim) <http://www.genbilim.com/content/view/1659/86/>, 25.11.2007.
- BROWN, Chris; "Cosmopolitanism, World Citizenship and Global Civil Society", **Critical Review of International Social and Political Philosophy**, Vol:3, 2001, ss.7-26.
- BULL, Hedley; **Anarchical Society: A Study of Order in World Politics**, New York, Columbia University Press, 1997.
- BURGMANN, Verity; **Power And Protest: Movements For Change In Australian Society**, Sydney, Allen &Unwin, 1993.
- CAMILLERI, Joseph, FALK, Jim A.; **The End of Sovereignty: The Politics of Shrinking and Fragmenting World**, Hants, Edward Elgar Publications, 1992.
- CARTER, April; "Are Women Citizens Of The World? Virginia Woolf, War And Nationalism", **Australian Journal Of Politics And History**, Vol:42, No:1, 1997, ss. 39-53.
- CARTLEDGE, Paul; **Sparta And Lakonia: A Regional History 1300-362 BC**, Londra, Routledge ve Kegan Paul, 1979.
- CASTELLS, Manuel; "Ağ Toplumunun Yükselişi", **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür**, çev. Ebru Kılıç, I.Cilt, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- CASTELLS, Manuel; "Kimliğin Gücü", **Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür**, çev. Ebru Kılıç, II.Cilt, İstanbul, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- CASTLES, Stephen, DAVIDSON, Alastair; **Citizenship and Migration: Globalization and the Politics of Belonging**, New York, Palgrave, 2000.

- CHANDLER, David; "New Rights for Old? Cosmopolitan Citizenship and the Critique of State Sovereignty", **Political Studies**, Vol:51, No:2, June 2003, ss. 332-349.
- CİRHİNOĞLU, Fatma Gül, AKTAŞ, Vezir, ÖZKAN, Bengi Öner; "Sosyal Temsil Kuramına Genel Bir Bakış", **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:30, No:2, Aralık, 2006, ss.163-174.
- CLARKE, Paul Berry; **Deep Citizenship**, London, Pluto Press, 1996.
- COŞKUN, İsmail; **Modern Devletin Doğuşu**, İstanbul, Der Yayınları, 1997.
- COX, Robert W.; "Beyond Empire and Terror: Critical Reflections On The Political Economy Of World Order", **New Political Economy**, Vol.9, No.3, 2004, ss.307-323.
- ÇALIŞ, Şaban, ÖZLÜK, Erdem; "Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları", (Erişim) <http://www.usakgundem.com/makale.php?id=234>, 19.08.2007.
- DAĞ, Ahmet Emin; **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Sözlüğü**, İstanbul, Anka, 2004.
- DELANTY, Gerard; **Citizenship in a Global Age: Society, Culture, Politics**, Philadelphia, Open University Press, 2000.
- DIRİK, Mustafa; **Uluslararası Politikada Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları (NGO)'nın Rolü:Uluslararası Ceza Mahkemesi Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2005.
- DOWER, Nigel; "The Idea of Global Citizenship – A Sympathetic Assessment", **Global Society**, Vol:14, No:4, 2000, ss.553-567.
- DUNCAN, W.Raymond; WEBSTER, Barbara Jancar, SWITKY Bob; **World Politics In The 21st Century**, New York, Longman, 2001.
- ERALP, Atila; **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Der., İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- ERDOĞAN, Mustafa; **Anayasal Demokrasi**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1996.
- ERDOĞAN, Mustafa; "Küreselleşme, Hukuk ve Türkiye", **Liberal Düşünce**, Yıl: 7, Sayı:25- 26, Kış-Bahar, 2002, ss.53-65.
- EROĞLU, Feyzullah; "Kimlik Arayışları Ve Türk Kimliği", **Milli Kimlik Ve Türkiye'nin Geleceği Üzerine**, yay. haz. Mustafa Kahramanyol, Ankara, Ankara Ticaret Odası, 2005, ss. 119-132.

- ERÖZDEN, Ozan; **Ulus-Devlet**, Ankara, Dost Kitabevi, 1997.
- ESGİN, Ali; “Ulus-Devlet Ve Küreselleşmeye İlişkin Bazı Tartışmalar”, **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:25, No:2, Aralık, 2001, ss. 185-192.
- EVANS, Tony; “Citizenship And Human Rights In The Age Of Globalization”, **Social Transformation & Human Governance**, Vol:25, Issue:4, Oct-Dec 2000, ss. 415-438.
- FALK, Richard A.; **Dünya Düzeni Nereye? Amerikan Emperyal Jeopolitikası**, çev. Neşenur Domaniç, Nusret Arhan, İstanbul, Metis Yayınevi, 2005.
- FALK, Richard A.; **Yırtıcı Küreselleşme: Bir Eleştiri**, çev. Ali Çaksu, 3. Basım, İstanbul, Küre Yayınları, 2005.
- FALK, Richard A.; “The World Order Between Inter-State Law And The Law Of Humanity: The Role Of Civil Society Institutions”, **Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order**, Eds., Daniele Archibugi, David Held, Cambridge, Polity Press, 1995, ss. 163-179.
- FALK, Richard A.; **On Humane Governance: Toward a New Global Politics**, Cambridge, Polity Press, 1995.
- FALK, Richard A.; “The Making of Global Citizenship”, **The Condition of Citizenship**, Ed., Bart van Steenbergen, London, Sage Publications, 1994, ss. 127-140.
- FOX, Jonathan; “Unpacking ‘Transnational Citizenship’”, **Annual Review of Political Science**, Vol:8, June 2005, ss.171-201.
- FRIEDMAN, Lawrence M.; **Yatay Toplum**, çev. Ahmet Fethi, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2002.
- FUKUYAMA, Francis; **Tarihin Sonu Ve Son İnsan**, çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Simavi, 1993.
- GELLNER, Ernest; **Uluslar ve Ulusculuk**, çev. Büşra Ersanlı Behar, Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992.
- GIDDENS, Anthony; “Küreselleşmenin İkilemleri”, **Sosyal Demokrat Değişim Dergisi**, Sayı:12, Ankara, 1999.

- GIDDENS, Anthony; **Elimizden Kaçıp Giden Dünya** , çev. Osman Akinhay, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.
- GOLDSTEIN, Jashua S.; **International Relations**, New York, Longman, 2004.
- GÖNLÜBOL, Mehmet; **Uluslararası Politika: İlkeler – Kavramlar – Kurumlar**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000.
- GÖRMEZ, Kemal; **Küreselleşme ve Yerelleşme**, Ed., Ankara, Odak Yayınları, 2005.
- GÖZE, Ayferi; **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, Ankara, Beta, 1993.
- GÖZTEPE, Ece; “Yurttaşlığın Kamusal Ve Ulusüstü Boyutu: Avrupa Yurttaşlığı ve Göçmen Forumu Örnekleri”, (Erişim) <http://auhf.ankara.edu.tr/dergiler/auhfd-arsiv/AUHF-2003-52-04/AUHF-2003-52-04-Goztepe.pdf>, 28.08.2007.
- GRAY, John; “Globalization: Where Next”, **Public Lecture**, The Center For The Study Of Global Governance, London School Of Economics And Political Science, October, 2001, ss. 1-35.
- GÜNDÜZ, Mustafa, GÜNDÜZ, Ferhan; **Yurttaşlık Bilinci**, Ankara, Anı Yayıncılık, 2005.
- HABERMAS, Jorgen; **Küreselleşme ve Millî Devletin Akıbeti**, çev. Medeni Beyaztaş, İstanbul, Bakış Yayınları, 2002.
- HALL, Ben; ”Immigration In European Union: Problem or Solution?”, **Prospect Magazine**, June 2000/OECD Observer, No:221-222, Summer 2000, (Erişim) <http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/337>, 16.08.2007.
- HALL, Stuart; “Yerel ve Küresel: Küreselleşme ve Etniklik”, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi**, Der. A. King, çev. Gülcan Seçkin, Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998, ss. 39-61.
- HALL, Stuart; “Yeni Zamanların Anlamı”, **Yeni Zamanlar:1990’larda Politikanın Değişen Çehresi**, Der. Stuart Hall, Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı, İstanbul, 1995, ss.105-124.
- HALLIDAY, Fred; **2000’lerde Dünya: Tehlikeler ve Vaatler**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını, 2002.

- HARVEY, David; **Postmodernliğin Durumu**, çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, 2003.
- HEATER, Derek; **Yurttaşlığın Kısa Tarihi**, çev. Meral Delikara Üst, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.
- HEATER, Derek; **World Citizenship: Cosmopolitan Thinking and Its Opponents**, London, Continuum, 2002.
- HEATER, Derek; **Citizenship: The Critic Ideal In World History, Politics And Education**, London, Longman, 1990.
- HELD, David; "The Transformation of Political Community, Rethinking Democracy In The Context Of Globalisation", **Democracy's Edges**, Eds., Ian Shapiro, Casiano Hacker, Cambridge University Press, 1999, ss. 84-111.
- HELD, David; MCGREW, Anthony; GOLDBLATT, David; PERRATON, Jonathan; **Global Transformations: Politics, Economics and Culture**, Cambridge, Polity Press, 1999.
- HELD, David; **Democracy And The Global Order: From The Modern State To Cosmopolitan Governance**, Cambridge, Polity Press, 1995.
- HELD, David; "Democracy and The New International Order", **Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order**, Eds. Daniele Archibugi, David Held; Cambridge, Polity Press, 1995, ss. 96-120.
- HELD, David; "Democracy: From City-states to a Cosmopolitan Order?", **Prospects for Democracy: North, South, East, West**, Ed. David Held, Cambridge, Polity Press, 1993, ss. 13-52.
- HELD, David; "Democracy, The Nation State And The Global System", **Political Theory Today**, Ed., David Held, Cambridge, Polity Press, 1991, ss.197-235.
- HELD, David; **Political Theory And The Modern State: Essays On State, Power, And Democracy**, Cambridge, Polity Press, 1989.
- HETTNE, Björn; "The Fate of Citizenship in Post-Westphalia", **Citizenship Studies**, Vol: 4, No:1, 2000, ss.35-46.
- HEYWOOD, Andrew; **Politics**, London, Palgrave Foundations, 2002.

- HIRST, Paul, THOMPSON, Grahame; The Problem of "Globalization", **Economy and Society**, 21(4), 1992, ss.357–396.
- HOBSBAWM, Eric J.; **1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik : Program, Mit, Gerçeklik**, çev. Osman Akınhay, 3.Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006.
- HOBSBAWM, Eric J.; **İmparatorluk Çağı: 1875-1914**, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost, 1999.
- HOBSBAWM, Eric J.; **Sermaye Çağı: 1848-1875**, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost, 1998.
- HOBSBAWM, Eric J.; **Devrim Çağı: 1789-1848**, çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost, 1998.
- HOLSTON, James, APPADURAI, Arjun; "Cities and Citizenship", **Cities and Citizenship**, Eds., J. Holston, London, Duke University Press, 1999, ss. 1-18.
- International Organization for Migration (IOM), **2005 World Migration Report**, 2005.
- JOPPKE, Christian; "Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity", **Citizenship Studies**, Vol:11, No:1, February, Routledge, 2007, ss. 37-48.
- JOPPKE, Christian; Ed., **Challenge to the Nation-State:Immigratiin in Western Europe**, Oxford, Oxford University Press,1998.
- KALDOR, Mary; "Civil Society And Accountability", **Journal Of Human Development**, Vol:4, No:1, Carfax, 2003, ss.6-27.
- KALDOR, Mary; **Global Civil Society: A New Phenomenon**, Cambridge, Polity Press, 2003.
- KALDOR, Mary; "The Idea Of Global Civil Society", **International Affairs**, Vol:79, No:3, 2003, ss.583-593.
- KALDOR, Mary; "We Have To Think About The Security Of Individuals Rather Than The Protection Of Borders", (Erişim) <http://bostonreview.net/BR30.1/kaldor.html>, 27.09.2007.
- KALDOR, Mary; "European Institutions, Nation- States and Nationalism", **Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order**, Eds. Daniele Archibugi, David Held; Cambridge, Polity Press, 1995, ss. 68-95.

- KAPANI, Münci; **İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları**, Ankara, Bilgi Yayınları, 1996.
- KAPANI, Münci; **Kamu Hürriyetleri**, 7. Baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 1993.
- KAZGAN, Gülten; **Küreselleşme ve Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul, Altın Kitaplar, 1997.
- KEANE, John; “Despotizm Ve Demokrasi”, **Sivil Toplum Ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, Der. John Keane, çev. Levent Köker v.d., Yedi Kıta Yayınları, Ankara, 2004, ss. 47-90.
- KEANE, John; **Sivil Toplum Ve Devlet: Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, Der. çev. Levent Köker v.d., Yedi Kıta Yayınları, Ankara, 2004.
- KECK, Margaret E., SIKKINK Kathryn; “Transnational Activists’ Networks”, **International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues**, Eds., Robert J. Art, Robert Jervis, New York, Longman, 2003, ss. 557-563.
- KEGLEY, Charles, WITTKOPF, Eugene R.; **World Politics: Trend and Transformation**, New York, Bedford/St. Martin’s, 2001.
- KEYMAN, E. Fuat; **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık : Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Alfa Yayınevi, 2000.
- KING, Anthony D.; **Kültür, Küreselleşme Ve Dünya-Sistemi**, çev. G. Seçkin, Ü. H. Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1998.
- KÖMEÇOĞLU, Uğur; “Küreselleşme, Modernleşme, Modernlik”, **Doğu-Batı**, Yıl:5, Sayı:18, 2002, ss. 9-25.
- KREIJEN, Gerard; Ed., **State Sovereignty and International Governance**, New York, Oxford, 2002.
- KUBICEK, Herbert; **The Digital Gap as Challenge for Local Communities**, University of Bremen Press, (t.y.), ss. 172-181.
- KUMAR, Krishan; **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Ankara, Dost Kitabevi, 2004.
- Küresel Yönetim Komisyonu, **Küresel Yönetim Komisyonu Raporu: Küresel Komşuluk**, çev. Belkıs Çorakçı Dişbudak, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı, 1996.

- KYMLICKA, Will, NORMAN, Wayne; "Citizenship in Culturally Diverse Societies: Issues, Contexts, Concepts" , **Citizenship in Culturally Diverse Societies**, Eds., Will Kymlicka, Wayne Norman, New York, Oxford University Press, 2000, ss. 1-43.
- KYMLICKA, Will; **Çokkültürlü Yurttaşlık**, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- KYMLICKA, Will, NORMAN, Wayne; "Return of the Citizen: A Survey of Recent Work on Citizenship Theory", **Ethics**, Vol:104, No:2, 1994, ss. 352-381.
- LECA, Jean; "Yurttaşlık Üzerine Sorular", **Birikim**, çev. Güral Koca, Sayı:55, ss. 57-66.
- LINKLATER, Andrew; "Citizenship and Sovereignty in the Post-Westphalian State", **European Journal of International Relations**, 2(1), 1996, ss. 77-103.
- LINKLATER, Andrew; **Men And Citizens In The Theory Of International Relations**, London, Macmillan, 1990.
- LINKLATER, Andrew; "What Is Good International Citizenship?", **Ethics And Foreign Policy**, Ed., P. Keal, Sydney, Allen&Unwin, 1992, ss. 21-43.
- LINKLATER, Andrew; **The Transformation of Political Community**, Cambridge, Polity Press, 1998.
- LINKLATER, Andrew; "Cosmopolitan Citizenship", **Handbook of Citizenship Studies**, Eds., Engin F. Işın, Bryan S. Turner, London, Sage Publications, 2002, ss. 317-332.
- LIPSCHUTZ, R.D.; **Global Civil Society and Global Environmental Governance**, Albany, NY, State Univ. Of New York Press, 1996.
- LYOTARD, Jean François; **Postmodern Durum**, çev. Ahmet Çiğdem, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990.
- MOSCO, Vincent; "Citizenship And Technopoles", **The Public Javnost: Journal of European Institute for Communication and Culture**, 4(4), December, 1997, ss. 35-45.

- MURPHY, Michael, SIOBHAN, Harty; "Post-Sovereign Citizenship", **Citizenship Studies**, Vol:7, No:2, 2003, ss.181-197.
- MÜNCH, Richard; **Nation and Citizenship in the Global Age: From National To Transnational Ties And Identities**, New York, Palgrave, 2001.
- NALBANT, Atilla; **Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye**, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1997.
- NEMLİ, Esra; **Sürdürülebilir Gelişme: Ekonomi ile Çevre Arasındaki Denge**, Kalder Çevre Uzmanlık Grubu, (Erişim)
<http://www.kalder.org/genel/Esra%20Nemli%20Oturum%20E%20Windows%20XP.ppt#257,1>, 13.06.2007.
- NORBERG, Johan; **Küresel Kapitalizmi Savunmak**, çev. Mustafa Acar, Metin Toprak, Ankara, Liberte Yayınları, 2003.
- OHMAE, Kenichi; **Ulus-Devletin Sonu**, çev. Zülfü Dicleli, İstanbul, Türk Henkel Dergisi, 1996.
- OLIVER D., HEATER D.; **The Foundations Of Citizenship**, Hemel Hempstead, Harvester Wheatsheaf, 1994.
- ORAN, Baskın; **Türkiye’de Azınlıklar-Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- ORAN, Baskın; "Ulusal Egemenlik Kavramının Dönüşümü, Azınlıklar ve Türkiye", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, ss. 61-93.
- ÖZYURT, Cevat; **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**, (Yayınlanmış Doktora Tezi), İstanbul, 2002.
- PAZARCI, Hüseyin; **Uluslararası Hukuk Dersleri**, I. Kitap, 8. bs., Turhan Kirtabevi, Ankara, 1999.
- PAZARCI, Hüseyin; **Uluslararası Hukuk Dersleri**, II. Kitap, 6. bs., Turhan Kirtabevi, Ankara, 1999.
- PFISTER, Thomas; "Review Essay: Globalisation and Citizenship" **Ethnopolitics**, 4(1), 2005, ss. 1-15.
- PHILIPS, Anne; "Universal Pretensions In Political Thought", **Destabilizing Theory: Contemporary Feminist Debates**, Eds., Michelle Barrett, Anne Philips, Stanford, Stanford University Press, 1992, ss. 10-30.

- PIERSON, Cristopher; **Modern Devlet**, çev. Dilek Hattatoğlu, İstanbul Çiviyazıları, 2000.
- PLUTARCH; **Plutarch on Sparta**, çev. Richard J.A. Talbert, London, Penguin, 1988.
- POGGI, Gianfranco; **Çağdaş Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım**, çev. Şule Kut, Binnaz Toprak, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1991.
- Report of National Intelligence Council's 2020 Project, **Mapping The Global Future**, 2004.
- Report of the Independent Commission for World-Wide Telecommunications Development, **The Missing Link**, ITU, 1984, (Erişim)
http://www.itu.int/osg/spu/sfo/missinglink/The_Missing_Ling_A4-E.pdf,
 19.12.2006.
- Report of National Intelligence Council, **Global Trends 2015: A Dialogue About The Future With Non-Government Experts**, 2000.
- ROBERTSON, Ronald; **Küreselleşme: Toplum Kuramı Ve Küresel Kültür**, çev. Ümit Hüsrev Yolsal, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- ROBINSON, John P., DIMAGGIO, Paul, HARGITTAL, Eszter; "New Social Survey Perspectives on the Digital Divide", **IT&Society**, Vol:1, Issue:5, Summer,2003, ss.1-22.
- ROSS, Poole; **Ahlak ve Modernlik**, çev. M. Küçük, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993.
- RUSSETT, Bruce, STAR Harvey; **World Politics: The Menu for Choice**, New York, W.H. Freeman and Company, 1989.
- SARAÇLI, Murat; **Avrupa Birliği ve Türkiye'de Azınlıklar**, Ankara, Lotus, 2007.
- SARIBAY, Ali Yaşar; **Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000.
- SASSEN, Saskia; **The Global City: New York, London, Tokyo**, Princeton, Princeton University Press, 1992.
- SASSEN, Saskia; "Towards Post-National and Denationalized Citizenship", **Handbook of Citizenship Studies**, Eds., Engin F. Işın, Bryan S. Turner, Sage Publications, London, 2002, ss. 277-292.

- SCHREUER, Christoph; "The Waning Of The Sovereign State: Towards a New Paradigm For International Law?", **European Journal of International Law**, Vol:4, No:1, 1993, ss. 447-471.
- SCHROEDER, Süheyla Kırca; "Popüler Kültür ve Küreselleşme", **Arka Plan**, Sayı:13, No:9, (Erişim)
<http://www.foreignpolicy.org.tr/arkaplan/13/konu.html#9>, 10.9.2007.
- SEE, Henri; **Modern Kapitalizmin Doğuşu**, çev. Turgut Erim, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2001.
- SIMMONS, P.J.; "Sivil Toplum Örgütleriyle Yaşamayı Öğrenmek", **Foreign Policy Türkiye**, çev. Yosun Tükel, Yıl:1, Sayı:3, Güz-1998, ss.76-90.
- SMITH, Anthony D., **Küresel Çağda Milletler ve Milliyetçilik**, çev. Derya Kömürcü, İstanbul, Everest, 2002.
- SMITH, Anthony D.; **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener, 3.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- SMITH, Peter J.; "The Impact Of Globalisation On Citizenship: Decline Or Renaissance?", **Journal Of Canadian Studies**, Vol:36, No:1, Spring, 2001, ss.116-141.
- SONER, B. Ali; "Ulusal Egemenlikten Küresel Egemenliğe İnsan Ve Azınlık Hakları", **Küreselleşmenin Yüzleri**, Der., Filiz Başkan, İstanbul, Everest Yayınları, 2005.
- SOYSAL, Mümtaz; "Değişen Egemenlik ve Meşruluk", **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, ss.171-181.
- SOYSAL, Yasemin Nuhoğlu; "Changing Citizenship In Europe: Remarks On Postnational Membership And The National State", **Citizenship, Nationality And Migration In Europe**, Eds., D. Cesarani, M. Fulbrook, London, Routledge, 1996, ss. 17-29.
- SOYSAL, Yasemin Nuhoğlu; **Limits Of Citizenship : Migrants And Postnational Membership In Europe**, Chicago, University of Chicago, 1994.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk; **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989.

- SÖNMEZOĞLU, Faruk; **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, Haz. Ülke Arıboğan, Gülden Ayman, Beril Dedeoğlu, İstanbul, Der Yayınları, 2000.
- STEENBERGEN, Bart van; "The Condition of Citizenship", **The Condition of Citizenship**, Ed., Bart van Steenbergen, London, Sage Publications, 1994.
- STOKES, Geoffrey; "Global Citizenship", **Ethos**, Vol:12, No:1, March, 2004, ss. 19-23.
- SUTER, K.; **A New International Order: Proposals for Making A Better World**, Sydney, World Association Of Federalists, 1981.
- SUTER, K.; "Toward A Federal World State", **Essays On Peace**, Eds. M. Salla, W. Tonetto ve E. Martinez, , Rockhampton, Central University Of Queensland Press, 1995, ss. 197-212.
- ŞAHİN, Köksal; "Bir İdeoloji Olarak Milliyetçilik", **Akademik Bakış**, sayı:12, makale:9, 2007.
- ŞAYLAN, Gencay; **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara, İmge Kitabevi, 2003.
- TAMBINI, Damian; "Post-national Citizenship", **Ethnic and Racial Studies**, Vol: 24, Issue:2, March 2001, ss. 195 – 217.
- TEHRANIAN, Majid; "Globalization and Governance: An Overview", **Democratizing Global Governance**, Ed. Eşref Aksu ve Joseph E. Camileri, New York, Palgrave Macmillan, 2002, ss. 3-27.
- TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, "Küreselleşme Ulus-Devlet Etkileşimi Bağlamında AB-Türkiye İlişkilerinin Yorumlanması", **Doğu-Batı**, Sayı:10, Ankara, 2000, ss.113-138.
- Telekomünikasyon Kurumu, **Sayısal Uçurum (Digital Divide)**, Telekomünikasyon Kurumu Sektörel Araştırma ve Stratejiler Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2002, (Erişim)
http://www.tk.gov.tr/pdf/Sayisal_Ucurum.pdf, 22.7.2006.
- TINDER, Glenn; "Should All Peoples Be United In A Single Global Society?", **Political Thinking: The Perennial Questions**, Glenview, Illinois, Scott, Foresman&Company, 1986, ss. 41-45.

- TOPÇUOĞLU, Abdullah, AKTAY, Yasin; **Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm**, Der., Ankara, Vadi Yayınları, 1996.
- TOSUN, Gülgün Erdoğan; “Global Sivil Toplum, Siyaset ve Yurttaşlık”, **Sivil Toplum**, Yıl:1, Sayı: 4, 2003, ss. 59-74.
- TRIANDAFYLIDOU, Anna; **Immigrants And National Identity In Europe**, London, Routledge, 2001.
- TURNER, Bryan S.; “Benlik Ve Düşünümsel Modernlik”, **Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme Ve Oryantalizm**, çev., Yasin Aktay, 2.Baskı, Ankara, Vadi yayınları, 1996, ss. 147-164.
- TURNER, Bryan S.; “Review Essay: Citizenship And Political Globalization”, **Citizenship Studies**, Vol:4, No:1, Taylor & Francis, 2000, ss. 81-86.
- TURNER, Bryan S.; “Postmodern Culture/Modern Citizens”, **The Condition of Citizenship**, Ed., STEENBERGEN, Bart van, London, Sage Publications, 1994, ss. 153-168.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er; Ed., **Siyaset**, 2.Baskı, Ankara, Lotus Yayınevi, 2005.
- United Nations, **CAMDUN**, (Erişim) <http://www.camdun-online.gn.apc.org/>, 28.05.2006.
- United Nations, **Indicators of Sustainable Development: Guidelines and Methodologies**, Economic and Social Affairs, Third Edition, United Nations, New York, 2007, (Erişim) <http://www.un.org/esa/sustdev/natlinfo/indicators/guidelines.pdf>, 11.06.2006.
- United Nations, UNDP, **1999 Human Development Report**, New York, Oxford University Press, 1999.
- United Nations, UNDP, **Human Development Report: Cultural Liberty In Today’s Diverse World**, U.S.A, Hoechester Print., 2004.
- United Nations, “Towards Sustainable Development”, **Report of the World Commission on Environment and Development:Our Common Future**, Chapter 2: (Erişim) <http://www.un-documents.net/ocf-02.htm#I>, 04.02.2006.

UN, Charter of the United Nations, (Erişim)

<http://www.un.org/aboutun/charter/index.html>, 11.03.2006.

http://www.un.org.tr/unic/doc_pdf/chart_turkce.pdf, 11.03.2006.

UN, General Assembly, **Report of The Economic And Social Council, Administrative Committee on Coordination (ACC/CEB): Statement of the Administrative Committee on Coordination on Universal Access to Basic Communication and Information Services**, 1997.

URRY, John; “Örgütlü Kapitalizmin Sonu”, **Yeni zamanlar:1990’larda Politikanın Değişen Çehresi**, Der. Stuart Hall, Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı, ss. 95-104.

URRY, John; “Globalization and Citizenship”, **Journal Of World-Systems Research**, Vol:5, No:2, Summer 1999, ss. 311-324.

UYGUN, Oktay; “Küreselleşme Ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, ss. 250-284.

ÜSKÜL, Zafer; “Yeni Bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi, **Anayasa Yargısı Dergisi**, Cilt:20, 2003, ss. 333-344.

ÜSTEL, Füsun; **Yurttaşlık Ve Demokrasi**, Ankara, Dost Kitabevi, 1999.

WAGNER, Antonin; “Redefining Citizenship For The 21st Century: From The National Welfare State To The UN Global Compact”, **International Journal of Social Welfare**, Vol:13, No:4, 2004, ss. 278-286.

WAGNER, Peter; **Modernliğin Sosyolojisi:Özgürlük ve Cezalandırma**, çev. Mehmet Küçük, İstanbul, Sarmal Yayınları, 1996.

WALLERSTEIN, Immanuel; **Jeopolitik Ve Jeokültür**, çev. Mustafa Özel, İstanbul, İz Yayıncılık, 1993.

WALLERSTEIN, Immanuel, PHILIPS, Peter D.; “Ulusal Kimlik, Dünya Kimliği ve Devletlerarası Sistem”, **Jeopolitik Ve Jeokültür**, çev. Mustafa Özel, İstanbul, İz Yayıncılık, 1993.

WHITLAM, Gough; “States Rights vs World Values”, **University Of Western Australia Law Review**, Vol:25, No:1, 1995, ss. 1-20.

WIENER, Antje; “Making Sense Of The New Geography Of Citizenship: Fragmented Citizenship In European Union” **Theory and Society**, Vol:26, No:4, Springer Netherlands, August 1997, ss.529-560.

- WOLF, Martin; “Ulus-Devlet Küreselleşmeye Karşı Durabilecek Mi?”, çev. Doğan Ergin, **Türkiye ve Siyaset Dergisi**, Sayı:5, Ankara, 2001, ss. 211-220.
- World Bank, **World Development Report: Workers In An Integrating World**, New York, World Bank Press, 1995.
- YALÇINTAN, Murat; Ed., **Üçüncü Yol Arayışları ve Türkiye: Siyaset Küreselleşiyor mu?**, İstanbul, Aydoğan Matbaacılık, 2000.
- Youth For Habitat, Birleşmiş Milletler Zirveleri, (Erişim) <http://www.youthforhab.org.tr/tr/kaynaklar/icerikler/bm/bm-04.html>, 12.03.2006.
- YÜKSEL, Mehmet; **Küreselleşme ve Ulusal Hukuk ve Türkiye**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2001.
- ZENGİNGÖNÜL, Oğuz; **Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme**, Ankara, Adres Yayınları, 2004.

ÖZET

ALPASLAN Gülistan, Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet Ve Vatandaşlık İlişkisi: Vatandaşlığın Dönüşümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Bu çalışma, küreselleşme sürecinde vatandaşlığın dönüşümüne işaret eden gelişmeleri betimleyici bir perspektiften ortaya koymayı amaçlamaktadır. Küreselleşme olgusu son çeyrek yüzyıldaki değişim dinamiklerini anlayabilmek için başvurulan temel kavramlardan biri haline gelmiştir. Küreselleşme sürecinde Westphalia sisteminin egemen devletleri dünya siyasetinin tek aktörleri olma niteliklerini kaybetmişlerdir. Fakat kendilerini uyarlamak zorunda kaldıkları bir dönüşüm içinde varlıklarını ve nüfuzlarını muhafaza etmektedirler. Bu uyarlanma sürecinde küreselleşmenin etkileri, geleneksel vatandaşlık anlayışını yeniden tanımlanmayı gerektirmektedir.

Ulus-devletler ve ulus-devletlerin vatandaşları olan bireylerin küreselleşme sürecinde kendilerini içinde buldukları “kriz” aynı zamanda bir kimlik sorunu kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan vatandaşlığın bir dönüşüm içinde olduğunu gösteren tecrübeler bir küresel vatandaşlık kimliğine işaret etmez. Küresel vatandaşlık idealinin geçerliliği bu idealin uygun ve işletilebilir koşullarını belirleyecek etkili katılım araçlarının geliştirilmesi ile mümkün olabilecektir.

Anahtar Sözcükler

1. Küreselleşme
2. Vatandaşlık
3. Ulus-Devlet
4. Kimlik
5. Küresel Vatandaşlık

ABSTRACT

ALPASLAN Gülistan, Nation-State And Citizenship In The Context Of Globalisation: The Transformation of Citizenship, M.S. Thesis, Ankara, 2008.

The aim of this thesis is to analyse the relationship between globalisation and transformation of citizenship from a descriptive perspective. The phenomenon globalisation is called upon as a key factor to understand the dynamics of past three decades. In the process of globalisation the nation states, sovereign states of Wetphalia, are not the sole actors of the world politics. But they are keeping their ascendancy and importance in which they have to adopt themselves to the new conditions of transformation. Through this adoption process, the effects of globalisation impose to re-define the Westphalian meaning of citizenship.

A crisis occurs where the nation-states and individuals as citizens of the nation states find themselves in, as sources of identity problems. On the other hand the transformation practices of citizenship are not a reference for a global citizenship. To realize an effective global citizenship would be possible only when effective and progressive institutions which give right of access to participation are established.

Key Words

- 1. Globalisation**
- 2. Citizenship**
- 3. Nation-state**
- 4. Identity**
- 5. Global Citizenship**

